

Masarykova univerzita
Pedagogická fakulta

Analýza tlumočnických služeb pro sluchově postižené

Disertační práce

Autor: PhDr. Radka Horáková
Školitel: Doc. PhDr. Pavel Múhlpachr, PhD.

Brno 2006

Děkuji svému školiteli doc. PhDr. Pavlu Múhlpachrovi, PhD. za odbornou i lidskou pomoc, cenné rady a připomínky, které mi poskytl při zpracování disertační práce.

Prohlašuji, že jsem předloženou disertační práci vypracovala samostatně s použitím informačních zdrojů uvedených v seznamu literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a zpřístupněna ke studijním účelům.

.....

Obsah

Úvod.....	6
1 Epistemologická východiska zkoumaného problému.....	9
1.1 Paradigma speciální pedagogiky.....	9
1.2 Terminologické vymezení oboru surdopedie.....	11
1.3 Výskyt sluchového postižení v populaci.....	14
1.4 Historický exkurz do péče o sluchově postižené.....	21
2 Vymezení problematiky sluchového postižení.....	24
2.1 Anatomie a fyziologie sluchového analyzátoru.....	24
2.2 Klasifikace sluchových poruch a vad.....	28
2.3 Diagnostická vyšetření sluchového postižení.....	34
2.4 Absence akustického vnímání a dopad sluchového postižení na osobnost jedince.....	39
3 Možnosti edukace a profesní přípravy jedinců s postižením sluchu.....	43
3.1 Preprimární a primární péče o sluchově postižené.....	43
3.2 Školská integrace, sekundární a terciární péče o sluchově postižené.....	54
3.3 Problematika profesního uplatnění sluchově postižených.....	59
3.4 Sociální začlenění, integrace a inkluze osob s postižením sluchu.....	60
4 Intrakulturní a interkulturní komunikace osob se sluchovým postižením.....	65
4.1 Vymezení komunikačních forem sluchově postižených.....	65
4.2 Audioorální komunikační systémy.....	68

4.3	Vizuálněmotorický systém komunikace.....	74
4.4	Fonetická a fonologická stavba znakového jazyka.....	80
5	Problematika tlumočení znakového jazyka.....	88
5.1	Vymezení translátologické terminologie a specifik tlumočení pro neslyšící.....	88
5.2	Role tlumočnicka znakového jazyka.....	91
5.3	Etický kodex tlumočení.....	93
5.4	Organizace a způsob zajištění tlumočnických služeb pro sluchově postižené....	94
6	Analýza tlumočnických služeb pro sluchově postižené.....	99
6.1	Formulace výzkumného problému.....	99
6.2	Stanovení výzkumných cílů a metod výzkumu.....	101
6.3	Charakteristika zkoumaného vzorku.....	105
6.4	Výsledky empirického šetření.....	108
7	Analýza a interpretace výsledků šetření.....	146
7.1	Stanovení hypotéz a analýza výsledků výzkumného šetření.....	146
7.2	Závěry výzkumu a hodnocení hypotéz.....	170
7.3	Možnosti využití výsledků výzkumu, návrhy a doporučení	175
	Závěr.....	177
	Shrnutí.....	179
	Summary.....	180
	Literatura.....	181
	Seznam tabulek, obrázků a grafů.....	183
	Seznam příloh.....	191
	Přílohy	

Úvod

Všeobecně se traduje, že nejdůležitějším smyslem pro člověka je zrak. Zrak poskytuje informace o prostorových vztazích a jeho ztráta vyděluje člověka ze „světa věcí“. Sluchem však člověk získává mnohem více informací než zrakem. Sluch přináší akustickou informaci do mozku již v období nitroděložního života, po narození pak nejen v době bdění, ale také ve spánku nebo v bezvědomí. Člověk slyší i zvuky, které jsou mimo jeho zorné pole, slyší při zavřených očích. Sluch hraje u člověka nenahraditelnou roli při vývoji komunikačního procesu. Sluch je také základní součástí zpětnovazebního systému řeči, informuje nás o tom, co říkáme, jak hlasitě a jakou intonací.

Většina sociálních vztahů se vytváří pomocí tzv. sluchového komunikačního kanálu. Z tohoto důvodu ztráta sluchu vyděluje člověka ze „světa lidí“. Člověk, který neslyší, může trpět sociální deprivací. Porucha sluchu může vést k pocitu izolace, osamělosti a v konečném důsledku až ke změně osobnosti člověka (Kaňa, 2004, s. 45).

Ve své disertační práci se zabývám problematikou sluchového postižení, především komunikační bariérou vyplývající z tohoto postižení a možnými alternativními způsoby komunikace s jedinci s vadami sluchu. Jedním z prostředků, jak docílit, aby se sluchově postižení cítili jako rovnocenní partneři v komunikaci s majoritní společností, je akceptování jejich přirozeného komunikačního systému a zajištění obousměrného překladu sdělení sluchově postiženého a slyšícího účastníka komunikace. Tlumočením znakového jazyka, ale samozřejmě i tlumočením jazyka obecně, rozumíme jednoznačný převod smyslu sdělení z výchozího jazyka do jazyka cílového. Při tomto převodu musí být respektována odlišnost obou jazyků. Za samozřejmost je považováno tlumočit věrně vyjádření komunikačních partnerů, neměnit význam, ani obsah sdělení.

Máme-li na mysli tlumočení znakového jazyka, je nutné zohledňovat specifika vyplývající z kulturní odlišnosti světa Neslyšících. Každé tlumočení tedy musí být založeno nejen na znalosti pracovních jazyků (v tomto případě českého a znakového jazyka), ale také na znalosti kultur účastníků tlumočené komunikační situace, jejich odlišných norem a hodnot. Z uvedeného je tedy patrné, že tlumočení pro neslyšící není pouze kognitivním transferem mezi jazyky, ale také transferem komunitním a kulturním (Napier, 2002, str. 18).

Práce je členěna na teoretickou a výzkumnou část a je rozdělena do sedmi kapitol. Teoretická část práce má charakter monografické procedury. Jedná se o teoretický výzkum zpracovaný za pomoci techniky obsahové analýzy, analýzy informačních zdrojů a nestandardizovaného rozhovoru.

První kapitola se opírá o teoretická východiska oboru speciální pedagogiky. Pro správné pochopení podstaty odlišností vyplývajících ze sluchového postižení, jak ve smyslu psychologickém a sociálním, tedy v tom jak se odráží v psychickém procesu a možnostech socializace sluchově postiženého, je nutné klasifikovat základní vztahy a terminologická vymezení. V této kapitole jsem se tedy snažila definovat základní pojmy, vysvětlit odborné termíny a porovnat jejich užívání v zahraniční literatuře.

Problematika sluchového postižení, anatomie sluchového analyzátoru a jednotlivé klasifikace sluchových vad jsou zpracovány ve druhé kapitole. Sluchové postižení bývá označováno za jedno z nejsložitějších a nejméně čitelných postižení vůbec. V mnoha případech se jedná o zásah do osobnosti jedince, je proto důležité věnovat se dopadu sluchového postižení na celkový projev neslyšícího člověka.

Následující kapitola se zabývá edukací a profesní přípravou jedinců se sluchovým postižením. Důraz je zde kladen na včasné odhalení sluchové vady a včasnou intervenci, která do značné míry ovlivní vývoj sluchově postiženého dítěte a eliminuje dopad sluchového postižení na jeho osobnost. Dále je uveden stručný přehled možností vzdělávání jedinců se sluchovou vadou a rovněž aktuální stav mapující stupeň integrace a inkluze sluchově postižených do běžných zařízení.

Ve čtvrté kapitole s názvem *Intrakulturní a interkulturní komunikace sluchově postižených* je k dispozici přehled jednotlivých komunikačních forem neslyšících a nedoslýchavých osob. Nemalý prostor je věnován problematice znakového jazyka a jeho foneticko-fonologické stavbě.

Poslední kapitola teoretické části práce se zaměřuje na problematiku tlumočení znakového jazyka. V úvodu jsou vymezeny základní pojmy translatologické terminologie a popsána specifika tlumočení pro neslyšící. Důležitou součástí je definování role tlumočnicka znakového jazyka v tlumočnickém procesu a práv a povinností vyplývajících z etického kodexu tlumočnicka. Zároveň je v kapitole přiblížen způsob a organizace zajištění tlumočnických služeb pro sluchově postižené v České republice.

Empirické šetření bylo realizováno statistickou procedurou. Jedná se o kvantitativní výzkum za použití technik dotazníku, standardizovaného rozhovoru, obsahové analýzy a analýzy dokumentů. Dominantním cílem disertační práce je komplexní analýza teoretických a empirických zdrojů týkajících se problematiky poskytování tlumočnických služeb tlumočnickými znakového jazyka a využívání těchto služeb osobami s postižením sluchu. Cílovými skupinami

výzkumného šetření byli sluchově postižení a tlumočníci znakového jazyka. Parciální cíle výzkumného projektu jsou následující:

- zjistit názory na úroveň tlumočnických služeb z pohledu sluchově postižených i tlumočnicků znakového jazyka
- vymežit chyby, kterých se dopouští během tlumočené situace jak samotní sluchově postižení klienti a tlumočníci pro sluchově postižené, tak slyšící účastníci komunikace
- poukázat na nejasnosti ve způsobu financování tlumočnických služeb pro sluchově postižené
- poukázat na nejednotnost ve způsobu vzdělávání tlumočnicků pro sluchově postižené v ČR a rozdílné požadavky na jejich úroveň kvalifikace
- zdůraznit potřebu vyšší kvalifikace tlumočnicků znakového jazyka pro sluchově postižené a nutnost dalšího celoživotního vzdělávání
- poukázat na problematiku tlumočnicků z řad potomků neslyšících rodičů (tzv. CODA tlumočníci) a analyzovat postoj sluchově postižených k těmto tlumočnickům
- vymežit požadavky kladené sluchově postiženými na osobnostní předpoklady a profesionální schopnosti tlumočnicků pro neslyšící
- vymežit požadavky kladené tlumočnickými na sluchově postižené během tlumočené situace, na jejich vztah k tlumočnickům znakového jazyka a schopnosti užívat tyto služby
- zjistit názory sluchově postižených na specifické oblasti tlumočení – např. tlumočení divadla a hudby a na počet a kvalitu televizních pořadů tlumočených do znakového jazyka
- z výsledků výzkumného šetření předložit návrhy a opatření pro speciálně pedagogickou praxi, které by přispěly ke zkvalitnění tlumočnických služeb poskytovaných sluchově postiženým.

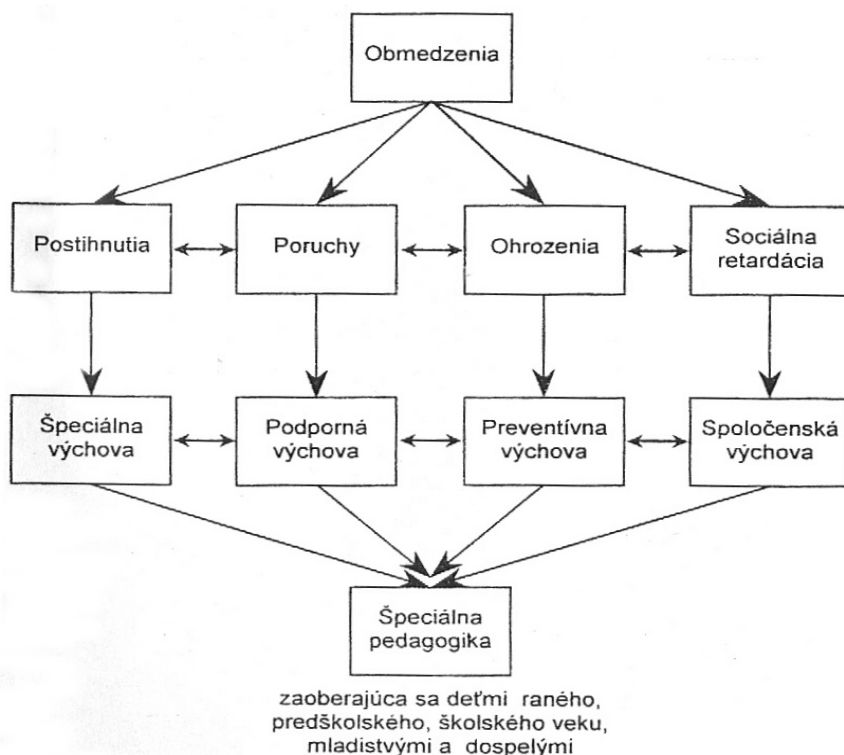

1 Epistemologická východiska zkoumaného problému

1.1 Paradigma speciální pedagogiky

Speciální pedagogiku, vědní disciplínu v minulosti též nazývanou jako pedopatologie, léčebná pedagogika, nápravná pedagogika či defektologie (Pipeková, 1998, s. 24), předznamenává velmi dlouhé období. V průběhu jejího vývoje se formovala praktická péče o ty jedince, kteří se jakýmkoliv způsobem odlišovali od průměrného člověka. Máme tím na mysli odlišnost, jež byla důsledkem tělesného, mentálního a smyslového postižení, nepříznivé sociální situace, závažné a dlouhodobě omezující nemoci nebo úrazu (Renotierová, Ludíková, 2003, s. 9).

Objektem intencionálního působení speciální pedagogiky je tedy jedinec s různým druhem a stupněm postižení. Mühlpachr (In Vítková, 2004, s. 14) uvádí, že: „právě handicap těchto jedinců v hodnotícím procesu k obecně uznávané normalitě předurčuje postiženého do sociálního systému abnormit, ve kterém mu společnost umožňuje jistotu (spíše menší než větší), míru seberealizace a plnění sociálních rolí v prostředí sociální izolace.“

Tab. č. 1 Předmět speciální pedagogiky (Bach, In Leonhardt, 2001, s. 34)

Podle Bacha (In Leonhardt, 2001, s. 33) jsou předmětem speciální pedagogiky:

- všechny druhy narušení (různé poruchy, ohrožení, sociální retardace)
- všechny formy narušení (nejen intelektové, ale i senzorycké a motorické poruchy)
- všechny věkové skupiny (od novorozeneckého období až po stáří)
- všechny oblasti edukace (nejen ve škole, ale i v rodině a v jiných oblastech)

Naše současné členění speciální pedagogiky má své kořeny v pojetí profesora Miloše Sováka (1984). Jednotlivé kategorie si vyžadují zcela specifické formy výchovy, vzdělávání a přípravy pro pracovní a společenské začlenění. Renotiérová (2003, s. 17) vymezuje pohled, který tvoří východisko členění speciální pedagogiky na šest oborů, k nimž se v posledním desetiletí řadí další dva:

<ul style="list-style-type: none"> • Psychopedie – speciálně pedagogická disciplína zaměřená na osoby s mentálním postižením
<ul style="list-style-type: none"> • Oftalmopedie (tyflopédie) – speciálně pedagogická disciplína zaměřená na osoby se zrakovým postižením
<ul style="list-style-type: none"> • Etopedie – speciálně pedagogická disciplína zaměřená na osoby s poruchami chování a osoby obtížně vychovatelné
<ul style="list-style-type: none"> • Logopedie – speciálně pedagogická disciplína zaměřená na osoby s narušenou komunikační schopností
<ul style="list-style-type: none"> • Surdopedie – speciálně pedagogická disciplína zaměřená na osoby se sluchovým postižením
<ul style="list-style-type: none"> • Somatopedie - speciálně pedagogická disciplína zaměřená na osoby s postižením hybnosti, osoby nemocné a zdravotně oslabené
<ul style="list-style-type: none"> • Speciální pedagogika osob s vícenásobným postižením - problematika péče o osoby s kombinovanými vadami
<ul style="list-style-type: none"> • Speciální pedagogika osob s parciálními nedostatky – problematika osob se specifickými poruchami učení, chování a pozornosti

Tab. č. 2 Členění speciální pedagogiky (Renotiérová, Ludíková, 2003, s. 17)

Snahou všech speciálně pedagogických disciplín je *integrace* osob s postižením do adekvátní reality. Integraci chápe speciální pedagogika jako vytváření společenství, jehož jsou zdraví a postižení rovnoprávnými členy, jako společné soustředění sil k ochraně a pomoci každému jednotlivci a vzájemné partnerské přijímání ve všech oblastech společenského života (Kolektiv, Sborník, 1993).

Na problematiku proměny školství a vzdělávání, kterou prochází v současné době Česká republika, poukazuje Vítková (2004, s.19): „*Cílem této transformace je vytvoření demokratické a humánní školy, která by poskytovala všem členům společnosti stejné šance na dosažení odpovídajícího stupně vzdělání.*“ Zatímco dříve se ve speciální pedagogice vycházelo z členění postižených dle lékařské terminologie na jednotlivé kategorie, nyní se vychází spíše ze stupně a hloubky postižení a postižení se chápe jako *dimenze*. V zahraniční literatuře, ale i u nás se pro tyto jedince setkáváme s používáním termínu *jedinec se speciálními vzdělávacími potřebami* (Special Educational Needs, Sonderpädagogischer Förderbedarf). Na speciální potřeby jedince se reaguje *speciálními podpůrnými opatřeními*.

1.2 Terminologické vymezení oboru surdopedie

Surdopedie (z latinského *surdus* – *hluchý*, z řeckého *paideia* – *výchova*) představuje speciálně pedagogickou disciplínu, která se zabývá výchovou, vzděláváním a rozvojem jedinců se sluchovým postižením. V literatuře se setkáváme i s jinými pojmy pro označení tohoto oboru - surdologie, surdopedagogika či pedagogika sluchově postižených.

Do roku 1983 byly výchova a vzdělávání sluchově postižených zahrnovány do komplexního oboru **logopedie**. Podle Potměšila (2003, s. 7) právě rozvojem poznání stále větších odlišností v metodice práce a charakteru pojetí cílů v obou oborech a především postupné akceptování sluchově postižených jako jazykové a kulturní minority pak vedly k vzniku surdopedie jako samostatné speciálně pedagogické disciplíny.

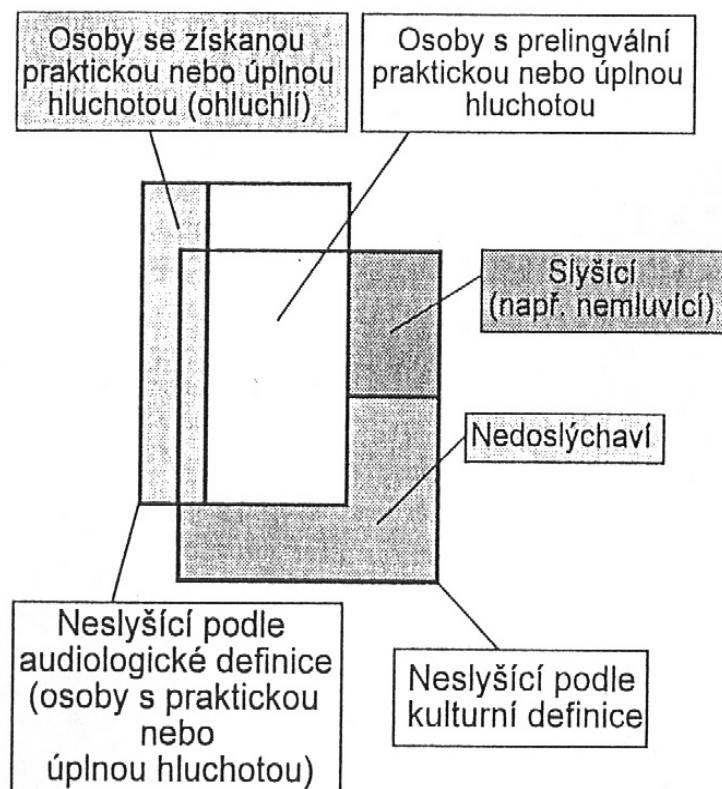
Surdopedie jako součást vědního oboru speciální pedagogika představuje multidisciplinární obor, neboť při realizaci svého poslání úzce kooperuje nejen s ostatními speciálně pedagogickými obory (zejména v oblasti kombinovaného postižení), ale i s obecně pedagogickými, biologickými, medicínskými, psychologickými, sociologickými a filozofickými obory (Bulová, 1998, s. 81).

Potměšil (2003, s. 8) vymezuje několik cílových skupin, ke kterým směřuje surdopedická péče. Jedná se o sluchově postižené děti a mládež, jejich rodiče, pedagogické pracovníky (surdopedy), apod. Zde je třeba uvést důležitý fakt, že rozhodování a rozhodnutí o jednotlivých postupech, krocích a celkovém směřování výchovných aktivit patří rodičům. Ve vztahu k rodinné situaci neslyšících je třeba upozornit na tři procentuální hodnoty (Leonhardt, 1999, s. 66):

- 90% neslyšících pochází z rodin, ve kterých žádný člen není sluchově postižený
- 90% neslyšících si bere nedoslýchavého, popř. neslyšícího partnera
- 90% všech dětí z manželství neslyšících jsou slyšící.

Objektem surdopedické intervence jsou tedy primárně osoby se sluchovým postižením, v mnoha případech však i osoby s dalším přidruženým postižením (např. zrakovým, mentálním, somatickým atd.). Označení sluchově postižení se týká velmi nehomogenní skupiny osob, která je diverzifikována především stupněm a druhem sluchového postižení. Termín zahrnuje tyto základní kategorie osob: *neslyšící*, *nedoslýchaví*, *ohluchlí*. Každá z těchto kategorií představuje různorodou kvalitu, jejíž konkrétní strukturu limitují další faktory, nejčastěji kvalita a kvantita sluchového postižení, věk, kdy k postižení došlo, mentální dispozice jedince a péče, která mu byla věnována a další přidružené postižení.

Skutečnost, že osoba je neslyšící či nedoslýchavá lze interpretovat z mnoha různých pohledů. Z medicínského hlediska se každá porucha funkce sluchového orgánu hodnotí jako sluchové postižení a vymezení kategorií funguje především z funkčního hlediska – podstatná je kvantita a kvalita sluchového vjemu. Z hlediska pedagogického se tato problematika vymezuje v podobě narušení vztahů sluchově postiženého člověka s okolním prostředím a jeho možnostmi komunikačních kompetencí v závislosti na preferovaném komunikačním systému. Jinak na sebe pohlížejí sami sluchově postižení. Mnozí z nich se za postižené nepovažují, cítí se být příslušníky jazykové a kulturní menšiny, která užívá svůj vlastní jazyk (znakový jazyk) a označují se jako Neslyšící s velkým „N“ – podle kulturní definice (Hrubý, 1997, s. 38). V americké literatuře se setkáváme právě s těmito pojmy ve smyslu „deaf“ (označuje jedince se smyslovou poruchou) a slovo „Deaf“ (označuje minoritní kulturu neslyšících). Vztah mezi hluchotou podle audiologické definice a hluchotou (neslyšícími) podle definice kulturní vyjadřuje následující graf č. 1:

Graf č. 1 Porovnání audiologické a kulturní definice hluchoty (Hrubý, 1998, s. 12)

Z hlediska sluchově postižených a podle současných vědeckých poznatků o emancipačním procesu neslyšících (In Leonhardt, 2001, s. 21) je třeba terminologicky vymezit pojmy *neslyšet* a *být neslyšícím*. Podle sluchově postižených každý člověk s narušeným sluchem, nezávisle na závažnosti sluchové poruchy, může sám sebe považovat za neslyšícího, pokud se tedy cítí být členem této minoritní skupiny lidí, která má své kulturní zvláštnosti. Potměšil (2003, s. 13) označuje tuto skupinu sluchově postižených za velmi zajímavou ze sociologického pohledu. Podle něj není snad jiná skupina postižených, ve které by docházelo k tak bouřlivému kvasu a iniciování zásadních změn jako právě u zmiňované skupiny.

Hlavním cílem pedagogiky sluchově postižených spočívá ve zprostředkování komunikačních kompetencí. Podle Leonhardt (2001, s. 30) je potřeba získat přiměřené řečové, komunikační a sociální kompetence, aby si sluchově postižený jedinec mohl osvojit kulturní hodnoty a vybudovat nezávislou existenci. **Komunikační kompetence** je vymezena jako

system pravidel k produkování promluv a jejich rozumění. Naše znalost pravidel a schopnost tato pravidla prakticky naplňovat tedy vytvářejí jazykovou kompetenci každého z nás. Celkově je komunikační kompetence pojímána jako soubor všech mentálních předpokladů, které činí člověka schopným komunikovat, např. dovednost volit přiměřené komunikační prostředky a postupy v závislosti na situaci, uvědomovat si kulturní hodnoty a postoje, aj. Vzájemná znalost komunikačních prostředků a postupů přímo podmiňuje úspěšný průběh komunikace lidí z různých oblastí společnosti i z různých kulturních společenství. Člověk s komunikační kompetencí tedy zná a dodržuje **komunikační normy** v rámci určité kultury (srov. Lotko 2000, Šebesta 1999).

1.3 Výskyt sluchového postižení v populaci

Sluchové postižení je u obyvatelstva jedno z nejrozšířenějších somaticko – funkčních postižení (Neubert, In Leonhardt, 2001, s. 60). Najít odpověď na otázku, kolik občanů a s jakým postižením v České republice žije, je velmi těžké. „Podle současné právní úpravy ochrany osobních údajů (zákon č. 101/200Sb.) představuje údaj o zdravotním stavu tzv. citlivý údaj. Ten je možno zpracovávat jen se souhlasem subjektu, jehož se to týká, či je-li to nezbytné v zájmu zachování života nebo zdraví subjektu údajů“ (Michalík, In Renotiérová, Ludíková, 2003, s. 32).

Přesné počty zdravotně handicapovaných osob, resp. sluchově postižených, lze tedy jen odhadovat. Pro srovnání uvádím údaje z *Analýzy sociálně ekonomické situace osob se zdravotním postižením*¹ (viz. níže), která byla v České republice provedena v roce 2001. Zpracovatelem této analýzy bylo občanské sdružení Socioklub (www.socioklub.cz), zadavatelem Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. V rámci zmiňované analýzy byla zároveň provedena kvantifikace počtu osob s jednotlivými druhy zdravotního postižení. Uvedené údaje vychází i ze série šetření provedených v letech 1996 – 1997, jejichž výstupem bylo mapování počtu obyvatel České republiky se zdravotním postižením, včetně četnosti jednotlivých nemocí a zdravotních postižení. V tabulkách jsou tučně vyznačeny údaje týkající se osob se sluchovým postižením.

---

¹ <http://wtd.vlada.cz/scripts/detail.php?id=6691>

<i>Typ postižení</i>	Počet obyvatel celkem k 31.12. 1997: 10 287 789	Počet obyvatel celkem k 1.1.2003: 10 203 269
Zrakově postižení z toho těžce zrakově postižení	58 640 16 460	58 159 16 325
Sluchově postižení	97 734	96 931
z toho neslyšící	14 917	14 795
Poruchy řeči	58 640	58 159
Mentálně postižení	294 231	290 793
Vady pohybového ústrojí z toho vozíčkáři	294 231 33 950	291 814 33 671
Diabetici	519 533	515 265
Duševně nemocní	97 734	96 931
Epileptici	136 828	135 704
Psoriatici	195 468	193 862
Celkem	1 818 366	1 802 409

**Tab. č. 3 Orientační počet zdravotně postižených v letech 1997 a 2003
z celkového počtu obyvatel ČR (<http://wtd.vlada.cz/scripts/detail.php?id=6691>)**

Vedle údajů o počtu sluchově postižených připadajících na celkový počet obyvatel ČR v letech 1997 a 2003 se Bulová (In Pipeková, 1998, s. 85) zmiňuje o mnohem vyšším čísle. Uvádí, že v České republice žije přibližně 500 000 sluchově postižených osob. Většinu z nich tvoří nedoslýchaví, u nichž došlo ke zhoršení sluchu ve vyšším věku. Pojem sluchově postižený je označením v širším slova smyslu a zahrnuje v sobě celou škálu sluchových vad, které nejsou blíže určeny. Hrubý (1998) hovoří v České republice o 3 900 osobách s praktickou hluchotou (tj. asi 0,39 promile populace) a asi 3 700 osobách s úplnou hluchotou (tj. asi 0,37 promile populace), která trvá od narození anebo vznikla před započítáním či v průběhu školní docházky. Ze zhruba 0,5 milionu sluchově postižených je kolem jen 15 000 sluchově

postižených osob, které se s vadou sluchu narodily nebo jejichž vada vznikla v dětství. Dále uvádí, že v ČR žije asi 7 300 uživatelů znakové řeči.

Janotová (1996, s. 8) uvádí údaje, které byly získány na základě dotazníkového šetření ve 23 zemích Evropy a zveřejněny na 5. evropském setkání rodin se sluchově postiženými dětmi: „*Prostý průměr činí 3,24%, což představuje přibližně 3 sluchově postižené osoby na 100 obyvatel.*“ Pro srovnání uvádím údaje zjištěné v rámci výše zmiňované analýzy MPSV ČR – v tab. č. 4 je vyčíslen orientační výskyt sluchového postižení na 10 tis. obyvatel a v tab. č. 5 je uveden orientační počet sluchově postižených v jednotlivých regionech ČR.

Druh postižení	Orientační výskyt na 10 tis. obyvatel
zrakové postižení <i>z toho těžce</i>	57 16
sluchově postižení <i>z toho těžce</i>	95 14,5
poruchy řeči	57
mentálně postižení <i>v tom: dospělí vyžadující ústavní péči mládež vyžadující ústavní péči</i>	285 4,5 10
vady pohybového ústrojí <i>v tom: dospělí vyžadující ústavní péči mládež vyžadující ústavní péči</i>	286 0,4 1
tělesné postižení dospělých s přidruženým mentálním postižením vyžadující ústavní péči <i>tělesné postižení mládeže s přidruženým mentálním popř. dalším postižením vyžadujícím ústavní péči</i>	0,4 0,5
smyslové postižení dospělých vyžadující ústavní péči	0,3
vozičkáři	33
diabetici <i>z toho na inzulinu</i>	505 66
duševně nemocní	95
epileptici	133
psoriatici	190
Chronicky nemocní toxikomani a alkoholici vyžadující ústavní péči	0,1

poživatelé invalidního důchodu	400
poživatelé částečného invalidního důchodu	111
příplatek k přídávám na invalidní děti do r. 1995	22,4
držitelé mimořádných výhod I. stupně	70
II. stupně	152
III. stupně	61
chronicky nemocné děti	524

Tab. č. 4 Orientační výskyt jednotlivých druhů zdravotního postižení na 10 tis. obyv. (<http://wtd.vlada.cz/scripts/detail.php?id=6691>)

Název kraje	Počet obyvatel	Zrakově postižení	Z toho těžce zrakově p.	Sluchově postižení	Z toho neslyšící
Hlavní město Praha	1174156	6693	1879	11154	1703
Středočeský kraj	1131469	6449	1810	10749	1641
Jihočeský kraj	630353	3593	1009	5988	914
Plzeňský kraj	553513	3155	886	5258	803
Karlovarský kraj	306394	1746	490	2911	444
Ústecký kraj	826831	4713	1323	7855	1199
Liberecký kraj	430684	2455	689	4091	624
Královéhradecký kraj	554308	3160	887	5266	804
Pardubický kraj	509905	2906	816	4844	739
Vysočina	520948	2969	834	4949	755
Jihomoravský kraj	1133190	6459	1813	10765	1643
Olomoucký kraj	641990	3659	1027	6099	931
Zlínský kraj	597664	3407	956	5678	867
Moravskoslezský kraj	1276384	7275	2042	12126	1851
Česká republika	10287789	58640	16460	97734	14917

Tab. č. 5 Orientační počet zdravotně postižených podle kraje a typu postižení v roce 1997 (<http://wtd.vlada.cz/scripts/detail.php?id=6691>)

Světová zdravotnická organizace (WHO) definuje neslyšícího jako člověka, který ani s největším zesílením neslyší zvuk. Ve většině zemí však neexistuje žádná právní definice hluchoty srovnatelná s právní definicí slepoty, což lze považovat za důkaz toho, jak málo jsou chápány problémy týkající se sluchového postižení. Národní centrum pro zdravotnickou statistiku v USA provádělo v letech 1990 – 1991 průzkum zdravotního stavu obyvatelstva, podle kterého 8,6 % občanů Spojených států uvedlo, že má určitý problém se sluchem. Nejtěžších ztrát sluchu je však podstatně méně, srov. tabulka č. 6.

Popis	% z celkové populace	% ze sluchově postižených
<i>Při nejlepším rozumí slovům křičeným do lepšího ucha</i>	0,49%	5,5%
<i>Neslyší, tj. vůbec nerozumí řeči</i>	0,23%	2,7%
<i>Neslyší (nereagující na zvuk)</i>	0,18 %	2,1%

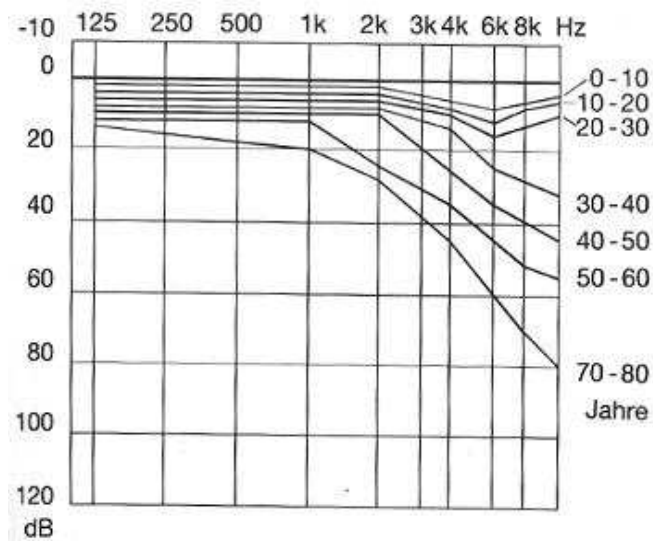
Tab. č. 6 Výsledky z průzkumu zdravotního stavu obyvatelstva USA z let 1990/91 (Hrubý,1996, s. 13)

Hrubý (1996) uvádí, že všechna výše uvedená čísla zahrnují jak prelingválně neslyšící, tak ohluchlé. Na druhé straně většinu sluchově postižených tvoří starší lidé, kteří jsou jenom velice zřídka zcela neslyšící. V důsledku toho může být prelingválně neslyšících dětí asi dvojnásobek, což znamená, že z každých 100 sluchově postižených dětí je pouze asi 4 až 6 prelingválně zcela hluchých.

Citlivost ucha se neustále mění a přizpůsobuje okamžité hlučnosti prostředí, nejsme schopni správně odhadnout absolutní hodnotu intenzity zvuku, můžeme jen porovnávat. Po delším pobytu v hlučném prostředí sluchová citlivost dočasně klesá, pobytem v tichu se ucho postupně zotavuje. Citlivost zdravého odpočínutého ucha je nesmírně velká, když ve frekvenční oblasti největší citlivosti v okolí frekvence 3 kHz zaznamená slyšitelný zvuk již při rozkmitu vzduchových částíček o jednu milióntinu milimetru. Kdyby ucho bylo ještě o jeden řád citlivější, slyšelo by molekulární pohyb částíček vzduchu a vnímalo by jej jako šum.

Opravdové absolutní ticho je v našem životě velmi vzácné a vlastně se ani nevyskytuje. To, co nazýváme tichem, je jen nízká hladina hluku. Dlouhý pobyt v úplném tichu působí depresivně, může vyvolat nepříjemné subjektivní pocity (pískání nebo šumění v uších). Naopak dlouhý pobyt v silném hluku vede k otupění citlivosti a tyto změny mohou mít

po letech trvalý ráz. Při hladinách akustické intenzity nad 80 dB už nestačí "obrana" ucha uvolněním sluchových kůstek a sluch se začne proti přetížení bránit dočasným zmenšením citlivosti sluchových nervů. Musí-li sluch sáhnout k tomuto druhu obrany často a opakovaně, nedochází k regeneraci citlivosti sluchových nervů, ztráta citlivosti je trvalá a bohužel neléčitelná. Po několika letech častého přetěžování klesá citlivost sluchu pod úroveň sluchové citlivosti velmi starých lidí.

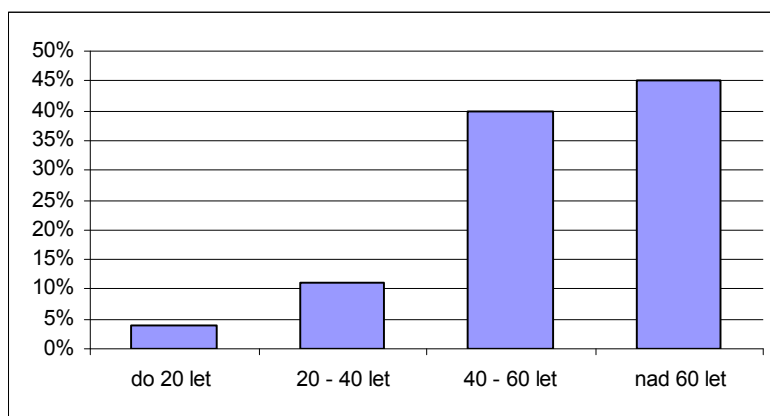
Graf č. 2 Průměrné prahové křivky různých věkových skupin
 (www.dalaerm.de/wett2001/wb002/alter.htm , In René Brunner/Ilse Nöldeke: Das Ohr, Stuttgart, New York; Thieme 2001, str.81)

Lidský sluch se stejně jako další smyslové orgány dokáže po určité době unavit, otupit, zvyknout si atd., proto jsou při práci se zvukem nutné určité přestávky na odpočinek. Podle Lüdtkeho (In Leonhardt, 2001, s. 60) je nedoslýchavost způsobená hlukem druhým nejčastějším onemocněním z povolání.

Podle Hrubého (1998) těžko zjistíme počet všech sluchově postižených u nás, protože jejich naprostou většinu tvoří nedoslýchaví, u kterých došlo ke zhoršení sluchu až ve vyšším věku. Mezi jedny z nejrizikovějších skupin obyvatel tedy patří senioři. V mnoha zemích průměrně tvoří 11 – 12 % obyvatel právě staří lidé a tento podíl se poměrně rychle zvyšuje. Populační vývoj obyvatel spěje k tomu, že všeobecně dochází ke snižování porodnosti. Průměrná délka lidského života se díky lepší zdravotní péči, výživě a příznivějším sociálním a společenským podmínkám všeobecně prodlužuje. V ČR dosáhlo v r. 1997 procento lidí

starších 65 let téměř 14 % a věková kategorie starších obyvatel 80 let činila v roce 1999 2,4 % z celkového počtu obyvatel (Vykopalová, 2002, s.191). Podle prognóz budou senioři jedinou věkovou skupinou, která v příštích letech početně poroste. Ukazuje se, že v roce 2015 budou lidé starší 60 let tvořit v ČR více než 25% populace. Tím je také dán signál k řadě společenských proměn, včetně aktivní péče a pomoci seniorům.

V souvislosti s problematikou sluchových poruch ve stáří je potřeba se zmínit o **ušním šelestu**, kterým podle průzkumů trpí 15 – 17 % veškeré populace. V ČR je uváděno, že se týká především skupiny osob ve věku 60 – 65 let, kdy jím trpí každý druhý člověk (www.gong.cz). **Tinnitus** je příznak onemocnění, nikoliv onemocnění samotné. Dle klinického obrazu rozlišujeme objektivní ušní šelesty, které vznikají ve sluchovém orgánu v důsledku špatného cévního zásobení ucha a jeho okolí. Subjektivní ušní šelesty jsou všechny subjektivně vnímané šelesty, které nejsou způsobeny zevními zvuky. Pacienti slyší nepříjemné pískání, hučení a šumění. Šelesty nejsou typickou známkou presbyakusis. Presbyakusis je postižení objevující se v oblasti slyšení tónů vysokých frekvencí a současně dochází ke zhoršování rozumění řeči. Člověk slyší méně a hůře. K postupnému snižování sluchové ostrosti dochází právě po 60. roce života (viz. graf č. 3).

Graf č. 3 Výskyt sluchových vad podle věku (Krüger, 1991, In Leondhardt, 1999, s. 61)

Údaje o četnosti sluchových vad jsou v naší i mezinárodní literatuře velmi rozdílné. Nejednotný obraz se vyžaduje v číselných hodnotách. Důvody pro to lze spatřovat v regionálních a epochálních odlišnostech, v nejednotnosti metod záchytu, v problémech vymezení a klasifikaci, až v rozdílném pojetí, zda se bere v úvahu odstranitelnost převodní poruchy či nikoliv.

Vrozená porucha sluchu novorozenců je nejčastější poruchou vůbec. Je 20 × častější než fenylketonurie, cca 1–3/1 000 novorozenců má signifikantní poruchu sluchu (Lavička, Šlapák, 2002, s. 276). Určité sluchové obtíže má až 1 z 22 novorozenců (většinou jde o přetrvávání tekutiny ve středouší, kdy ještě nedošlo k provzdušnění. Pokud je vážná porucha sluchu zjištěna pozdě (více než 24 měsíců), není již možno sluchová centra patřičně stimulovat a sluch se již nerozvine. Proto by tito pacienti měli být doporučeni k vyšetření sluchu ve specializovaných centrech, která jsou schopna provést objektivní vyšetření sluchu.

Studie mapující frekvenci doporučení pediatri, kteří odesílali děti k odborným specialistům, z roku 1998 ukázala, že od praktických dětských lékařů jsou nejčastěji (především ve městech) odesílány děti k chirurgům a hned na druhém místě (7,6 %) ke specialistům ORL (Seifertové, 2001, s. 93). V rámci projektu Phare – Rozvoj integrované primární zdravotní péče 2000–2001 – se podle klasifikace pro primární péči sledoval profil práce praktického lékaře. Systém sluch a ucho figuroval v 1,5 % diagnóz včetně vedlejších.

1.4 Historický exkurz do péče o sluchově postižené

Dějiny péče o osoby se sluchovým postižením jsou charakteristické neustálým hledáním cesty k efektivnímu vzdělávání a mnohdy velmi bouřlivými diskuzemi a spory o tu „pravou“ metodu. Nejednotnost až protikladnost postojů lze vysvětlit z odlišného myšlenkového a duchovního zaměření doby i z osobního založení pedagoga. V četných historických dokumentech je popisována snaha poskytnout sluchově postiženým osobám (v dobové literatuře je pro ně používán termín *hluchoněmí*) odbornou péči, která by jim umožnila začlenit se do společnosti slyšících (Hrubý, 1997, s. 43). Ovšem norma vyjadřující míru jejich úspěšnosti vždy vycházela z požadavků ratifikovaných intaktní, tedy slyšící majoritní společností. Velmi nízký sociální status determinovaný mnohými nesprávnými předsudky o jejich životě je zařazoval do kategorie méněcenných lidí (Souralová, 2003, s. 181).

Podle Uheríka (1990, s.7) by se dalo konstatovat, že snahy vzdělávat a vychovávat neslyšící děti jsou tak staré jako výskyt sluchově postižených jedinců v rámci populace slyšících. Bez přesnějšího vymezení můžeme určit, že sluchové postižení se vyskytovalo se ve všech historických obdobích. „*Hluchoněmota*“ jako výrazný vnější příznak zaujala odborníky už v dávných dobách. Je ovšem známo, že nedoslýchavost a jiné řečové poruchy lidí

nerozlišovali od *hluchoněmoty*, a to v důsledku chybějících diagnostických postupů a metod. Teprve později, až v průběhu 20. století, se začalo diferencovat vzdělávání neslyšících, nedoslýchavých a osob s poruchami řeči (Leonhardt, 2001, s. 175). Nedslyšaví jedinci, kterým rozsah sluchového postižení alespoň do určité míry umožňoval užívat mluvenou řeč, měli vždy lepší výchozí pozici, protože byli schopni lépe se orientovat ve slyšící společnosti. Situace neslyšících byla mnohem svízelnější. Vzhledem k závažnosti svého postižení jen velmi obtížně získávali potřebnou komunikační kompetenci, jejíž úroveň byla a bohužel i je téměř vždy posuzována podle jejich schopnosti dorozumívat se mluvenou řečí.

Historie výchovy a vzdělávání sluchově postižených dětí má podle Möckela (In Leonhardt, 2001, s. 175) významné postavení v dějinách speciální pedagogiky, neboť školy pro neslyšící byly prvními institucemi pro vzdělávání postižených. Po zřízení prvních ústavů pro neslyšící vznikly i další speciální vzdělávací instituce. Institucionální péči samozřejmě předcházela péče individuální. Svačina (In Sovák, 1984) nazývá období, kdy šlo o výchovu a vzdělávání jednotlivců či malých skupin sluchově postižených soukromými učiteli jako období „preceptorátu“. Metody, které tito učitelé volili, byly velmi individuální a zahrnovaly celou škálu prostředků – čtení, psaní, vyvozování artikulace, prstovou abecedu a odezírání. Prostřednictvím těchto metod učitelé usilovali o zdoání komunikační bariéry, která byla hlavní překážkou začlenění neslyšících do intaktní společnosti.

Následovalo již výše zmíněné období, které je charakteristické institucionální péčí o sluchově postižené (Pulda, 1999, s. 9). Po celé Evropě začaly vznikat první ústavy pro hluchoněmé. Jako jeden z prvních založil roku 1770 Charles Michel de l'Épée v Paříži. Neslyšícím se snažil poskytnout vzdělání prostřednictvím *znakového jazyka*, který považoval za jejich jazyk mateřský. De l'Épéeova metoda byla později nazvána jako metoda francouzská. Největším odpůrcem francouzské metody byl Němec Samuel Heinicke, představitel ryze *orální metody* (nazývané německá), který za jediný možný způsob komunikace s neslyšícími považoval mluvený jazyk (čtení, psaní a artikulaci). V roce 1778 inicioval založení ústavu pro hluchoněmé v Lipsku, kde zavedl vyučování neslyšících orální řečí. Permanentní konfrontace obou metod vedla k neustálým sporům mezi představiteli orálního způsobu vyučování a zastánci výuky pomocí znakového jazyka. Konflikty mezi reprezentanty *francouzské metody a německé metody* vyvrcholily v roce 1880 na milánském kongresu učitelů hluchoněmých. V něm byla francouzská metoda postupně ze všech vzdělávacích ústavů pro hluchoněmé v Evropě vytlačována. Výchovně - vzdělávací směry v minulém století tedy nejvíce ovlivnily

orální koncepce. Podle Suralové (2003, s. 181) je to pochopitelné, protože skupiny sluchově postižených představují jen minoritní skupinu v rámci celé populace. Hlavním cílem orální metody tedy je vybudovat u sluchově postižených mluvenou řeč jak v orální, tak v grafické podobě. Za její nejdůležitější složku bývá považováno *odezírání*. Prstová abeceda jako doplněk byla v rámci orální metody akceptována jen zřídka.

Zastánci *manuálních metod* (preferujících znakové jazyky) měli v historii velmi malou podporu (Suralová, 2003). Hlavním důvodem byl argument, že nenaučí-li se sluchově postižení ovládat komunikační systém majoritní společnosti – tedy mluvený jazyk, nepodaří se jim proniknout do společnosti slyšících. Důsledné uplatňování orální metody při výchovně-vzdělávacích aktivitách mělo mnohdy za následek nižší úroveň jazyka ve všech jeho rovinách u většiny sluchově postižené populace zejména v oblastech, v nichž mluvený jazyk sloužil jako jediný prostředek k získávání informací. Teoretický zájem o manuální komunikaci se tedy postupně zvyšoval a z tohoto rostoucího zájmu se zrodil liberálnější názor, který podporuje užití orálního média v kombinaci s manuálním médiem. Tento systém se dostal do širokého povědomí jako *totální komunikace* (Evans, 2001, s.11).

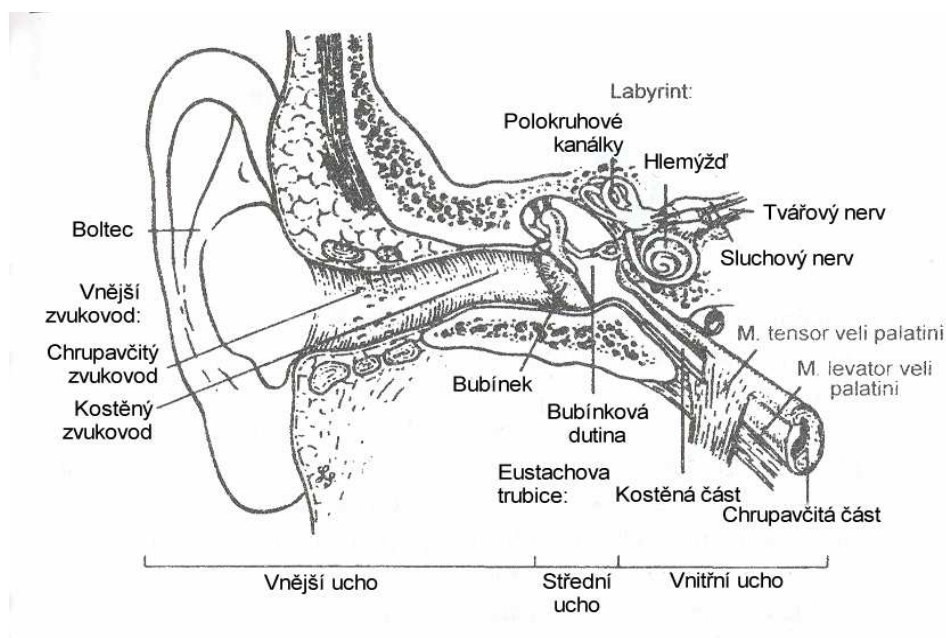
Speciálně pedagogická terminologie se v České republice a zahraničí koncepčně shoduje. Předmětem speciální pedagogiky je vzdělávání a sociální začlenění jedinců s postižením. Cílem a náplní surdopedie je zabezpečit všestranný, optimální rozvoj jedinců se sluchovým postižením, zajistit pro ně vhodnou specifickou vyučovací, výchovnou a pedagogickou podporu. Jednotlivé etapy dějinného vývoje názorů na výchovu a vzdělávání osob s postižením sluchu jsou charakteristické neustálým hledáním efektivní metody, která by umožnila kognitivní i psychosociální rozvoj sluchově postižených, aby výsledky edukačních intervencí byly srovnatelné s výsledky intaktní populace.

2 Vymezení problematiky sluchového postižení

2.1 Anatomie a fyziologie sluchového analyzátoru

Lidské ucho (organum vestibulocochleare) se skládá ze tří vývojově a funkčně odlišných částí sloužících k zachycení, mechanickému převodu, digitalizaci a transmisi zvukových vln do centrální nervové soustavy. Má význam nejen pro vnímání okolních zvuků, ale zároveň obsahuje i analyzátor pro vnímání pocitu rovnováhy, pohybu přímočarého i otáčivého a polohy těla v prostoru.

Nezbytným předpokladem pro vytvoření a správný vývoj řeči dítěte je normální funkce sluchového analyzátoru. Řeč je potom nezbytná pro tvorbu a formulaci myšlenek, a tím také pro vývoj inteligence. Vnímání okolního světa smyslovými orgány označujeme jako komplexní proces, neboť za normálních okolností nerozlišujeme, co přichází do našeho vědomí pomocí zraku a co pomocí sluchu. „Ucho je příjemcem informací které jsou kódovány v akustické formě a slouží jako jeden z nejdůležitějších informačních kanálů člověka s okolním světem.“ (Šlapák, Floriánová, 1999, s.14)

Obr.č. 1 Anatomická stavba sluchového analyzátoru (Leonhardt, 2001, s. 39)

Sluchový orgán dělíme na 3 části (viz. obr. č.1): vnější ucho, střední ucho, vnitřní ucho a sluchové dráhy a sluchová kůra (Lejska, 2003, s. 15)

1. Vnější ucho

- **boltec** - je symetricky umístěn ve spánkové oblasti hlavy, má trychtýřovitý tvar a je tvořen chrupavkou (jen lalůček chrupavčitou kostru nemá), jeho tvar a velikost jsou různé. Lejska (2003) uvádí, že boltec nemá pro vlastní slyšení žádný význam. Ztráta boltce se, na rozdíl od některých zvířat, neprojeví poruchou sluchu.

- **vnější zvukovod** - tvoří kanálek, který je u dospělého přibližně 2,5 - 3cm dlouhý. Dělíme ho na část **chrupavčitou**, související s boltcem, a na část **kostěnou**, tvořenou spánkovou kostí (Šlapal, Floriánová, 1999). Vede a současně koncentruje akustickou kmitavou energii k dalším částem ucha. Jeho délka, průměr a tvar mají vliv na množství akustické energie, což je nutné zohledňovat při korekci sluchových vad u dětí, kterým zvukovod roste a mění tak nejen svůj tvar, ale i množství a charakter převedené akustické energie. Zakončený je bubínkem, jehož plocha není kolmá na průběh osy zvukovodu, nýbrž tvoří úhel otevřený směrem dopředu.

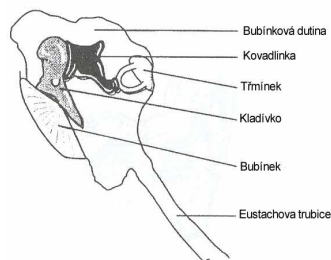
2. Střední ucho

- je uzavřená dutinka ve skalní kosti, která obsahuje *tři kůstky, dva svaly a dvě ústí* (viz. obr. č. 2). Má tvar šestihranné kostky a je vyplněna vzduchem. Vnější stěnu odděluje od zvukovodu blanka bubínku. Bubínek je vazivová blanka silná asi 0,1mm, zasazena do kostěného žlábků. Za normálních okolností je bubínek šedé barvy, lesklého povrchu a pohled na něj je umožněn pouze prostřednictvím speciálních přístrojů a manipulací. Na blance bubínku, která je rozechvívána akustickou energií, nastává první změna při procházení energie. Ta se zde mění z akustické na mechanickou - kinetickou. Touto energií je pak rozechvíván řetězec:

a) kladívko (malleus) – je zčásti přímo přirostlé na bubínek

b) kovadlinka (incus)

c) třmínek (stapes) – jeho ploténka je vsazena do oválného okénka, souvisí tak přímo s vnitřním uchem

Obr. č. 2 Příčný řez středním uchem (Leonhardt, 2001, s. 40)

Přes tento řetěz kůstek je přenášen zvuk od bubínku do vnitřního ucha. Na řetěz kůstek jsou přirostlé dva velmi drobné středoušní svaly - **sval třímínekový** má význam pro měření a vyšetření funkcí středního ucha) a **napínač bubínku**. Oba tyto svaly mají především funkci ochrannou. Chrání vnitřní ucho před silnými zvuky tak, že při silném zvuku se smrští a zpevní tak řetězec kůstek.

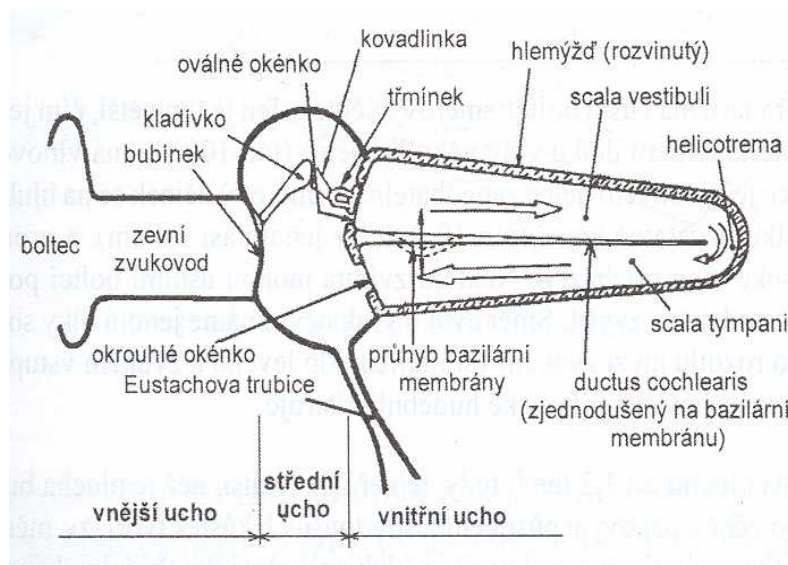
V dolní a přední stěně středního ucha je ústí trubice, která spojuje středoušní dutinu s nosohltanem – **tzv. Eustachova trubice**. Jejím úkolem je vyrovnávání tlaku vzduchu před a za bubínkem tak, aby blanka bubínku byla v ideálním napětí a mohla přenášet veškerou akustickou energii (Lejska, 2003).

Zadní stěna ústí do vzdušného sklípkového systému kosti spánkové, jejíž struktura je jakoby houbovitá. Je složena z velkého množství drobných nebo i větších kostních sklípků, které jsou vyplněny vzduchem. Tento sklípkový systém tvoří druhé ústí středního ucha, tzv. antrum. Čím více sklípků, tím více rezervního vzduchu. Tato zásoba vzduchu je důležitá pro ochranný význam, což znamená, že ten, kdo má mohutně rozvinutý sklípkový systém, snáší tlakové změny daleko lépe a dochází tak k rychlejší normalizaci.

3. Vnitřní ucho - je uloženo ve skalní kosti, části kosti spánkové, nejtvrdější kosti lidského těla a je tak chráněno proti otřesům a možnému poranění. Dělíme ho na 2 části:

- **hlemýžď (kochlea)** - je to dvaapůlkrát stočený kanál v podobě ulity a tvoří část sluchovou.. Trubice kostěného hlemýždě je vyplněna blanitým hlemýžděm ⇒ obsahuje vlastní sluchové ústrojí - Cortiho orgán. Zde se nacházejí sluchové (vláskové) buňky, k nimž se větví sluchový nerv.

- **tři polokruhové kanálky a předsíň (labyrint)** – je zde uloženo rovnovážné ústrojí. Dutiny kostěného labyrintu jsou vyplněny perilymfou, v níž se vznáší smyslový orgán - blanitý labyrint (tím je zajištěna jeho ochrana proti otřesům hlavy při normální činnosti lidského těla včetně skoků, rychlých nárazů do hlavy, atd.) a ten je vyplněn endolymfou.

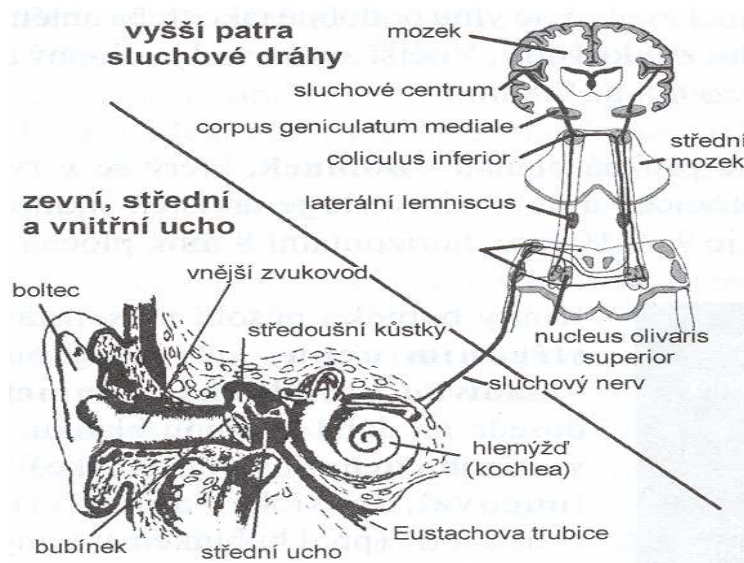
Obr. č. 3 Schematické znázornění činnosti vnějšího, středního a vnitřního ucha (Hrubý, 1998, s. 33)

Sluchové buňky jsou jediné buňky v lidském těle, které dokáží převádět mechanickou energii zvuku v bioelektrickou (Lejska, 2003, str.17) a poté prostřednictvím sluchových nervů a drah vyvolá v mozku akustický vjem. Jsou uloženy v hlemýždi v podélných řadách.

Rozlišujeme dva typy sluchových buněk: **a) sluchové buňky vnější** – ve 3 - 4 řadách

b) sluchové buňky vnitřní – v 1 řadě

Oblast sluchových drah následuje za hlemýžďem. Jedná se především o **sluchový nerv**, kterým se vede bioelektrický impuls, vzniklý ve vnitřním uchu na sluchové buňce, do centrální mozkové části sluchového orgánu. V mozkovém kmeni nastává křížení nervů z pravé a levé strany (viz. obr. č. 4). Odtud jsou impulsy vedeny z větší části zkříženě. Stimul pokračuje přes podkorovou oblast šedé hmoty do korových oblastí spánkových laloků, **tzv. Heschlových závitů**, kde je vlastní centrum sluchu. V podkorové oblasti jsou poznávány obecné zvuky a zvuky bez pojmového významu (smích, pláč, kašel) a rozumění řeči se odehrává v kůře mozkové (Lejska, 2003).

Obr.č. 4 Celkové schéma sluchové dráhy (Hrubý, 1998, s. 33)

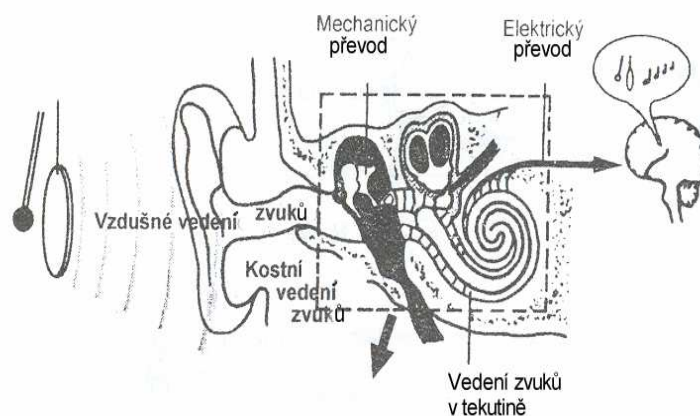
2.2 Klasifikace sluchových poruch a vad

Kritéria dělení sluchových poruch jsou mnohočetná, čemuž odpovídá bezpočet různých klasifikací. Pro vymezení jednotlivých skupin sluchového postižení nám slouží různá hlediska:

- *místo vzniku postižení*
- *období vzniku postižení*
- *stupeň postižení*

- *Místo vzniku postižení*

Při fyziologickém procesu slyšení zvuk (mechanické kmitání vzduchu) prochází *zvukovodem*, dopadne na *bubínek*, který se rozkmitá a změní se energie akustická na energii mechanickou (viz. obr. č. 5). Kmity z bubínku se přenesou *řetězcem sluchových kůstek* na ploténku třmínku, přes *oválné okénko* na perilymfu (v ní plave blanitý labyrint) a ta se tím rozkmitá – tzv. **převodní funkce ucha**. Zde se rozkmitaná perilymfa, která rozkmitá *blanitý labyrint* a v něm uloženou tekutinu – endolymfu. Ta podráždí vychýlením vlásků buňky v *Cortiho orgánu* a

vláskové buňky převedou mechanické, kmitavé podráždění na bioelektrický signál. Ten postupuje *sluchovým nervem* a dalšími nervovými dráhami až do *kůry mozkové*, kde je vnímán jako zvukový vjem – tzv. **percepční funkce ucha**.

Obr. č. 5 Přenos zvukových vln (Silbernagl - Despopoulos, 1991, In Leonhardt, 2001, s. 46)

Z hlediska lokalizace vzniku postižení rozlišujeme dvě základní skupiny sluchových vad (Šlapák, Floriánová, 1999, s. 26, srov. Lejska, 2003, s. 24) :

Periferní nedoslýchavost či hluchota

a) převodní (conductiva, konduktivní porucha) - u této vady jsou sluchové buňky v pořádku, ale nejsou stimulovány zvukem, jelikož se zastaví přerušením vedení zvuku skrz zevní zvukovod a střední ucho. Příčinou převodní poruchy sluchu je každá překážka, která brání nebo ztěžuje proniknutí zvuku z vnějšího prostoru k vlastním citlivým smyslovým buňkám. Je to např. zvětšená nosní mandle, která vede k poruše ventilace středouší přes Eustachovu trubici.

b) *percepční* (perceptiva, sensorineurální porucha)- dochází k poruše vnitřního ucha, sluchových buněk či sluchových nervů. Lavička, Šlapák (2002, s. 275) dále rozlišují percepční vady na:

- *kochleární* – porucha přeměny zvuku v elektrický signál ve vnitřním uchu
- *retrokokleární* – porucha vedení zvukového signálu VIII. hlavovým nervem a sluchovou dráhou v mozkovém kmeni.

Příčiny sensorineurálních vad sluchu jsou vázány na funkci smyslového epitelu vnitřního ucha, sluchového nervu a sluchové dráhy, která spojuje periferní a centrální část sluchového analyzátoru. Percepčních poruch je mnohem více než převodních a představují závažnější problém diagnostický i léčebný.

c) *smíšená* (mixta) - smíšená porucha sluchu vzniká jako kombinace převodního a percepčního typu. Při jejím vzniku se v různém stupni a zastoupení kombinují příčiny způsobující poruchu převodní a percepční (Herdová, 2004).

Centrální nedoslýchavost či hluchota

- zahrnuje komplikované defekty způsobené různými procesy, které postihují korový a podkorový systém sluchových vad. Jedná se o abnormální zpracování zvukového signálu v mozku.

- **Období vzniku postižení**

1. Vrozené (hereditární) vady sluchu - vrozené vady a poruchy sluchu způsobují vždy poruchu vývoje řeči, a tím i poruchu komunikačních schopností. Čím dříve sluchová vada vzniká, tím více zabraňuje správnému rozvoji komunikačních schopností.

Podle Nováka (1994) má zděděná nedoslýchavost nebo hluchota řadu příčin. Poškozen bývá především ganglion spirale, nervus cochlearis a Cortiho orgán. Nedoslýchavost se může postupně zhoršovat a přejít v hluchotu. Zbytky sluchu jsou u dědičné hluchoty symetrické a je zachována dráždivost vestibulárního ústrojí (tzv. Langebeckovo pravidlo).

Geneticky podmíněné – hereditární zátěž v rodině, hereditární sluchové vady děděné autosomálně recesivně. Existuje přibližně 30 genů, o kterých se předpokládá, že mohou mít vliv na vrozený stav sluchu. Jako nejvýznamnější jsou hodnoceny tzv. Connexiny (24). Typické je, že oba rodiče, kteří jsou nositelé jednoho zdravého a druhého poškozeného znaku, slyší.

Kongenitálně získané

- a) *prenatální* – nemoci matky v průběhu těhotenství, zejména v 1. trimestru
(např. spalničky, toxoplazmóza, zarděnky), RTG záření
- b) *perinatální* – protražený porod, nízká porodní hmotnost, vlasečnicové krvácení labyrintu, RH- inkompatibilita, asfyxie, poporodní žloutenka
(Lejska, 2001, s. 24).

2. Získané (postnatální) vady sluchu

- ***získané před fixací řeči (prelingválně, tj. do 6. roku života dítěte)*** - prelingválně získané vady sluchu mají různý dopad na komunikační možnosti. Nejen, že se řeč nevyvíjí, ale navíc dochází k rozpadu získaných řečových stereotypů.

Jedná se např. o infekční choroby – často virového charakteru jako zánět mozkových blan, meningoencefalitidu, příušnice, spalničky, spálu, zarděnky, atd. Dál jsou jako rizikové faktory uváděna traumata, úrazy hlavy, poškození mozku mechanického charakteru, onkologická onemocnění ozářením a chemoterapií, tzv. „ucpané“ uši při insekttech horních cest dýchacích a opakované hnisavé záněty středního ucha.

- ***získané po fixaci řeči (postlingválně, tj. po 6. roce života a v průběhu života)*** - *presbyakuzie* (stařecká nedoslýchavost) - ve stáří slyší člověk hůře, protože mu odumírají sluchové buňky, které jsou nenahraditelné, patologickým se tento jev se stává, když je narušena komunikační schopnost člověka. Dále např.:

- poranění v oblasti hlavy a vnitřního ucha
- dlouhodobé působení silné hlukové zátěže = tzv. „zvukové konzervy“ (od 85 dB výše) – nevratně poškozují sluchové buňky (diskotéky, walkmany, ...)
- toxiny, jedy (např. ototoxicita = poškození sluchu způsobené ototoxickými látkami, tzn. antibiotiky takzvané mycinové řady Streptomycin, Gentamycin

- degenerativní onemocnění mozku (sklerosa multiplex, epilepsie,...)
- ušní nádory (vzácné)
- ušní šelest (tinnitus)

- **Stupeň postižení**

Z hlediska kvantity (měřené v dB) se můžeme setkávat s různými hodnotami, které vymezují jednotlivé stupně sluchových poruch. Světová zdravotnická organizace (WHO) stanovila v roce 1980 mezinárodní škálu stupňů sluchových poruch (viz. tab. č. 7) :

Velikost ztráty sluchu podle WHO	Název kategorie ztráty sluchu	Název kategorie podle vyhl. MPSV č. 284/1995 Sb.
0 - 25 dB	normální sluch	
26 - 40 dB	lehká nedoslýchavost	lehká nedoslýchavost (již od 20dB)
41 – 55 dB	střední nedoslýchavost	středně těžká nedoslýchavost
56 – 70 dB	středně těžké poškození sluchu	těžká nedoslýchavost
71 – 90 dB	těžké poškození sluchu	praktická hluchota
více než 90 dB, ale body v audiogramu i nad 1 kHz	velmi závažné poškození sluchu	úplná hluchota
v audiogramu nejsou žádné body nad 1 kHz	neslyšící	úplná hluchota

Tab. č. 7 Klasifikace sluchových vad – jednotlivé kategorie ztráty sluchu (Hrubý, 1996, s. 13)

Z hlediska mohutnosti sluchové ztráty – kvantity i kvality vnímaného zvuku vymezuje Potměšil (2003, s. 20) tyto stupně sluchového postižení:

Ohluchlost – je ztráta sluchu, která vznikla v období dokončování vývoje mluvené řeči nebo zasáhla přímo do již vytvořené mluvené řeči jako komunikačního nástroje. Při tomto postižení se řeč nevytrácí, mizí však postupně úroveň formální a chybí běžné tempo rozšiřování slovní a tedy i pojmové zásoby.

Hluchota – je charakterizována jako vrozená nebo v časném věku získaná ztráta sluchu spojená s vývojovou nemluvností. Hluchotu dále rozlišujeme **úplnou** – tzn. totální, naprostou ztrátu sluchu, či **praktickou** – kde se vyskytují pouze zbytky sluchu (Bulová, In Pipeková, 1998, s. 86).

Zbytky sluchu – jedinci s neúplnou ztrátou sluchu ať vrozenou, či získanou, ale zpravidla spojenou s absencí mluvené řeči nebo retardací ve vývoji mluvené řeči.

Nedoslýchavost – je vrozená nebo získaná částečná ztráta sluchu a bývá příčinou opožděného nebo omezeného vývoje řeči mluvené. Nedoslýchavost je dále členěna na:

- velmi těžká nedoslýchavost – postižený vnímá mluvenou řeč v těsné blízkosti ucha a to ve značně deformované podobě. Tato úroveň komunikace nestačí pro běžnou potřebu a takto vyvinutá řeč je chudá obsahem a deformovaná ve zvukové složce.

- těžká nedoslýchavost – takto je označena porucha, která umožňuje slyšení mluvené řeči do vzdálenosti jednoho metru od ucha. Také tato vzdálenost není nepovažována za významnou a efektivní pro běžnou komunikaci.

- střední nedoslýchavost – umožňuje poslech a rozumění mluvené řeči ve vzdálenosti jeden až tři metry od ucha mluvícího. I zde pro případ běžné komunikace je uvažováno o problémech, které jsou nastoleny nevyhovujícími akustickými podmínkami.

- lehká nedoslýchavost – jedná se o poruchu, která nepřináší nápadnější potíže postiženému a umožňuje mu využití sluchu pro běžnou komunikaci s jistými omezeními v případě komunikace v hlučném prostředí nebo při použití tiché, šeptané řeči.

-
Löwe (1979) nahlíží na dělení sluchových vad podobným způsobem. Rozlišuje dvě skupiny sluchově postižených podle míry schopnosti vnímat lidskou řeč – hluchotu a nedoslýchavost a rozdíl mezi prelingválně a postlingválně postiženým jedincem časuje až do období 8 let života dítěte.

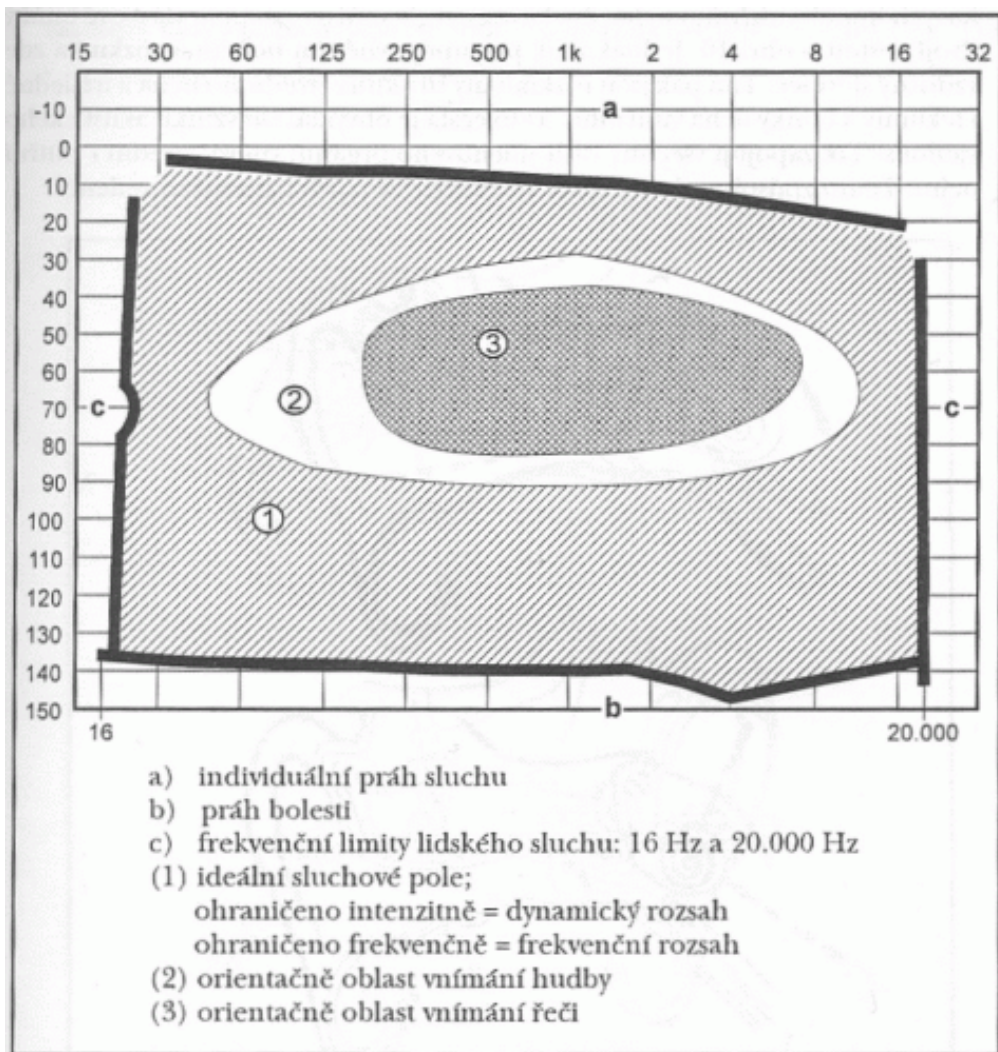
Uvedené dělení vad sluchu je sice popisné, ale nestačí pro provedení dobré diagnostické práce. V případě sluchového postižení je potřeba znát pro další práci s dítětem přesné hodnoty, které jsou zjištěny audiometricky. Tyto informace jsou důležité nejen pro přidělení sluchadla a jeho následné seřízení, ale též pro přesnější zařazení dítěte do individuálního výchovně vzdělávacího procesu.

2.3 Diagnostická vyšetření sluchového postižení

Lidský sluch je schopen vnímat zvuky v rozsahu frekvencí od 16 Hz do 20 kHz (Lejska, 2003). I když zde existují určité individuální rozdíly, platí zhruba pravidlo, že za každých deset let věku se horní hranice snižuje asi o 1 kHz. Citlivost sluchu není pro všechny frekvence zvukového spektra stejná; největší je v oblasti 2 až 4 kHz, směrem k nižším i vyšším frekvencím klesá; při malých hlasitostech jsou rozdíly v citlivosti v závislosti na frekvenci velké, se stoupající hlasitostí se zmenšují. Nejnižší intenzita zvuku, který člověk právě zaslechne označujeme jako **sluchový práh**. Práhů, tedy úrovní intenzity, rozlišujeme v audiologii několik (viz. obr. č. 6).

Oblast zvuků, který je zdravý slyšící člověk schopen vnímat, rozlišovat, příp. jim rozumět, je možné zaznamenat pomocí dvojice údajů – **intenzita a frekvence**. V intenzitní oblasti je sluchové pole vymezeno individuálním prahem sluchu a prahem nepříjemného slyšení. Mění svůj tvar a velikost hlavně poruchami sluchu. Pokud je oblast řeči lokalizována dovnitř sluchového pole, dotýčný slyší a rozumí, je-li část uvnitř sluchového pole a část vně, člověk slyší, ale ne zcela rozumí a jestliže je zcela nebo z větší části mimo, pak není řeč slyšena vůbec.

Sluchové buňky reagují na zvuky ve frekvenční oblasti **20 – 20 000 Hz**. Pro běžný život člověka je nejdůležitější oblast **125 – 8 000 Hz**. Pro komunikaci je důležitá oblast, kde se nachází hlavní část akustické energie řeči, tj. **500 – 2 000 Hz**. Tyto frekvence nazýváme „**frekvence řečové**“. Postižení sluchu v této oblasti má nejhorší dopad na verbální komunikaci člověka.

Obr. č. 6 Schéma sluchového pole člověka (Lejska, 2003, s. 21)

Vyšetření sluchové funkce se provádí pomocí různých vyšetřovacích metod, které berou v úvahu jak fyziologické vlastnosti lidského sluchu, vychází ze systému objektivních a subjektivních veličin pro měření v akustice.

Objektivní a subjektivní fyzikální veličiny

<i>Akustický tlak, p</i> [jednotka: <i>Pascal (Pa)</i>]	Vyjadřuje zvýšení nebo snížení tlaku vzduchu oproti klidovému stavu (hodnotě atmosférického tlaku).
<i>Akustický výkon</i> [jednotka: <i>Watt (W)</i>]	Množství zvukové energie, kterou vyzáří akustický zdroj za jednu sekundu.
<i>Akustický intenzita, I</i>	Množství zvukové energie, která projde plochou jednoho čtverečního metru za jednu sekundu.
<i>Hladina akustické intenzity</i> [jednotka: <i>decibel (dB)</i>]	$L_I = 10 \log \frac{I}{I_0}, \text{ kde } I_0 = 10^{-12} \text{ Wm}^{-2}$
<i>Hladina akustického tlaku</i> [jednotka: <i>decibel spl (dBspl)</i>]	$L_p = 20 \log \frac{p_{\text{ef}}}{p_{0\text{ef}}}, \text{ kde } p_{0\text{ef}} = 2 \cdot 10^{-5} \text{ Pa}$

Tab. č. 8 Systém objektivních a subjektivních veličin pro měření v akustice

Obecně platí, že čím dříve je porucha sluchu zjištěna a začne se s vhodnou rehabilitací, tím menší škody vznikají na vývoji osobnosti dítěte (Herdová, 2004). Sluch lze preventivně vyšetřit prakticky ihned po narození pomocí objektivních vyšetřovacích metod. K vyšetření se nejčastěji využívá *otoakustických emisí (OAE)*, *objektivní měření ustálených evokovaných potenciálů (SSEP)*, *akustických evokovaných potenciálů mozkového kmene (BERA, CERA)*, *tympanometrie* a *vyšetření stapediálních reflexů*. U vyšetřovacích metod OAE a BERA je pro zdar vyšetření nutný klid dítěte (nejlépe v přirozeném spánku dítěte), proto s rostoucí aktivitou novorozence úspěšnost vyšetření klesá (cca od 3 až 6 měsíců).

Vyšetření pomocí emisí je rychlé, informuje nás o normálním sluchu, v případě nevýbavnosti nelze stanovit místo poruchy (převodní/percepční), ani stupeň poruchy. Výbavnost OAE nevylučuje poruchu sluchu způsobenou selektivním poškozením zevních vláskových buněk nebo v oblasti sluchové dráhy, proto je nutno děti, jak je popsáno níže, i nadále sledovat. Screeningové vyšetření pomocí akustických evokovaných potenciálů (BERA) je z tohoto pohledu výhodnější, ale vyšetření je časově a materiálově náročnější. Tento typ screeningu (většinou založen na OAE) se celoplošně provádí v mnohých zemích. Ze sousedních zemí je takto organizován např. v Rakousku a Polsku. U nás je zatím prováděn

nedostatečně, pouze v některých regionech (např. Brno, Olomouc, Praha, České Budějovice) a pouze u rizikové skupiny dětí.

Další klasická (behaviorální) vyšetření sluchu dle věku dítěte by měl provádět preventivně dětský lékař, a to u všech dětí: ve 3 měsících, v 9 – 12 měsících, ve 3 letech a před nástupem školní docházky (Herdová, 2004).

Lejska (2003, s.28) vymezuje tyto **základní vyšetřovací metody**:

1. Klasická zkouška sluchová - posouzení stavu sluchu i rozumění na základě opakování slov, která vyšetřující předřikává. Hodnotí se vzdálenost, ze které vyšetřovaný slova opakoval (orientačně míra sluchové vady), rozdíl mezi opakováním hlubokofrekvenčních a vysokofrekvenčních slov a rozdíl mezi hlasitou řečí a šepotem (typ sluchové vady).

2. Subjektivní audiometrie – audiometrické vyšetření, jehož písemný záznam stavu sluchu označujeme jako audiogram.

- a.) prahová tónová audiometrie
- b.) slovní audiometrie
- c.) speciální nadprahové testy

3. Objektivní audiometrie

- a.) metody akustické – tympanometrie, otoakustická emise (OAE)
- b.) metody elektrofyziologické – vyšetření pomocí evokovaných potenciálů (BERA)

Jedinci se sluchovým postižením netvoří homogenní skupinu, při jejich diagnostikování je třeba zvažovat řadu důležitých okolností (Říčan, Krejčířová, 1997):

- zda jde o nedoslýchavost, či těžkou sluchovou poruchu. U nedoslýchavosti, tedy u sluchové ztráty do 90 dB, může sluchadlo kompenzovat vadu natolik, že dítě slyší (i když značně zkresleně) řeč a při použití kvalitního přístroje je po zácvičku schopno ji i analyzovat. Při těžkém sluchovém postižení, tedy ztrátě nad 90 dB, neslyší dítě, ani se sluchadlem, řeč

v celém jejím spektru, v závislosti na velikosti zbytků sluchu slyší její fragmenty či některé zvuky v neřečovém pásmu. Pokud je ztráta větší než 110 dB, jde o totální hluchotu.

- zda jde o prelingválně, či postlingválně získanou vadu. U sluchových poruch získaných v předřečovém období je postižen celý řečový rozvoj dítěte, zatímco u postlingválně získaných vad jde převážně o komunikační problém.

- prelingválně získaná sluchová vada představuje *senzorickou deprivaci*, na základě které dochází k nerovnoměrnému rozvoji vrozených inteligenčních předpokladů zejména ve verbální oblasti. Při posuzování inteligence je tedy nutno vycházet z *inteligence neverbální*.

Braden (1994), který se pokusil pomocí moderní technologie statisticky vyhodnotit studie, které testovaly inteligenci sluchově postižených osob, přináší zajímavé informace z oblasti diagnostiky v oblasti inteligenčních dovedností. Dochází k závěrům, že výsledky jsou ovlivněny především metodologickými a demografickými faktory. Nejcennějším znakem této analýzy je podobnost výsledků mezi neslyšícími a slyšícími osobami. Neslyšící mají v neslovních testech obdobné výsledky jako slyšící. V testech verbálních se však již objevují rozdíly. Výsledky testů inteligence u neslyšících dětí neslyšících rodičů vykazují vyšší inteligenci než u neslyšících dětí slyšících rodičů. Autor píše, že tento fakt se vyskytuje často, ačkoliv pro něj nemá dostatečné logické vysvětlení.

- Sekundárním handicapem, který vyplývá ze sluchové vady, je menší či větší opožděný *rozvoj sociální inteligence*. Omezené komunikační kanály blokují příjem mimovolních informací a tím způsobují snížení či absenci důležitého socializačního faktoru, kterým je náhodné učení. Ke sluchově postiženému dítěti se nedostane mnoho informací, které slyšící dítě získá pouhou přítomností v určitém prostředí. Nechápe proto souvislost různých dějů a má potíže s řešením mnohých běžných sociálních situací.

- Při vlastním vyšetřování sluchově postižených je třeba dbát na to, aby vyšetřovaný měl k dispozici jemu přiměřený a *srozumitelný komunikační kód*, např. odezíraní, znakový jazyk. Dále je nutné během rozhovoru pokládat kontrolní otázky, zda respondent porozuměl. Sluchově postižení totiž, často ze snahy vyhovět, odpovídají stereotypně „ano“, či přikyvuji i v situacích, kdy se neorientují a nerozumí.

2. 4 Absence akustického vnímání a dopad sluchového postižení na osobnost jedince

Sluch má pro nás několik významů, které si až tak neuvědomujeme, nezaměříme-li se na ně a nepřemýšlíme-li o nich. Tyto zvuky se stávají součástí *tzv. zvukového pozadí*, jenž tvoří globální souhrn obvyklých zvuků prostředí, v němž člověk žije. Zvukové pozadí má pro nás značný psychologický význam, umožňuje podvědomou orientaci v prostoru, pocit osobní jistoty a bezpečnosti. Naopak nezvyklé ticho může vyvolat depresivní až úzkostné pocity podobně jako pobyt v naprosté tmě (Pulda, 1992).

Velký význam má sluch pro *rozvoj mezilidské komunikace a komunikační řeči*. Mezilidskou komunikací rozumíme složitý proces, jímž člověk přijímá, zpracovává, uchovává, vytváří si a vydává informace. Je základní potřebou člověka, nejen biologickou a společenskou, ale i nezbytnou potřebou pro rozvoj duševního života a celé osobnosti člověka. V případě ztráty sluchu či jiného nedostatku v této oblasti dochází k nedokonalému vnímání hlasité řeči, ke komunikačním obtížím a k blokádě přirozeného vývoje slovní řeči. Na základě tohoto bývají upřednostňovány nonverbální komunikační prostředky.

Omezené komunikační možnosti poznamenávají rozvoj poznávacích procesů, ale i sociální kontakty a dovednosti. Děti nechápou motivy jednání svého okolí, neorientují se v mezilidských vztazích. Mají možnost získat jen málo smysluplných sociálních zkušeností, protože ty k nim pronikají chaoticky. Nemohou slyšet citové zabarvení řeči svých nejbližších. Neslyšící dítě ve slyšící rodině je bezbranné, neschopné vyjádřit své potřeby a pocity. Je závislé na pochopení, informovanosti a rozumném jednání svých rodičů. Jak již zaznělo výše, vývoj všech poznávacích procesů, včetně řeči, probíhá lépe, pokud se dítě narodí v neslyšící rodině (Pulda, 1999).

Sluchové postižení dítěte ve slyšící rodině má dopad na vztahy rodičů a dítěte, jejich vzájemnou interakci. Neschopnost dítěte pasivně vnímat okolí vede často rodiče k přehnané péči. Braden (1994) dále uvádí, že podle psychologických studií prokazují matky sluchově postižených dětí větší sklon určitým způsobem řídit činnost svých dětí. Dítě pak samo přijímá roli, kterou mu rodina určuje. V jiných případech ovšem nastává i situace, že dítě se stává tím, na koho jsou svalovány problémy rodiny. Vyskytují se také případy, kdy schopnost jednoho člena rodiny komunikovat s dítětem lépe může vést k tomu, že dítě komunikuje s ostatními členy rodiny prostřednictvím této osoby, což posouvá jeho sociálně-emoční vývoj.

Dopad, který má hluchota na komunikaci, se často označuje za hlavní příčinu emočních poruch a poruch chování neslyšících. Dochází k nim zejména tehdy, když je dítě opakovaně

frustrováno, protože komunikaci s osobami pro něj významnými neprožívá jako uspokojivou. Složitost života v mluvícím a slyšícím světě zvyšují obtíže při odezírání. Nelze odezírat to, co v pojmové výbavě není.

Na základě výše uvedených poznatků a dalších šetření Vymlátílová (In Říčan, Krejčířová (1997) popisuje základní rysy osobnosti sluchově postižených dětí:

- prakticky trvale jsou vystaveny podnětové deprivaci
- častěji u nich dochází k citové deprivaci
- vztah rodič-dítě je podroben větší zátěži
- mají vyšší počet perinatálních traumat a mozkových dysfunkcí
- prožívají častěji a opakovaně zklamání, protože nejsou schopny plnit požadavky svých učitelů a vychovatelů
- jsou obvykle ve stresu, pokud musejí odezírat a komunikovat slovně.

Potměšil (1999) vymezuje nejčastěji se opakující emoční poruchy a odchylky v chování, které se vyskytují u některých jedinců se sluchovým postižením:

- impulzivní chování
- nedostatek sebeúcty
- nedostatek empatie
- neschopnost popsat momentální psychický stav, vysvětlit pocity
- obtíže v morálním vývoji
- zjednodušené až černobílé chápání povahových rysů a vlastností lidí
- obtíže v koncepci interpersonálních vztahů.

Při snaze vymezit pojem osobnost sluchově postiženého můžeme říci, že se dostáváme do začarovaného kruhu. Určit přesnou definici, která by tomuto pojmu odpovídala, je velmi těžké. Každý z nás je osobnost - individuum, které má své typické charakterové vlastnosti, způsoby chování, vědomosti, schopnosti a dovednosti. *Existují některé shodné a nebo podobné příznaky sluchově postižených lidí, přitom je třeba si uvědomit, že každý sluchově postižený člověk prožívá svůj sluchový handicap odlišným způsobem* (Leonhardt, 2001, s.69).

Stejně tak i každý sluchově postižený jedinec je individuum a je jedinečný. Sluchové postižení však, stejně tak jakýkoliv jiný defekt, *nepostihuje jen určitý orgánový defekt, ale*

ovlivňuje celou osobnost postiženého a vytváří specifickou sociální situaci (Vágnerová, 2004, s.213).

Zdravotní postižení představuje v psychické oblasti primárně omezení v oblasti předpokladů k rozvoji normálních funkcí. Riziko, že v důsledku postižení vznikne i **psychická odchylka**, souvisí především s typem a závažností defektu. U nedoslýchavého je tedy riziko vzniku určité psychické odchylky nižší než u neslyšícího, z čehož vyplývá, že sluchově postižené nemůžeme zařadit do jedné skupiny, budeme-li se snažit popsat jejich zvláštnosti a odlišnosti, které mohou mít vliv na zvládání každodenních situací a řešení problémů. Sekundárně mohou psychickou oblast ovlivnit vlastnosti osobnosti postiženého i různé faktory vnějšího prostředí. Některé jejich osobnostní nápadnosti mohou být podmíněné postižením, ale jiné na něm vůbec nemusí záviset. Psychické zvláštnosti postižených lidí mají tedy celou řadu společných znaků, ale jsou vždy i individuálně variabilní (Vágnerová, 2004). Velký vliv na vývoj osobnosti postiženého má také **prostředí**, ve kterém vyrůstá a pohybuje se, které mu má dávat podněty pro jeho rozvoj a zajistit mu co možná nejvíce příležitosti k získání potřebných zkušeností.

Zaměříme-li se již pouze na okruh osob se sluchovým postižením, můžeme vymezit několik typických znaků, kterými by se mohly od intaktní populace lišit. Primárním defektem u nich je samozřejmě ztráta sluchu a ta vede k tzv. **podnětové deprivaci**, neboť dochází k omezení či úplnému chybění zvukových podnětů. Nejzávažnějším sekundárním handicapem je **komunikační bariéra**. V kontaktu se slyšícími je největší zátěží neschopnost snadného porozumění řeči, i kdyby to byly jen problémy v chápání jemných jazykových nuancí. Vzájemnou interakci narušuje nápadnost, resp. nepřesnost aktivního řečového projevu sluchově postižených. Vzhledem k obtížnosti vzájemné interakce se sluchově postižení mohou cítit nejistí, bezmocní a méněcenní. Zlostné a výbušné reakce, které se někdy objevují, vyplývají ze stresu navozeného obtížností v porozumění. *„Lidé s vrozeným sluchovým postižením mívají obtíže v sebeovládání, řídí se i v dospělém věku především svými emočními prožitky. Jejich aktuální citové ladění je snadné poznat z jejich chování, projeví se v jejich mimice i pantomimice.“* (Vágnerová, 2004, s.222)

Vzhledem k tomu, že u sluchově postižených neprobíhá v plném rozsahu proces zvnitřňování komplexu norem v podobě verbálně sdělených požadavků, příkazů a hodnocení jejich plnění, pomocí kterých se běžně rozvíjí schopnost sebeovládání, nedochází u nich k dostatečné fixaci všech běžných forem chování. Projeví se to chyběním pocitů studu nebo viny, které jsou běžnou reakcí na nějaký přestupek. Často si ani neuvědomují zodpovědnost za

své jednání. Chování těžce sluchově postižených můžeme nazvat též jako infantilní, neboť je závislé především na vlastních pocitech a potřebách nebo na vnějším zásahu. Projevují se u nich sklony reagovat impulzivně a zkratkovitě a málokdy zvažují správnost či nesprávnost svého rozhodnutí (Vágnerová, 2004).

Jedinci se sluchovým postižením představují značně nehomogenní skupinu, jejíž variabilita je dána především různou strukturou a hloubkou sluchové vady a dobou, kdy k postižení došlo. Dopad sluchového postižení na osobnost jedince může být v závislosti na druhu a stupni postižení velmi závažný, projevuje se především v oblasti vnímání, paměti, pozornosti, řeči i chování. Celkovou úroveň rozvoje osobnosti samozřejmě také určují sociokulturní podmínky, v nichž probíhala včasná i následná surdopedická intervence.

3 Možnosti edukace a profesní přípravy jedinců s postižením sluchu

3.1 Preprimární a primární péče o sluchově postižené

Všeobecně se traduje, že nejdůležitějším smyslem pro člověka je zrak. Zrak poskytuje informace o prostorových vztazích a jeho ztráta vyděluje člověka ze světa „věcí“. Sluchem však člověk dostává mnohem více informací než zrakem. Sluch přináší akustickou informaci do mozku již v období nitroděložního života, po narození pak nejen v době bdění, ale také ve spánku nebo v bezvědomí. Člověk slyší i zvuky, které jsou mimo jeho zorné pole, slyší při zavřených očích (Kaňa, 2004, s. 45).

Obecně lze říci, že čím dříve sluchová vada vznikne, tím závažnější jsou její důsledky. Celkový vývoj dítěte nejvíce omezují vrozené nebo prelingválně vzniklé percepční vady, tzn. že dítě se rodí se sluchovým postižením, případně ke sluchové poruše dochází před ukončením vývoje řeči.

Auditivní percepce v prenatalním období

U fyziologicky probíhajícího prenatalního vývoje je na konci prvního měsíce těhotenství plod přibližně 8 mm veliký. Na hlavičce lze pozorovat výčnělky, z nichž se postupně vyvíjejí oči, uši a nos. Vnitřní ucho se zakládá již počátkem 4. týdne gravidity. Začátkem 6. týdne se začíná vytvářet budoucí hlemýžď. (Jeho vývoj bývá ukončen kolem 8. měsíce.) Na konci 7. týdne se nad primitivní bubínkovou dutinou přeměňují v chrupavkovité základy tři sluchových kůstek, které postupně osifikují v kladívko, kovádlínku a třmínek. Cortiho ográn dítěte je přibližně od 18. – 20. týdne funkčně způsobilý k vnímání akustických podnětů přicházejících jak z vnitřního prostředí, tak mimoděložního vnějšího prostředí. Po celou dobu zrání sluchového orgánu, které je ukončeno kolem 8. měsíce gravidity, se v těle matky objevuje velké množství sluchových podnětů (převážně gastrointestinálních a kardiovaskulárních), ale tyto zvuky mají tak nízkou frekvenci, že na ně je lidské ucho jen málo citlivé. Podle Pouthas a Jouen (2000, s. 46) je dokázáno, že zvuky pocházejícího z vnějšího prostředí vydávané v dostatečné intenzitě (60 dB) vystupují ze zvuků uvnitř dělohy. Jde-li o zvuky nízkofrekvenční, dochází v děloze k jejich oslabování. To ovšem neplatí u zvuků pohybujících se na frekvencích vyšších než 2000 Hz. V děloze se od ostatních zde vznikajících zvuků dobře odlišuje matčin hlas, více než jakýkoliv jiný stejně silný hlas. Tento jev je

vysvětlován zesilovací funkcí dělohy, která je, a to především ke konci těhotenství, silně napjatá a roztažená.

Vývoj sluchově postiženého dítěte v kojeneckém a batolecím období

Sluchově postižené děti nebývají v prvním roce života příliš nápadné. Jejich vada není viditelná a ani jejich projevy nejsou natolik odlišné, aby jednoznačně signalizovaly existenci smyslového defektu. U novorozenců je ze smyslových orgánů nejvíce vyvinuto ústrojí polohové a pohybové. Dítě reaguje zejména na náhlé a silné zvuky, kterých se leká. Odpovídá na ně buď pohybem celého těla nebo pláčem. Tento jev je označován jako Moorův reflex.

Věk	Předpokládaná reakce
0-6 týdnů	<i>mžikání, Moorův reflex</i>
6 týdnů – 4 měsíce	<i>mžikání, uklidnění</i>
4 – 7 měsíců	<i>pohyby hlavy do stran, počínající lokalizace zdola</i>
7 – 9 měsíců	<i>lokalizace podnětů ze stran, počínající lokalizace shora</i>
9 – 13 měsíců	<i>přímá lokalizace ze stran a zdola</i>
13 – 24 měsíců	<i>přímá lokalizace ve všech rovinách</i>

Tab. č. 9 Chování kojence pro posouzení vývoje slyšení

V prvních měsících života jsou nejdůležitější zrakové a taktilně-kinestetické podněty, které prelingválně sluchově postiženému dítěti nechybějí. Ani počátek předřečového vývoje není neobvyklý, neslyšící dítě začíná broukat, protože takto aktivita je reflexního charakteru, je vrozená a nezávisí na zkušenosti. V případě těžce sluchově postiženého dítěte postupně tyto projevy ustávají, dítěti chybí zpětná vazba. Jako diagnostický moment bývá označován 17. – 26. týden, kdy u dítěte nenastupuje období napodobivého žvatlání (Vágnerová, 2004, s. 224).

Další reakce na zevní podněty v oblasti vývoje řeči u dítěte jsou uvedeny v tabulkách č. 10 a č. 11.

Vývoj řeči	
<i>jednotlivé samohlásky</i>	od 2. měsíce
<i>brouká (a-a-a, e-e-e)</i>	od 3. měsíce
<i>jednotlivé slabiky (ba, da)</i>	po 6. měsíci
<i>zdvojování slabik</i>	8.–9. měsíci
<i>napodobuje zvuky</i>	od 8. měsíce
<i>1 slovo s významem</i>	od 9. měsíce
<i>2 slova s významem</i>	od 12. měsíce

Tab. č. 10 Vybraná vývojová data u kojence (Cíbochová 2004, s. 293)

Porozumění řeči	
<i>reaguje na hlas matky</i>	od 2.–3. týdne
<i>reaguje na zavolání jménem, na ne-ne</i>	od 8. měsíce
<i>dělá paci-paci apod. na výzvu</i>	od 9. měsíce
<i>podá předmět na výzvu, ale nepustí</i>	od 10.-11. měsíce
<i>podá předmět na výzvu a pustí z ruky</i>	od 12. měsíce
<i>vyhledá očima několik věcí podle názvu</i>	od 12. měsíce

Tab. č. 11 Vybraná vývojová data u kojence - reakce dítěte na zevní podněty (Cíbochová 2004, s. 293)

Herdová (2004, s. 11) uvádí kritické momenty, kdy můžeme pojmout podezření na poruchu sluchu:

Novorozenec a kojeneček

- nereaguje úlekem, pohybem, pláčem na neočekávané hlasité zvuky (houkačka, klíče...)
- neprobudí se, když je kolem hluk
- nenapodobuje zvuky v okolí
- neotáčí hlavu ve směru zvuku
- plačící dítě nelze utiřit pouhým hlasem

Dítě v období 6 – 12 měsíců

- neukáže na známou osobu či věc
- dítě nežvatlá nebo jeho předchozí žvatláni ustává
- ani ve věku jednoho roku nereaguje na výzvy typu „udělej pa“, nebo „paci paci“, pokud mu pohyb nepředvedeme

Dítě v období 12 měsíců až 2 roky

- neobrací se ve směru hlasu na zavolání
- nevěnuje pozornost zvukům z okolí
- nezačíná s napodobováním a s užíváním jednoduchých pojmenování pro známé osoby a věci, které je obklopují
- nemluví stejně jako ostatní děti
- nesleduje televizi, pokud je puštěna na normální hlasitost
- nedochází u něj k postupnému zlepšování porozumění a užívání slovní zásoby.

Čím je porucha sluchu menší, tím hůře se prokazuje. Nejdříve bývá odhalena těžká nedoslýchavost a hluchota. U zhruba 30% dětí je sluchová vada diagnostikovaná do 2. roku života a často jsou to rodiče, kteří si všimnou, že dítě nereaguje na zvukové podněty očekávaným způsobem. Ale zpravidla je nenapadne, že by mohlo jít o poruchu sluchu. Přitom právě menší poruchy sluchu jsou poměrně úspěšně korigovatelné pomocí kompenzačních pomůcek, jejichž aplikace v raném věku může minimalizovat vliv na rozvoj komunikačních dovedností dítěte. Kompenzace vrozené poruchy sluchu v pozdějším věku a hlavně rozvoj komunikačních dovedností dítěte je spojen s podstatně větším úsilím, než které by bylo zapotřebí při včasném průkazu sluchové poruchy a většinou i úspěšnost je menší.

Funkce rodiny v oblasti rané péče

Narození postiženého dítěte je jednou z nejtěžších životních situací, která může člověka potkat. Je to zkouška, na kterou rodiče nejsou vůbec připraveni. První poznání, že jejich dítě má vážné problémy, že bude jiné, působí jako šok následovaný frustrací, beznadějí a ztrátou jistoty. Rodiče nechápou, proč právě jejich dítě je jiné, kladou si otázky zda s ním budou umět zacházet, zda vůbec budou schopni zvládnout jeho výchovu.

Kročánová (2001, s. 91) uvádí, že až 90% dětí s různým stupněm sluchového postižení se rodí slyšícím rodičům. To jim přináší permanentní zátěž spojenou se zvládnutím psychického stresu, který si do rodičů vyžaduje:

- dlouhodobou adaptaci na vyrovnání se s emocionálně sociálními a adaptačními problémy související s přítomností neslyšícího dítěte v rodině
- akceptace sluchového postižení, resp. dítěte i s jeho sluchovou vadou
- péče o výchovu (řešení problémů ve výchovných přístupech, zvládnutí pocitů nejistoty při výchovném usměrňování) a později i péče o vzdělávání sluchově postiženého dítěte
- rozhodnutí o volbě komunikačního kanálu, náročnost při budování úspěšné a plnohodnotné komunikaci s neslyšícím dítětem
- utváření komunikačních vztahů rodiče-dítě
- vyrovnávání se s přicházejícím pracovním a společenským omezením
- zkouška stability a zralosti jejich partnerského vztahu a jejich osobnostních kvalit
- prožívání negativních pocitů z pomalých pokroků ve vývoji dítěte a z nesplněných očekávání rodičů.

V nejranějším vývojovém období dítěte rodiče trápí sluchová vada více, než její nejvýznamnější důsledek – řečové postižení. To zatím není zřejmé, neboť převažující nonverbální komunikace je v tomto období ještě plně funkční a adekvátní. Úzký kontakt a rodinná vazba umožňují ještě dorozumění beze slov. Matka rozumí křiku a signálům svého dítěte, podle výrazu pozná jeho přání, takže dokáže správně zareagovat. Jde o navazování kontaktu zcela přirozeně, instinktivně. Dítě se učí vnímat a zpracovávat informace, a to je základ pozdější komunikace (Roučková, 1999, s. 5).

Raná péče pro sluchově postižené je u nás zajišťována v rámci střediska rané péče Tamtam v Praze a Olomouci a pomocí speciálně pedagogických center při školách pro sluchově postižené. Věk dítěte pro poskytování služeb rané péče je omezen dosažením čtvrtého roku věku u dětí se zdravotním postižením či jiným ohrožením vývoje, nebo pak dosažením sedmého roku věku u dětí s kombinovaným postižením. Ranou péči lze chápat jako komplex služeb orientovaný na celou rodinu postiženého dítěte (www.tamtam-praha.cz). Klientem rané péče není tedy jenom dítě, u kterého byla zjištěna rizika ohrožující jeho zdravý vývoj, ale i jeho rodina. Potměšil (2003, s. 119) vymezuje tyto konkrétní cíle rané péče zaměřené na podporu rodiny:

- vybavit rodiče informacemi a dovednostmi, aby mohli aktivně působit na snižování míry negativních vlivů zdravotního postižení
- vybavit rodiče informacemi a případně i podporou pro orientaci v systému sociálního zabezpečení zvyšovat jejich nezávislost na tomto systému
- podpořit aktivity vedoucí k co nevyšší míře integrace dítěte i rodiny do běžného života společnosti
- podpořit přípravu dítěte pro následující stupeň výchovně-vzdělávací soustavy

Vývoj sluchově postiženého dítěte v předškolním období

V předškolním věku by mělo dojít k určitému osamostatňování. To je u jakkoliv postižených dětí obtížné. Sluchově postižené dítě nedokáže kontrolovat blízkost matky jinak než zrakově, z toho důvodu se může zvyšovat potřeba neustálého kontaktu s matkou. Do určité míry bývá osamostatňování blokováno i chováním rodičů. Vágnerová (2004, s. 226) poukázala např. na to, že matky těžce sluchově postižených dětí se ke svým dětem chovají direktivnějším způsobem, více je korigují a méně podporují jejich iniciativu. Tendence k direktivnosti bývá podle ní posílena i typickými projevy sluchově postižených dětí: menším zájmem o standardní komunikaci s matkou (pokud užívá mluvenou řeč), upřednostňování interakce s hračkami, obtížemi v chápání a osvojování různých norem chování, sklonem k impulzivité a nerespektování pokynů rodičů.

U těžce sluchově postižených dětí také nelze opomenout skutečnost, že s touto vadou může být spojené organické poškození CNS, které se projevuje narušením koordinace a přesnosti pohybů. Bylo zjištěno, že přibližně 30% dětí se sluchovým postižením má určitým způsobem narušenou jemnou motoriku. Tato porucha může postihnout i motoriku mluvidel, a v důsledku toho dochází k prohloubení potíží v řečovém vývoji. Ten navíc dítě vzhledem ke svému sluchovému postižení nemůže v dostatečné míře kontrolovat sluchovou cestou.

Psychomotorický vývoj sluchově postiženého dítěte, zvláště v oblasti sluchového vnímání, se většinou uskutečňuje opožděně. Po tělesné stránce se ovšem vyvíjí obdobně jako slyšící dítě. Podmínky vývoje jsou však ztížené, a to v závislosti na stupni a typu sluchového postižení. Sluchově postiženému dítěti chybí především plná funkce sluchového vnímání, dostatečně hlasitý sluchový podnět, který dává impulsy k dalšímu rozvoji. Např. slyšící kojeneček se začne otáčet za zvukem, později za ním začne lézt, brát si zvukovou hračku do ruky,

apod. U sluchově postiženého dítěte je proto třeba podle Půstové (1997, s. 9) se více soustředit na ostatní smysly a dovednosti, které by napomohly k celkovému rozvoji.

Docházka do mateřské školy není v současné době v České republice povinná. Pro dítě i rodinu je ovšem lepší, aby dítě navštěvovalo mateřskou školu již od tří let. Vaněčková (1996) uvádí, že sluchově postižené dítě získává při kontaktu s vrstevníky v mateřské škole nové životní zkušenosti, nové řečové podněty v interakci s prostředím, hrou a kolektivní činností a také se zvolna přizpůsobuje autoritě pedagoga. Současné předškolní vzdělávání nechápe dítě jen jako objekt neustálého vedení a utváření. Hlavní důraz je kladen na přirozenost, spolehlivé a vyvážené naplňování potřeb dítěte a na vytváření mnohostranných příležitostí k získávání zkušeností ve všech oblastech osobnostního rozvoje. Dále jsou uváděny tyto cíle předškolního vzdělávání:

- pomoc emocionálnímu a sociálnímu rozvoji dítěte
- podpora vztahu k poznávání a učení a poskytnutí vhodných podmínek k samostatnému učení a poznávání okolního světa
- příprava v oblasti řečových a intelektových dovedností souvisejících s primárním vzděláváním (komunikační dovednosti, myšlení)
- pěstování a rozvoj individuálního vyjádření a tvořivých schopností v oblasti emocionální, etické a estetické.

Mateřské školy pro sluchově postižené, které jsou zřizovány při některých základních školách pro sluchově postižené, však musí podle Sobotkové (2003) plnit kromě obecných cílů a běžných funkcí i další specifické úkoly. Školu většinou navštěvují děti ve věku od tří do šesti let s různým stupněm sluchové vady a krátce nebo déle vedenou odbornou péčí. Proto plní mateřská škola diagnostické úkoly, které upřesní možnosti dítěte a individuálně na tyto schopnosti navazuje. K tomu samozřejmě velkou měrou napomáhá úzká spolupráce školy se speciálně pedagogickým centrem, ale také s rodinou dítěte. Odborníci považují docházku do mateřské školy pro sluchově postižené dítě za důležitou, a to alespoň poslední rok před nástupem do základní školy. Specifické úkoly mateřské školy vymezuje Sobotková (2003, s. 101) takto:

- navazování komunikace
- tvoření a rozvíjení hlasu
- rozvíjení zrakového vnímání, zaměřené na nácvik odezírání, seznámení dítěte

s možnostmi hmatového vnímání, rozvíjení jemné a hrubé motoriky

- reedukace či edukace sluchu
- rozvíjení řeči od nejranějšího věku a snaha vytvořit u dětí kladný vztah k mluvení
- začátky čtení pomocí globální metody
- dosažení funkční komunikace s využitím nonverbálních prostředků – mimiky, gestikulace a přirozených posunků, případně znakového jazyka.

Freeman (1991, s. 227) pokládá za nejdůležitější v programu činností mateřské školy pro sluchově postižené následující prvky:

- rozvoj schopnosti aktivně ovládat svůj svět
- uvědomění si druhých a schopnost věnovat jim pozornost
- spolupráce s ostatními dětmi
- potěšení z knížek, příběhů a dramatické hry
- rozvoj svalové koordinace

Mateřská škola pro sluchově postižené zajišťuje kvalitní speciálně pedagogickou péči u dětí ve věku od 3 – 6 let. Velkou nevýhodou je ovšem malá dostupnost těchto zařízení, protože většinou se nacházejí ve větších městech. Každodenní dojíždění ze vzdálenějších míst bývá pro rodinu a dítě velmi zatěžující a náročné, rodiče tedy mohou pro své dítě zvolit internátní pobyt. Jinou možností je zařazení sluchově postiženého dítěte do mateřské školy běžného typu v místě bydliště. Integrace takového dítěte ovšem vyžaduje splnění náročných podmínek jak ze strany rodičů a dítěte, tak ze strany mateřské školy. V každém případě je při integraci nutná trvalá spolupráce se speciálně pedagogickým centrem.

Vývoj sluchově postiženého dítěte ve školním věku

Nástup do školy je pro dítě důležitým sociálním mezníkem. Zařazení dítěte do školy musí mimo jiné předcházet zkouška školní zralosti. Jde především o určitou úroveň zralosti centrální nervové soustavy, která se projevuje změnou celkové reaktivity dítěte, zvýšenou odolností vůči zátěži a schopností koncentrace pozornosti (Vágnerová, 2000). Klasifikace složek školní připravenosti obsahuje následující prvky:

- kognitivní – rozvoj vnímání, představivosti, pozornosti, paměti a myšlení
- emocionálně – sociální – přijetí nové role školáka, schopnost respektovat školní normy chování, způsob komunikace s učitelem a spolužáky
- pracovní – převzetí pracovních úkolů a setrvání u nich po určitou dobu
- somatické – zdraví organismu dítěte, především jeho CNS

Před vstupem sluchově postiženého dítěte do školy je ve speciálně pedagogickém centru posouzena celková dosažená úroveň dítěte.

Výchova a vzdělávání sluchově postižených žáků je zajišťována v základních školách pro sluchově postižené. Původní kategorizace škol podle stupně sluchového postižení, která rozlišovala základní školy pro neslyšící, nedoslýchavé a žáky se zbytky sluchu, byla v roce 1991 vyhláškou MŠMT České republiky č. 399/1991 Sb. zrušena a pro všechny školy byl zaveden jednotný název školy pro sluchově postižené. Nejednalo se jen o změnu názvu, ale vlastně o vytvoření prostoru pro volnější aplikaci výchovně-vzdělávacích metod i vzdělávacích programů. Základní školy pro sluchově postižené mají oproti běžným školám přípravnou třídu, kde se formou her rozvíjí a upevňují dovednosti získané v mateřské škole. Školní docházka je tedy desetiletá. Výhodou škol pro sluchově postižené je také nižší počet žáků ve třídě. Podle vyhlášky č. 73/2005 Sb. (http://www.msmt.cz/Files/PDF/Vyhlaska_71_72_73_74_umelec__porad__spec_zajm.pdf) o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných má mít třída zřízená pro žáky se zdravotním postižením nejméně 6 a nejvíce 14 žáků s přihlédnutím k věku a speciálním vzdělávacím potřebám žáků. V případě žáků s těžkým zdravotním postižením má být ve třídě nejméně 4 a nejvíce 6 žáků. Dále podle této vyhlášky mají sluchově postižení žáci nárok na speciální metody, postupy, formy a prostředky vzdělávání, kompenzační, rehabilitační a učební pomůcky (např. sluchadla, individuální zesilovače, kolektivní zesilovače FM systémy), speciální učebnice a didaktické materiály. Škola má povinnost zařadit předměty speciálně pedagogické péče, jako např. hodiny individuální logopedické péče.

Aby sluchově postižené dítě dosáhlo stejné úrovně vzdělání jako jeho slyšící vrstevníci, bylo by podle Keblové (2000, s. 14) nezbytné zajistit určité podmínky ve vzdělávací praxi:

- porozumění a respekt ke kulturním odlišnostem
- podpora a porozumění kulturnímu dědictví, respektování historie

- vést děti k respektování jiné kultury a jazyka, odlišné hierarchie cílů a životních hodnot
- utváření sociálních dovedností, chování, hodnotového systému ve vztahu ke kulturním odlišnostem
- vytváření ovzduší vzájemného respektování a pozitivního vztahu mezi dvěma a více skupinami s výše popsanými odlišnostmi
- přizvat ke vzdělávacímu procesu dospělé neslyšící nejen jako profesionální pracovníky, ale též jako velmi funkční identifikační vzor pro neslyšící děti i jejich rodiče
- připravit pedagogy na využívání rozličných stylů práce
- vychovávat budoucí pedagogy k úctě k odlišnostem jazyka, kultury, apod.
- připravit personál školy na odlišnosti v práci

V resortu MŠMT byl v roce 1996 řešen výzkumný úkol týkající se koncepce vzdělávání programů pro neslyšící, jehož součástí bylo zjištění stavu sluchu dětí ve speciálních školách pro sluchově postižené. Celkem bylo sledováno 1 140 žáků (viz. tabulka č. 12):

	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
Mentální postižení	54 600	54 100	51 500	48 900	48 200	46 800	46 400
Sluchové postižení	1 600	1 600	1 600	1 700	1 600	1 600	1 600
Zrakové postižení	1 300	1 400	1 600	1 500	1 400	1 500	1 500
Tělesné postižení	1 000	1 000	1 100	1 400	1 600	1 800	1 700
Kombinované postižení	400	1 200	3 000	4 400	4 300	4 200	4 600
Vady řeči	700	800	600	1 400	1 900	2 200	2 300
<i>Celkový počet žáků:</i>	<i>70 600</i>	<i>71 200</i>	<i>71 300</i>	<i>73 300</i>	<i>73 600</i>	<i>72 100</i>	<i>71 600</i>

Tab. č. 12 Vývoj počtu žáků ve speciálních školách podle vybraného druhu postižení v letech 1991/92 – 1997/98 v České republice (podle ÚTV Praha)

Výsledky správně vyplněných audiogramů (celkem 886) prokázaly:

- normální sluch u 1,1% žáků (1)
- lehká nedoslýchavost u 3,2% žáků (11)
- střední nedoslýchavost u 10,6 žáků (94)
- středně těžké poškození sluchu u 17,4% žáků (154)
- těžké postižení sluchu u 28,7% žáků (254)
- velmi závažné postižení sluchu u 21,2% žáků (188)
- hluchotu u 17,8% žáků (158)

Těžké sluchové vady způsobují velkou komunikační bariéru, v některých případech je nutné volí omezení ve vzdělávání dětí se sluchovým postižením v podobě úpravy a reedukace učebních osnov. Strnadová (2002) dále upozorňuje na fakt, že míra vzdělání sluchově postižených dětí přímo závisí na zvoleném komunikačním prostředku, neboť tempo poznávání je závislé na schopni porozumět jazyku, ve kterém jsou žáci vyučováni.

Další možností vzdělávání sluchově postiženého dítěte je integrace do běžné základní školy, viz. tabulka č. 13.

Druh postižení	1995/1996	1996/1997	1999	2000	2001
mentální	-	-	-	124	312
sluchové	322	393	455	470	529
zrakové	377	514	472	470	489
řečové	656	794	592	641	795
tělesné	877	1006	1012	1093	1204
kombinované	976	852	624	844	950
SPVU	27 237	35247	45 097	48 227	52 694
CELKEM	30 445	38 761	51 507	51 869	56 973

Tab. č. 13 Žáci s postižením začlenění v tzv. běžných základních školách (Michalík, In Renotiérová, Ludíková, 2003, s. 121)

3.2 Školská integrace, sekundární a terciární péče o sluchově postižené

Důležité změny za poslední desetiletí v pojetí školského systému umožňují začlenění zdravotně postižených dětí do integrovaných tříd škol běžného typu. Podle Krauhulcové (1995) je to rozhodně progresivní trend, otázkou ovšem zůstává únosná míra postižení takto integrovaných žáků a systém speciálních opatření vycházejících vstříc těmto dětem v náročnějších podmínkách.

Krauhulcová (1995, s. 98) uvádí tyto *argumenty podporující proces integrace* do zařízení běžného typu u sluchově postiženého dítěte:

- Integrované vzdělávání podporuje sociální učení, zabraňuje segregačním snahám obousměrně a tím i odmítání minoritních skupin.
- Žáci získávají zkušenosti v tom, že lidé jsou skutečně různí a mají jak silné tak i své slabé stránky, získávají prostor pro toleranci k vlastním slabostem.
- Funkcí školy není jen předávání informací. Škola, třída má vytvářet příležitost pro sociální učení, má být malým zrcadlem společnosti.
- V heterogenní třídě nejsou vzájemné vztahy natolik konkurenční jako je tomu ve zdánlivě homogenních třídách – žáci se projevují vzájemně více tolerantněji.
- Sluchově postižený žák je soustavně v komunikačně náročné situaci, jako je tomu přirozeném životě.
- Sluchově postižené dítě s kochleárním implantátem lze integrovat do škol běžného typu až na základě zhodnocení výsledků individuálně dlouhé intenzivní reedukační logopedické péče.

Na druhé straně Krauhulcová uvádí *argumenty opozice integrace* sluchově postižených dětí a definuje je takto:

- V integrované třídě jsou ochuzováni nadprůměrní žáci.
- Sluchově postižení žáci jsou trvale přetěžováni, což má za následek celý komplex důsledků, vzniká celý komplex nápadností, zvláštností v jejich chování a psychice.
- Pro těžce sluchově postižené není možné zabezpečit: specifické formy komunikace při předávání informací, ekonomicky náročné kompenzační technické prostředky. Dále

není možné na středních a vysokých školách plošně zabezpečit tlumočnické služby a speciální opatření týkající se některých vyučovacích předmětů.

- Neexistuje obsahová návaznost mezi speciálními školami pro neslyšící a středními školami pro slyšící populaci. Mnohdy to bývá způsobeno významně redukovanými učebními osnovami.

V současné době není potřebné výzkumnými šetřeními ověřovat a potvrzovat vhodnost integrovaného vyučování. V našem případě nás přednostně zajímají osobnostní charakteristiky úspěšně integrovaných sluchově postižených dětí. Zborteková (1996, s. 44) v rámci výzkumu o vhodnosti diagnostických metod u dětí se sluchovým postižením vyšetřovala celkem 35 těžce sluchově postižených dětí ve věku 8, 6 až 13, 8 let na základních školách v Bratislavě a Nitře. K integrovaným dětem metodou párového výběru hledala relevantní kontrolní skupinu dětí ve speciální škole pro sluchově postižené. Kritériem výběru byl věk, IQ, podobné sociálně-ekonomické a rodinné prostředí. Z výzkumu vyplývá, že v osobním kontaktu byla zřejmá větší snaha se dorozumět u integrovaných dětí. Přestože jejich řečový projev byl po formální stránce stejně tak málo srozumitelný jako u dětí ve speciální škole, evidentně se snažily, aby jim bylo porozuměno. Pomáhaly si psaním, jednoduchými posunky, kresbou, apod. Jejich řeč byla po obsahové stránce bohatší, slovní zásoba širší, na nové situace reagovaly pohotověji a vynalézavěji. Děti ze speciálních škol byly méně pružné, v případě neporozumění jejich řečovému projevu se spoléhaly na posunky a znaky nebo rezignovaly. Jejich písemný projev nebyl přesný, obsahoval hodně chyb. V projektivních technikách výzkumu se hůře vžívaly do nahaných situací, jakoby se hůře uvolňovala jejich fantazie.

Učitelé i rodiče hodnotili integrované děti jako dobře adaptované. Dle výzkumu nebyly v obou skupinách zaznamenány výraznější patologické projevy v chování (např. výrazné projevy neurózy, přestože obě skupiny dětí, vzhledem ke svému postižení, jsou vystavovány dlouhodobé psychické zátěži.)

Janotová, Svobodová (1998) vymezují tato kritéria pro zařazení sluchově postiženého dítěte do běžné základní školy:

- včasné odhalení sluchové vady a vyšetření dítěte
- včasné přidělení sluchadla a zahájení speciální péče
- intelekt dítěte v mezích normy

- dostatečná míra sociability a adaptability dítěte, dostatečná úroveň emocionální a sociální zralosti
- přiměřeně vyrovnaný postoj dítěte k jeho vadě, ochota spolupracovat a nestydět se za svou vadu
- zvládnutí práce se sluchadlem samotným dítětem, celodenní nošení sluchadla
- plná informovanost rodičů
- aktivní spolupráce rodiny se školou i speciálně pedagogickým centrem

V dospívání a ke konci školní docházky nastává období, v němž je nutno se zaměřit na příští pracovní uplatnění jedince a včas připravit jeho volbu zaměstnání. Výběr povolání, zejména u mladistvých, by neměl být jednorázovou akcí. Je to proces, v němž je nutno zkoumat zdravotní předpoklady, nadání, schopnosti, neboť zvolené povolání ovlivní celý jeho život. Jestliže je správná volba povolání důležitá u zdravých občanů, je tím podstatnější u těch, jejichž zdravotní stav je dlouhodobě nebo trvale narušen.

Jedním z klíčů rozšíření **profesionální přípravy** sluchově postižených, zvláště pak neslyšících, je jejich dostatečné vzdělání, odbornost a interpersonální komunikační předpoklady. Růst vzdělanostní úrovně a zvyšující se úloha vzdělání, to jsou nejvýznamnější charakteristiky dnešní doby. Výchova a vzdělání jsou bezesporu důležitou součástí socializačního procesu sluchově postižených. Zahrnují vzájemné rozvíjení vloh, schopností a morálních, charakterových a fyzických vlastností.

Síť středních škol pro žáky se sluchovým postižením zahrnuje praktické školy, odborná učiliště a střední odborná učiliště. Speciální střední školy by měly mládeži se specifickými potřebami poskytovat nejen odbornou kvalifikaci, která by jim umožnila najít odpovídající uplatnění na trhu práce, ale i dostatečně hluboké všeobecné vzdělání, které by jim umožnilo vyrovnávat se s nároky soudobé společnosti a pružně se přizpůsobovat měnícím se požadavkům trhu práce. V současné době tyto školy pro sluchově postižené nabízejí poměrně širokou škálu možností profesního zaměření. Nejčastěji se jedná o obory strojní mechanik, malíř-lakýrník, krejčí, dámská krejčová, truhlář, kuchař, cukrář, elektrikář, zahradník, zámečnick, šička, klempíř, čalouník.

Studenti se sluchovou vadou mají dále možnost získat maturitní vzdělání např. na gymnáziu, či střední zdravotnické škole, střední průmyslové škole oděvní, střední pedagogické škole a střední průmyslové škole elektrotechnické (Adresář služeb pro sluchově postižené, 2005).

Opět se ovšem nabízí varianta studia sluchově postiženého studenta v rámci běžné střední školy, viz. tabulka č. 14, která znázorňuje míru integrace žáků s postižením do běžných středních škol:

Druh postižení ¹⁾	Žáci s postižením plně integrování	Žáci s postižením ve speciálních školách ²⁾	Žáci s postižením celkem	Míra integrace v %
mentální	-	13 822	13 822	0,0
sluchové	102	357	459	22,2
zrakové	73	531	604	12,1
tělesné	244	838	1 082	22,5
více vad	314	1 527	1 841	17,1
CELKEM	733	17 075	17 808	4,1

*Poznámky: 1) nejsou zahrnuti žáci se sníženou psychosociální adaptací a žáci s autismem
2) včetně specializovaných tříd při běžných školách a škol při výchovných ústavech*

Tab. č. 14 Míra integrace žáků s postižením do středních škol podle druhu vady - stav k 30.9.2000 (Červenková, Kotíková, 2001, s. 9)

Integrace těchto žáků do normálních škol je složitým procesem, zejména z důvodu obavy učitelů přijmout žáka do třídy. Svou roli zde hrají podle Červenkové a Kotíkové (2001, s. 8) podmínky, které tito učitelé mají zajistit (bezbariérovost, učební pomůcky, zkušenosti). V této souvislosti došlo v roce 1990 k významné novele zákona č.29/1984 Sb., podle níž se neslyšícím a nevidomým zajišťuje právo na vzdělání v jejich jazyce. V případě sluchového postižení máme na mysli použití znakové řeči nebo u zrakově postižených Braillova písma. Zatímco však přijetí Braillova písma probíhá jak ve speciálním, tak integrovaném vzdělávání nevidomých a slabozrakých zcela bez problémů, naráží vzdělávání sluchově postižených s využitím znakové řeči, byť bylo znovu legislativně podloženo již zmiňovaným zákonem č. 155/1988 Sb.o znakové řeči, stále ještě na značné překážky.

V historii péče o osoby se sluchovou vadou byla pozornost věnována především primárnímu vzdělávání sluchově postižených, méně již jejich vzdělávání na středních a vysokých školách. V posledních deseti letech se však problematika terciárního vzdělávání dostává stále více do popředí a v budoucnosti bude podle Souralové (2003) třeba počítat s tím, že stále více mladých sluchově postižených bude chtít absolvovat vysokoškolské vzdělání. Nabídka speciálních studijních oborů pro sluchově postižené obsahuje dva bakalářské obory - Výchovná dramatika neslyšících realizovaná na JAMU v Brně a Čeština v komunikaci neslyšících na Filozofické fakultě UK v Praze. Jiné studijní obory jsou sluchově postiženým přístupny pouze v integrované formě. Přesto sluchově postižených studentů na vysokých školách v České republice stále přibývá a pro mnohé z nich je to vlastně první společné vzdělávání s intaktní populací.

V současné době tvoří sluchově postižení studenti na vysokých školách velmi různorodou skupinu mladých lidí, kteří se od sebe liší jak stupněm sluchové vady, tak preferovaným komunikačním systémem. Je patrné, že ve studijních programech se vždy lépe orientují studenti dostatečně kompetentní v českém jazyce, mnohdy nezávisle na hloubce svého sluchového postižení. Kompetencí v českém jazyce však není myšlena jen úroveň jejich mluveného projevu, ale především chápání psaného textu, což bývá označováno jako palčivý problém ve spojení se studiem sluchově postižených.

Pro zlepšení studijních podmínek studentů se zdravotním postižením či jinými specifickými potřebami jsou na vysokých školách České republiky zřízena speciální poradenská centra jako např. Středisko Teiresiás na MU v Brně, Centrum pomoci handicapovaným na UP v Olomouci a jiné další. Studentům se sluchovým postižením jsou zde poskytovány především tlumočnické služby, kopírovací služby, přepisy a zápisy přednášek, technické pomůcky (individuální zesilovače zvuku, diktafony) atd. Charakter poradenských aktivit směřovaných ke studentům či uchazečům o studium je determinován nejenom širokou škálou jednotlivých typů a stupňů závažnosti postižení, ale také značnou rozdílností požadavků vyplývajících z obsahového zaměření studijních oborů na konkrétních fakultách (Vitásková, 2003).

3.3 Problematika profesního uplatnění sluchově postižených

Obecně platí, že dosažený stupeň vzdělání má poměrně významný vliv na uplatnění na trhu práce. Míra ekonomické aktivity je v závislosti na stupni vzdělání vyšší a naopak míra nezaměstnanosti nižší. Lidé s vyšším vzděláním a kvalifikací jsou lépe zaměstnatelní a tudíž méně postihováni nezaměstnaností. Osoby se změněnou pracovní schopností jsou ve srovnání s celkovou populací naší republiky (kromě svého základního handicapu) znevýhodněny na trhu práce hlavně svou nižší úrovní vzdělání (Červenková, Kotíková, 2001).

Zdravotně postižení občané tak patří mezi sociální skupiny nejvíce ohrožené nezaměstnaností. Jejich podíl na celkové nezaměstnanosti se v naší republice v posledních letech stále pohybuje kolem 13%. Bez práce je dnes kolem 75 tisíc lidí se zdravotním postižením, což je asi 15% z celkového počtu nezaměstnaných. Přestože úřady práce finančně podporují vznik i provoz chráněných dílen a chráněných pracovních míst, špatnou situaci to neřeší (Krása, 2005). Významným problémem se jeví být i nezaměstnanost absolventů se zdravotním postižením. Na pracovním trhu tvoří tito absolventi obzvlášť rizikovou skupinu. Vedle obecného problému nezaměstnanosti absolventů narážejí na překážky spojené s jejich změněnou pracovní schopností (Červenková, Kotíková, 2001).

Z řady výzkumných šetření prováděných za poslední léta je zřejmé, že snížená až omezená pracovní schopnost sluchově postižených a stále se opakující těžkosti a problémy v pracovním procesu na pracovištích, jsou zapříčiněny především obtížemi v řečovém dorozumívání. Vyskytují se ovšem i potíže v důsledku nedostatku sociálního porozumění mezi sluchově postiženými a slyšícími kolegy v práci. Z toho Schweitzer a Kemper (1995) odvozují požadavky na další vzdělávání sluchově postižených pro a to v těchto oblastech:

- zlepšení a používání nových komunikačních možností, návod na používání informačních zdrojů
- podpora interakční kompetence
- odstranění pocitů méněcennosti a stabilizace sebevědomí
- stabilizace já – identity a vývoj zdravých osobnostních struktur
- kompenzace zkušenostního deficitu, adaptace na úroveň všeobecného vzdělání
- rozšíření řečových kompetencí
- aktivní vyrovnání s životem a prací
- podpora k vývoji vlastní iniciativy a sebeutváření

Další vzdělávání doprovázející profesi by mělo zprostředkovávat specifické poznatky a technické vědomosti týkající se příslušné profese, ale také rozvoj sociálně – komunikativních schopností a připravenost sluchově postižených a slyšících pracovníků k týmovému a kooperativnímu chování.

Tarcsiová (In Jesenský, 1998, s. 145) uvádí, že všeobecně můžeme konstatovat, že neslyšící jsou schopni pracovat v rozličných pracovních odvětvích, ovšem vůbec se nevěnuje zvláštní pozornost otázkám, které s touto problematikou velmi úzce souvisí, např. udržení si pracovního místa, vztahy nadřízený a podřízený, vyhledávání si nového pracovního místa, možnosti kvalifikace a rekvalifikace, možnosti ukončení pracovního poměr a následky, které z toho vyplývají. Problémy, které mohou u neslyšícího jedince na pracovišti vzniknout jsou důsledkem:

- omezeného porozumění nebo používáním hovorového jazyka ze strany kolegů a zaměstnavatele
- nedostatkem poznání norem „slyšící kultury“ a hodnot podstatných pro pracovní uspořádání
- nelehkým přístupem k „náhodné“ informaci v důsledku sluchové vady

Práce a z toho vyplývající hmotné zabezpečení je důležitým předpokladem pro zapojení se jedinců se sluchovým postižením do společnosti slyšících. Řešení těchto problémů ovšem nemůže být náhodné a podle Tarcsiové (1995) už vůbec ne na charitativní úrovni. Vyžaduje si to spolupráci odborníků a určitě i vytváření speciálních středisek, které se budou věnovat takové problematice.

3.4 Sociální začlenění, integrace a inkluze osob s postižením sluchu

S ohledem na edukaci definuje Vítková (2003b, s. 15) integraci jako společnou výchovu a vzdělávání žáků/dětí se postižením a bez postižení. Z pedagogického a psychologického hlediska má podle ní **integrace** dimenzi osobní a sociální. Na jedné straně označuje efektivní začlenění psychických procesů po stránce sensorické, kognitivní, emocionální a psychomotorické, na druhé straně zdařilé začlenění do společenských skupin a pracovního a

profesního světa. Vítková (2003b, s. 17) dále vymezuje integraci ze speciálně pedagogického pohledu, jako realizaci nutných opatření pro děti a mládež v obecném pedagogickém systému, kdy děti a mládež s postižením mají být adekvátně podporováni v běžných školách a uchráněni segregace. Integraci lze chápat také jako **reintegraci**, následuje-li po období segregace a představuje zejména předmět reformy vzdělávání.

Sovák (1984) hovoří o integraci jako o nejvyšší formě socializace. Podle něj se jedná o úplné zapojení individua stíženého vadou, u něhož byly důsledky vady zcela beze zbytku překonány. Podobně na tento jev nahlíží Jesenský (In Michalík, 2000, s. 11), kdy integraci popisuje jako dynamický, postupně se rozvíjející pedagogický jev, ve kterém dochází k partnerskému soužití postižených a intaktních na úrovni vzájemně vyvážené adaptace během jejich výchovy a vzdělávání a při jejich aktivním podílu na řešení výchovně vzdělávacích situací.

Cílem integrace je tedy podle Jesenského (2000, s. 101) zamezit vyřazování handicapovaných (tzv. **exkluze**) ze struktur intaktní společnosti. Vzhledem k tomu, že termín integrace je velmi frekventovaný a používá se v nejrůznějších oblastech i mimo referenční pole kvality života handicapovaných, začali někteří odborníci místo něj používat termín inkluze (zařazování). Vianello (In Jesenský, 2000, s. 101) rozlišuje termín **inkluze**, tj. začlenění (insertimento – inclusion), který vyjadřuje akt umístění dovnitř, do skupiny, společnosti, školy a termín integrace (integrazione – integration), který vyjadřuje pojem společného fungování.

Podle Řehákové (In Jesenský, 1998, s. 133) se v zahraničí a u nás, zejména po roce 1990, pojem integrace vykládá podstatně širěji a méně rigorózně než v původním pojetí Sovákové. Lze říci, že se jedná o vzájemné vycházení vstříc, o integrovanou výchovu, integrované vzdělávání, které by mělo postižené připravit lepe na život v běžné společnosti a běžnou společnost na život s postiženými. V oblasti surdopedie je dále podle Řehákové (1998) dosud možno odpovědně mluvit o integraci do společnosti slyšících u těch sluchově postižených, jímž využití sluchadel, popř. kochleárních implantátů, přináší dobrý komunikační efekt, a jejich verbální projev je sociálně přijatelný. Předpokladem úspěšné socializace sluchově postiženého je především efektivní komunikace. Neslyšící jsou v tomto směru extrémně znevýhodněni, protože právě pro sluchové postižení je charakteristická obtížnost až nemožnost užití běžných komunikačních forem, např. zvukové řeči, která je užívána majoritní společností. Neslyšící představují komunikačně nejizolovanější skupinu mezi postiženými. V touze po bezproblémové komunikaci vytvářejí výrazné komunitní skupiny, užívající mezi sebou především znakový jazyk. Krahulcová (1995) uvádí, že je nevyhnutelné odděleně

posuzovat skupinu osob s lehkými sluchovými postiženími od skupiny osob s těžkými sluchovými postiženími, přičemž je základem komplexní individuální diagnóza.

Integrační snahy jsou na místě tam, kde má postižené dítě naději, že integrace bude vhodným řešením. Prospěch dítěte, nikoliv ambice rodičů či učitelů, musí stát jednoznačně na prvním místě. Při pokusech o řešení problematiky socializace neslyšících Řeháková (In Jesenský, 1998, s. 134) upozorňuje na to, že je třeba mít na mysli tři základní socializační okruhy:

1. socializaci neslyšících do společnosti slyšících
2. socializaci neslyšících do vlastní společnosti neslyšících, a ta je přinejmenším stejně významná
3. socializace slyšících (např. rodičů) do společnosti neslyšících.

Otázky integrace, jejího nasměrování, stupně integrace, představují z hlediska populace se sluchovým postižením velmi široký prostor. Krahulcová (In Jesenský, 1995, s. 92) je rozčleňuje do těchto oblastí:

- základní podmínky integrace populace se sluchovým postižením
- možnosti integrace sluchově postižených z hlediska dorozumívání, komplexní komunikační systém, proporcionalita, hierarchie a dvousměrná vyváženost výběru jednotlivých komunikačních forem
- možnosti integrace sluchově postižených do běžného školského systému základních, středních a vysokých škol
- možnosti integrace do profesionální přípravy a profesionální realizace
- možnosti integrace v oblastech soukromého sociálního zapojení v životě.

Z některých názorů různých odborníků se nabízí otázka, zda si také sami neslyšící přejí namáhavou a pracnou socializaci do společnosti slyšících. Tato přání a názory jsou velmi individuální, člověk se rozhoduje podle toho, jakou má motivaci či získané informace. Pro ilustraci a přiblížení výše zmíněné charakteristiky překážek pro zapojení se sluchově postižených do intaktní společnosti uvedu názory Laneho (In Zborteková, 1996, s. 44), který podává přehled osobnostních zvláštností neslyšících v jednotlivých obdobích. Faktem ovšem zůstává, že objektivní nedostatek standardizovaných diagnostických metod pro vyšetření

neslyšících a vysoká rozmanitost a rozličnost osobnostních rysů v této populaci může snižovat platnost výzkumných zjištění:

- **sociální oblast** – závislost na obdivu, asociálnost, příslušnost k určité skupině, soupeřivost, lehkovážnost, nedostatečný cit pro spravedlnost, neposlušnost, závislost, nezralost, nespolehlivost, izolace, nízké morální vědomí, rigidita rolí, plachost, submisivnost, sugestibilita, sociální nezačleněnost
- **kognitivní oblast** – slabé koncepční myšlení, konkrétnost, nejistota, egocentrismus, omezený rozhled, chybějící introspekce, nízká úroveň řečových schopností, naivita, omezené uvažování, nízké sebevědomí, úskočnost, nejasné myšlení, nízké IQ
- **behaviorální oblast** – agresivita, hédonismus, impulzivnost, nedostatek iniciativy, upřednostňování materiálních hodnot, nízký zájem, nerozvinutá osobnost, tvrdohlavost, nedůvěřivost
- **emocionální oblast** – strach, emocionální nezralost a narušenost, nedostatek empatie, výbušnost, nízká frustrační tolerance, dráždivost, náladovost, neurotické, paranoidní až psychotické reakce, vášnivost, necitlivost.

Dalšími důvody narušené socializace, či bariérami v zapojení sluchově postižených do většinové společnosti, mohou podle Krauhlové (1995) být:

- významné deformace sluchového vnímání
- segregovaný organizační systém škol pro sluchově postižené
- segregační tendence vycházející přímo z řad těžce sluchově postižených (jiná hierarchie hodnot, specifické aktivity, apod.)

Závěrem bych uvedla limity zabraňující úspěšné integraci sluchově postižených v naší společnosti, jež navazují na předcházející charakteristiku, ke kterým dospěla Sinecká (2003) na základě dlouhodobého etnologického výzkumu. V něm se snažila pojmout sluchově postižené jako jedinečnou subkulturu a zároveň se dotknout mentality těchto lidí a prostřednictvím dalších charakteristik nahlédnout na indikátory integrace. Limity integrace, které jsou podle Sinecké (2003, s. 38) zároveň posilujícími prvky sebekultury neslyšících, vymezuje takto:

- ***Socio-kulturní východiska a limity integrace***
  - pozdní identifikace sluchové vady
  - jazykové a citové strádání v dětství
  - omezený výběr školy a profese

- ***Socio-profesní limity integrace***
  - komunikační bariéry
  - charakter pracovního kolektivu a omezené přátelské vztahy v něm
  - malá informovanost veřejnosti o postižení

- ***Filozofie, mentalita a hodnotová orientace samotných neslyšících***
  - pevné hodnotové zakotvení v komunitě neslyšících
  - chybějící ochota se integrovat
  - sňatečnost ve vlastní skupině

V nejranějším vývojovém období dítěte rodiče trápí sluchová vada více, než její nejvážnější důsledek – řečové postižení. To zatím není zřejmé, neboť převažující nonverbální komunikace je v tomto období ještě plně funkční a adekvátní. Proto je kladen velký důraz na včasnou diagnostiku sluchového postižení, aby se předcházelo důsledkům sluchové vady a dítěti s tímto postižením se nabídl adekvátní výchovně vzdělávací program. Edukace a profesní příprava žáků se sluchovou vadou spolu velmi úzce souvisí. Ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami je nutné zohledňovat specifické potřeby žáků a jejich osobnostní rysy.

4 Intrakulturní a interkulturní komunikace osob se sluchovým postižením

4.1 Vymezení komunikačních forem sluchově postižených

Odlišnost komunikačních kompetencí, resp. způsobu komunikace je nejvýznamnějším důsledkem sluchového postižení. Rozsah podnětů, které lze aktuálně vnímat a zároveň mají informační význam, je mnohem menší než u slyšících. Ti mohou slyšet i řeč a jakékoli zvuky přicházející z různých stran. Omezení možnosti vnímat a rozlišovat zvukové podněty a chápat jejich význam se projeví potížemi v oblasti osvojení a využití orální řeči. Řeč je prostředkem sociálního kontaktu i zdrojem poznání. Neslyšící a lidé s těžkou sluchovou vadou užívají běžné komunikační prostředky odlišným způsobem nebo používají jiný komunikační systém, který lépe vyhovuje jejich potřebám a možnostem. Podle Vágnerové (2004) z toho vyplývají obtíže v dorozumívání s příslušníky majoritní společnosti a komunikační komplikace bývají i největším subjektivním problémem, který ze sluchové vady vyplývá.

Jedinci se sluchovým postižením obecně nemají odlišné komunikační potřeby než většina z nás. Rozdíl není ani v jejich naplňování. Stejně jako slyšící tyto potřeby naplňují v komunikaci s druhými lidmi, sebereflexí, tříděním si svých pocitů, dojmů a názorů. Rozdílné mohou být jen prostředky, které jim toto naplňování umožní. To, co bývá označováno za důsledky sluchové vady je často pouze důsledkem nenaplněné komunikační potřeby. Člověk jako člen společnosti tráví velkou část svého aktivního života zapojen do procesu komunikace, a proto při nedostatku komunikačních příležitostí trpí. Uspokojení z této činnosti má vliv nejen na jeho emocionální pohodu, ale i na fyzické zdraví člověka.

Tubbs (1991) lidskou komunikaci charakterizuje jako proces vytváření významu mezi dvěma nebo více lidmi, komunikace se dá vymezit jen ve vztahu k jiným. Účastníci komunikace se podle něj stávají navzájem závislými a jejich komunikace může být analyzována jen v kontextu dané události. Komunikaci dále definuje jako „sdílení zkušeností“. Lidská komunikace je jedinečná svou mimořádnou schopností vytvářet a užívat symboly, což umožňuje lidským jedincům „sdílet zkušenosti zprostředkovaně a nepřímo“.

Vytvoření funkčního dorozumívacího prostředku, jehož prostřednictvím lze u jedinců se sluchovým postižením realizovat sociální interakci a její součást – pedagogickou komunikaci, jsou jednou z hlavních priorit edukace sluchově postižených. Hledání adekvátního

komunikačního systému je problémem, který s různou mírou úspěšnosti řešila již řada odborníků. Pod pojmem adekvátní komunikační systém si lze představit široké spektrum dorozumívacích technik lišících se od sebe především způsobem své existence, které se snaží formovat jak receptivní, tak expresivní složku komunikace. Freeman (1991) nepovažuje u neslyšících dětí za největší problém ztrátu sluchu, ale právě vytvoření adekvátního komunikačního systému. Skutečné potíže osob se sluchovým postižením podle něj spočívají ve faktu, že tvoří menšinovou skupinu. Setkávají se stejnými problémy jako ostatní minority, kdy se musí přizpůsobit většině, v tomto případě máme na mysli větší či menší respekt ze strany slyšících k odlišným komunikačním formám užívaných sluchově postiženými. Sandersová (1988) upozorňuje na to, že nedostatek verbálních schopností a komunikační omezení u sluchově postižených pramení ze dvou příčin: neslyšící disponují jinou základnou zkušeností v důsledků sluchové vady a tím pádem mají omezený kontakt se samotným mluveným jazykem.

Komunikace v rámci rodiny je také velice důležitá pro rozvoj sluchu a řeči. Pro děti, které hovoří jiným jazykem než byl jazyk používaný k výchově či terapii dětí se speciálními potřebami, např. ty děti, jejichž mateřština se neshoduje s úředním jazykem, toto může negativně ovlivnit volbu způsobu intervence; totéž platí pro děti, jejichž rodiče komunikují především znakovou řečí. Ruben (2000) uvádí, že v případě normálně slyšících dětí komunikační chování osob v jejich okolí (tj. zda jsou tito lidé velmi komunikativní či méně komunikativní) má malý dopad na schopnost slyšet a s tím související schopnost mluvit. Avšak děti, u nichž se vyskytuje oboje – tj. sluchové postižení a neoptimální jazykový vzor – vykazují horší rozvoj řeči a jazyka. To jednoznačně znamená, že v intervenčním programu pro sluchově postižené dítě je třeba věnovat zvláštní pozornost jazykovým vzorům poskytovaným v sociální sféře dítěte, způsobu, jakým je dítě vychováváno a mateřskému jazyku rodičů. Samozřejmě to rovněž platí pro koncepcie terapie a speciálního vzdělávání. Jedná se o vypracování vzorce chování, které dítěti poskytne dostatek příležitostí plně prožívat slyšení a mluvený jazyk.

Z hlediska komunikační techniky a jejího použití Potměšil (2003, s. 73) vymezuje pět skupin sluchově postižených, které jsou právě z pohledu nároků na komunikaci různé a velmi specifické. Jedná se o skupiny, které vyžadují:

- *Orální přístup*
- *Přístup s využitím totální komunikace*
- *Přístup postavený na bilingvální komunikaci*
- *Komunikační techniky vhodné pro sluchově postižené žáky v integraci*
- *Komunikační techniky vhodné pro práci s dětmi s kochleárním implantátem*

Ve své práci se zaměřím na dvě základní oblasti. Zjednodušeně by se dalo říci, že v průběhu vzdělávání jedinců se sluchovým postižením se vyvinuly dva základní komunikační systémy:

- **audioorální systém** – reprezentovaný mluveným jazykem majoritní slyšící společnosti
- **vizuálněmotorický systém** – zastoupený především znakovým jazykem, znakovaným jazykem a prstovými abecedami.

Oba systémy jsou partnery ve výchovně-vzdělávacím procesu jedinců se sluchovým postižením a jejich vzájemný vztah se pohybuje od rovnocenného partnerství v případě bilingválního vzdělávacího programu až po vyhraněnou preferenci některého z nich. Podle Freemana (1991) mohou různé přístupy ke komunikaci zásadním způsobem ovlivnit téměř všechny aspekty rodinného života: naděje a očekávání, volbu způsobu vzdělávání, apod. V tabulce č. 15 uvádí stručný a zjednodušený přehled názorů zastánců a odpůrců jednotlivých komunikačních přístupů:

Sledovaná oblast	Orální metoda (audioorální systém)	Totální komunikace (vizuálněmotorický systém)
<i>Názor na neslyšící osoby</i>	Postižená skupina	Lingvistická menšina
<i>Model úspěchu</i>	Slyšící dítě nebo dospělý	Úspěšný neslyšící člověk
<i>Přirozený jazyk neslyšícího dítěte</i>	Jazyk slyšící většiny	Vizuální znakový jazyk
<i>Názor na znakový jazyk</i>	Často považován za méněcenný, primitivní, odpuzující, kterému je třeba se vyhnout	Hodnocen jako jasný, kompletní, expresivní, krásný a plnohodnotný
<i>Přijatelné způsoby komunikace</i>	Zesílená řeč + odezírání + sluchový trénink	Zesílená řeč + odezírání + sluchový trénink + ukazování + pantomima + prstová abeceda + řeč pohybů těla

<i>Důsledek ukazování na mluvenou řeč</i>	Obvykle tvrdí, že zhoršuje rozvoj řeči	Žádné negativní důsledky, naopak uvádí dokonce zlepšení řeči
<i>Výchovný vliv dospělých neslyšících</i>	Žádný, nekomunikují-li orálním způsobem	Nezastupitelní jako učitelé, poradci, vzor pro děti
<i>Sdružování s ostatními neslyšícími</i>	Žádný přínos, je třeba se vyhnout těm, kteří ukazují	Naprostá nezbytnost pro normální život
<i>Úplná integrace do slyšící společnosti</i>	Reálný a žádoucí cíl	Pro většinu obtížný či nedosažitelný cíl. Částečně integrace se samozřejmě podporuje, ale výsledky jsou různé.

Tab. č. 15 Srovnání metod totální a orální komunikace (Freeman, 1991, s. 21)

4.2 Audioorální komunikační systémy

Orální řeč (ústní řeč, zvuková, mluvená řeč), její snížená kvalita, problémy v obousměrné komunikaci, nižší sociální upotřebitelnost, problematická efektivita ve vyučovacím procesu, omezená doba užívání a mnohé jiné související okruhy problémů byly a jsou odedávna předmětem sporů. Na jedné straně jsou mezi populací těžce sluchově postižených osob, pro které je orální řeč příliš náročná, nepřirozená, má omezené možnosti sociálního využití a na straně druhé to jsou výhradně slyšící odborníci věnující se výchově a vzdělávání, předprofesionální a profesionální péči nebo sociální rehabilitaci sluchově postižených akcentující potřebu artikulovaného mluvení. Krahulcová (2002) považuje orální mluvenou řeč za velmi účinnou komunikační formu z hlediska stimulace pojmotvorného procesu, tvorby slovních forem myšlení a zvládnutí psané podoby mateřského jazyka. Rozvoj dovedností vztahujících se k mluvené řeči, příprava na vyučování mluvené řeči, reedukace sluchu, nácvik odezírání musí být ale diferencovány podle příčin, velikosti sluchových ztrát i schopnosti dítěte.

Četné snahy o získání náležitě jazykové kompetence v audioorálním komunikačním systému, kterou chápeme jako organizovanou soustavu znalostí, informací a údajů různého druhu, nemusí být podle Suralové (2003) vždy úspěšné. Hlavním důvodem, proč se rozvoj mluvené řeči, která je nezbytná pro komunikaci ve slyšící společnosti, nedaří, je skutečnost, že pro její auditivní recepci není sluchově postižený náležitě smyslově vybaven. Úspěšnost při rozvoji mluvené řeči závisí na celém komplexu faktorů, které již zazněly výše. K nim se řadí další, jež jsou limitovány věkem sluchově postiženého dítěte, charakterem sluchové vady, individuálními zvláštnostmi psychického vývoje, sociálním zázemím a úrovní organizace a odbornosti komplexní péče (Matuška, Antušeková, 1992).

Lechta (2002) uvádí, že osvojování zvukové řeči naráží u sluchově postižených dětí na těžkosti slyšení z kvalitativního i kvantitativního hlediska. Vyžaduje, i při používání kompenzačních pomůcek, pravidelnou, systematickou stimulaci. Podle Tarcsiové (In Lechta, 2002) se v poslední době vžilo třídění výchovně vzdělávacích **přístupů na polysenzorické a monosenzorické**.

K **polysenzorickým přístupům** se řadí *reflexivní metoda mateřské řeči* Van Udena a *verbotonální metoda*. Schmidtová (In Lechta, 2002) považuje za jedno z východisek *reflexivní metody* zjištění, že přirozený model rozvíjení řeči u dítěte v rodině se přeruší ve chvíli, kdy se u dítěte diagnostikuje postižení sluchu. Rodiče, kteří zatím oslovovali své dítě přirozeným způsobem, s ním v důsledku emocionálního šoku přestávají hovořit. Strategie reflexivní metody mateřské řeči se snaží korigovat toto počínání rodičů a soustředí se na funkci matky – „ponořit dítě do jazyka, obklopit jej slovem a řečí“. Je třeba zabránit tomu, aby dítě přestalo používat svůj hlas, ztratilo orientaci na tvář a přestalo si uvědomovat existenci zvuků. *Verbotonální metoda*, jak ji charakterizuje Lachkovičová (In Lechta, 2002), má za cíl osvojení si zvukové řeči, přičemž jde o globální metodu, vycházející z „makromotoriky“ těla (celkový tonus, rytmus, intonace). Globální aspekt je tu v protikladu k tradičním metodám, vycházejícím z výcviku artikulace, založeným na práci s jemnou motorikou úst a zaměřeným na přesné vyvozování jednotlivých hlásek. Nepřipouští ovšem žádný mechanický zásah do úst dítěte, ale na znázornění postavení artikulačního aparátu využívá trojdimenzionální modely a intraorální motorický akt se vyjadřuje jednoduchým pohybem ruky.

V případě **monosenzorického přístupu**, který se v současnosti stále více prosazuje, hovoříme o *sluchově-řečovém (auditivně-verbálním) výcviku*. Tento jev velmi úzce souvisí s rozmachem elektroakustiky. Podle Rosse (In Lechta, 2002) se vychází z toho, že sluchový kanál je normální biologickou cestou pro osvojení si řeči. I nedoslýchavé dítě často vnímá zvukové podněty (tedy i mluvenou řeč) jen ve fragmentech. Tato skutečnost vyžaduje více času a cílené včasné stimulační, pokud jde o rozvíjení porozumění řeči i aktivního řečového projevu, a to ve všech jazykových rovinách. Leonardt (2001) hovoří o „na sluch orientovaném osvojování řeči“, které chce maximálně rozvinout sluchovou funkci, přičemž vychází ze základního názoru, že každý jiný smyslový vjem odpoutává pozornost od poslechu.

Zástupci unisenzoriální sluchové výchovy neposuzují nikdy sluchově postižené dítě na základě výsledků tónové audiometrie, ale vždy na základě schopnosti využít svých sluchových možností s pomocí optimálně přizpůsobených sluchadel. Podle Puldy (1999, s. 19) tedy není rozhodující, co už dítě nemůže bez pomoci sluchadel vnímat, ale to, co se může naučit vnímat s jejich pomocí. Pro *unisenzoriální sluchovou výchovu* jsou podle něj charakteristické tři hlavní zásady:

- není důležité to, co může dítě díky svému zbytku sluchu slyšet, ale to, co je schopno se naučit slyšet díky sluchové výchově
- sluchová výchova se snaží vytvořit podmínky, které jsou i pro slyšící dítě nepostradatelné pro to, aby se naučilo slyšet
- sluchová výchova má být chápána jako proces, na jehož konci se vnímání zvuků stane součástí osobnosti sluchově postiženého dítěte.

Pulda (1999, s. 19) tedy vymezuje tyto cíle *sluchově - řečové výchovy* u jedinců se sluchovým postižením:

- prevence ohluchnutí, oněmění a vznik posunkové řeči u dítěte (podle van Udena)
- dosažení srozumitelného hlasového projevu
- recipování i produkování mluvené řeči prostřednictvím psaného textu
- chápání mluvené řeči prostřednictvím vizuální percepce
- vnímání a korigování mluvené řeči pomocí zachovalých zbytků sluchu

Diller (2000) uvádí, že zastánci orálního i sluchově-verbálního pojetí se dle svého názoru považují za propagátory rozvíjení mluveného jazyka; tyto dva myšlenkové proudy se však v mnoha klíčových oblastech liší. Následující tabulka č. 16 charakterizuje nejdůležitější aspekty intervenčních programů pro sluchově postižené děti postavených na orálním aspektu, které v současné době existují – či se o nich přinejmenším diskutuje:

Orální	Sluchově-verbální	
Cíl:	Mluvený jazyk jako nástroj umožňující každodenní komunikaci	Vývoj řeči/jazyka, téměř odpovídající normálně slyšícím lidem
Mluvený jazyk:	Jazyk je systematicky „vyučován/vnucován“ zvenčí Výrazný rozdíl mezi každodenním a vyučovacím jazykem	Mateřský jazyk přirozeně osvojený prostřednictvím kontaktu s matkou Minimální rozdíl mezi každodenním jazykem a vyučovacím jazykem
Proces osvojování:	Založen na jazykových strukturách (jazyková analýza): - pragmatika - syntax - sémantika	Aktivace univerzální gramatiky; situační: - vycházející ze zkušenosti - orientovaná na činnost - reflexivní
Posunky/znakování:	Neexistují NEBO posunky, které by doprovázely/posilovaly mluvený jazyk	Žádné
Způsob mluvení:	trend „zaměření na obličej“, směřuje k vizuální nápovědě: artikulovaný	Trend „zaměření na sluch“, směřuje k sluchové představě: akcentovaný
Percepce řeči	Převaha zraku; odezírání, taktilní vnímání	Převaha sluchu; oční kontakt
Další systémy	PMS, GMS	Žádné
Učení se mluvit	Pomocí artikulace	Pomocí sluchu
Pedagogická audiologie	Uznávána, ale ne vždy aplikována ve školách	Zcela nezbytná pro výukovou situaci, vždy aplikována ve škole
Poslechový systém ve třídě	Používán sporadicky	Neustále používán

Tab. č. 16 Nejdůležitější aspekty intervenčních programů pro sluchově postižené děti postavených na orálním aspektu (Diller, 2000, s. 19)

Dnes již víme, že i neslyšící děti mají schopnost a kapacitu osvojit si mluvený jazyk prostřednictvím sluchu. Vedle technické a lékařské asistence sehrávají důležitou úlohu intervence v raném dětství, program pro děti se speciálními potřebami a individuální požadavky dítěte. Pedagogická audiologie, jejímž cílem je zajistit, aby dítě mělo co největší přínos z kompenzačních sluchových pomůcek, vykonává důležitou funkci na rozhraní mezi lékařstvím a vzděláváním.

Úspěšnost aplikace auditivně verbální přístupu závisí na více činitelích. Principy tohoto přístupu nejvýstižněji shrnul Estabrooks (In Lechta, 2002):

- Filozofie auditivně-verbálního přístupu vychází ze základních lidských práv: sluchově postižené děti mají mít – nezávisle na rozsahu ztráty sluchu – právo na možnost rozvinutí svých sluchových schopností a na verbální komunikaci ve své rodině a obci.
- Série vyšetření sluchu od nejranějšího věku trvá během celého dětství, stimulační program se koriguje průběžně, podle diagnostických výsledků.
- Systematická lékařská a audiologická péče včetně sluchadel, kochleárních implantátů nebo jiných senzorických pomůcek rezultuje zesílení, zvětšení původních zbytků sluchu, umožní sluchově postiženému dítěti naučit se přirozeným způsobem poslouchat mluvenou řeč, zpracovat ji a samo jí hovořit.
- Nevyhnutelné je zapojení rodičů, příbuzných osob, kromě jiného i formou jejich aktivní účasti a terapeutických sezení. Je třeba též zabezpečit trvalou interakci s jeho nejbližším okolím pomocí mluvené řeči, co nejdříve by mělo být rozvíjeno i čtení dětí.
- Dětem je třeba pomoci integrovat jejich slyšení do celkových komunikativních a sociálních schopností, sledovat vnitřní hlas a hlas jiných lidí. Za přiměřené podpory dokážou sluchově postižené děti vnímat značnou část řečového spektra.
- V zájmu stimulace přirozené komunikace se rozvíjí sluch, řeč, jazykové schopnosti a kognice.

Podle Dillera (2000) se opakovaně zdůrazňuje, že v řeči a při komunikaci sehrávají svou úlohu oba dva smysly, sluch i zrak. Při mluvení se lidé na sebe dívají; neposlouchají pouze, ale sledují výrazy tváří a posunky, které řeč doprovázejí. Toto souběžné používání obou smyslových okruhů je jedním z hlavních faktorů objasňujících smyslové a intelektuální schopnosti člověka. Jelikož to platí obecně, tento poznatek znamenal skutečně silný impuls pro vzdělávání sluchově postižených. Komunikativní chování mnoha učitelů neslyšících vypadá tak, že pohyby obsažené v řeči (např. artikulace) jsou do značné míry zpomalené a přeháněné, aby sluchově postižení měli možnost odezírat. Ačkoli slova jsou také vyslovována nahlas, hlavním prostředkem komunikace je viditelná podoba komunikace, kterou provádějí ústa.

Při sluchově-verbálním vzdělávání mohou být vytvořeny „normální podmínky“ v těch situacích komunikace, v nichž dochází simultánně ke slyšení a vidění – za předpokladu, že daná osoba hovoří způsobem, na který je sluchově postižený posluchač zvyklý. Zvláštní důraz je kladen na rytmickou a melodickou řeč. Jestliže ovšem učitel hovoří takovým způsobem, že sluchově postižené dítě se musí spoléhat především na odezíráni, hrozí riziko, že zrak se stane dominantním smyslem, a že slovu vyslovenému běžným způsobem nebude porozuměno. Rozpor mezi slyšením a viděním se spíše zvyšuje než snižuje. Toto je přímým protikladem toho, co si sluchově-verbální vzdělávání klade za cíl.

Pouze tehdy, když tvar zformovaný ústy odpovídá tomu, jak je slovo normálně vyslovováno a slyšeno, můžeme hovořit o chování zaměřeném na sluch. Jednosmyslové procesy, jako například ty, které jsou řízeny výhradně sluchem, jsou zapojeny pouze do konkrétních tréninkových a učebních situací. Jsou aplikovány jako zásada pro praxi a zpevňování. Hlavní pozornost je věnována zejména podpoře sluchových dovedností izolovaně. Cílem například u zvuků je rozpoznat tyto zvuky a přesně odlišit jeden od druhého z hlediska řeči, délky trvání, intenzity, výšky a rytmické struktury a u jednotlivých fonémů, slov, vět atd., jim porozumět.

Sluchově-verbální vzdělávání Diller (2000) označuje jako základní postoj, který může mnoha způsoby ovlivňovat zásady, kterých se držíme v pedagogické metodologii:

- Přijímá holistický pohled na vzdělávání; je důležité, aby všechny ostatní smysly nebyly zanedbávány. Cílem je rozvíjet behaviorální preference, díky kterým je možné učit se slyšet.

- Nejedná se o vylučování a omezování příležitostí k učení; prioritou je zlepšit sluchové schopnosti tak, aby při učení mohly být zapojeny všechny smysly.
- Sluchově-verbální vzdělávání znamená uvědomit si všechno, co je možné slyšet, a získat znalosti o tom, které procesy učení se a které zkušenosti vedou k rozvoji schopnosti slyšet a jak je možné je ovlivnit.
- Sluchově-verbální vzdělávání vychází z předpokladu, že s neslyšícím dítětem, které je vybaveno sluchadly či kochleárními implantáty, se nemá jednat jako s neslyšícím.
- Přihlíží k celkové osobnosti dítěte a k jeho emocionální, kognitivní, sociální a rodinné situaci. Důraz je kladen na poskytování vedení rodičům a na spolupráci s nimi. Usiluje o zdokonalení rodičovských dovedností.
- Sluchově-verbální vzdělávání zahrnuje přirozené/reflexní jazykové chování se zvláštním důrazem na jasně vyslovovanou řeč.
- Využívá zásady rozhovoru a dialogu k podpoření jazykového rozvoje.
- Využívá skutečné každodenní situace jako opěrného bodu pro rozvoj sluchu, řeči a jazyka.

4.3 Vizuálně motorické systémy komunikace

Vizuálně pohybové jazyky neslyšících označují Janotová, Řeháková (1990, s. 90) jako: „*souhrn výrazových prostředků a dorozumívacích způsobů, které jsou vyjadřovány pohybově a vnímány převážně vizuálně.*“ Jedná se tedy o oblast vizuálně motorických jazyků, jejichž realizace je prováděna znakovým signálem. Znakové jazyky jsou podle Macurové (2001, s. 70): „*jazyky nevokální (neopírají se o zvuk) a od mluvených jazyků se tak liší způsobem své existence: jsou to jazyky vnímané zrakem (ne sluchem), jsou to jazyky založené na tvarech, pozicích a pohybu (ne na zvuku).*“

Při dorozumívání sluchově postiženého se slyšícími tedy dochází ke kontaktu dvou rozdílných jazykových systémů – audioorálního a vizuálně motorického (Souralová, 2003). Mluvený jazyk majoritní společnosti (reprezentant audioorálního systému) a znakové jazyky (představitelé systému vizuálně motorického) se zpravidla k sobě chovají jako *kontaktné jazyky*, tzn. jazyky, jejichž nositelé se trvale nebo dlouhodobě stýkají, a proto mezi nimi může docházet k míšení, vzájemnému ovlivňování nebo k prosté existenci bez zásadního ovlivnění (Čermák, 2001). V komunikační situaci může být mezi jazykem mluveným a znakovým vztah:

- *nekonvergence* – jeden z mluvčích se kódem, jazykem přibližuje druhému, sluchově postižený je schopen se dorozumět se svým okolím jen v případě, že užívá některou z forem majoritního jazyka (zvukovou nebo grafickou) a volí komunikační kód vyhovující intaktnímu komunikačnímu partnerovi,
- *konvergence* – komunikující volí kontaktní jazyk vhodný pro oba zúčastněné, který nediskriminuje při dorozumívání žádného z nich,
- *divergence* – každý mluvčí pokračuje v užívání svého jazyka, vztah divergence lze pozorovat především mezi slyšícími uživateli mluveného jazyka neovládajícími znakový jazyk a neslyšícími uživateli znakového jazyka, kteří nejsou náležitě kompetentní ve zvukové nebo grafické formě mluveného jazyka.

V případě, že se český znakový jazyk přibližuje češtině existuje podle Macurové (2001, s. 70) tento důvod: „*Uživatelé znakových jazyků bývají oproti uživatelům jazyků mluvených v menšině – všechny znakové jazyky jsou jazyky menšinové, obklopené většinovými jazyky mluvenými. To má zákonitě důsledky na povahu znakového jazyka (zvláště pokud jde o vznik a existenci tzv. kontaktních variet, které těsné spolužití jazyka menšiny s většinovým jazykem ohraničují.*“

Znakové jazyky jako vizuálně motorická forma komunikace existují ve dvou základních variantách, jejichž odlišnost vyplývá z míry svázanosti s majoritním mluveným jazykem. Pro vizuálně motorickou formu dorozumívání, která je závislá na jazyce mluveném se v České republice užívá označení *znakovaná čeština*. V zákoně č. 155/1998 Sb. o znakové řeči je definována jako: „*uměle vytvořený jazykový systém využívající gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány odpovídající znaky českého znakového jazyka.*“

Janotová, Řeháková (1990, s. 95) o znakové češtině hovoří jako o vizuálně pohybovém jazyce, který téměř doslovně překládá češtinu do vizuálně motorických znaků. „*Představuje jakýsi mezistupeň mezi češtinou a vizuálně pohybovými jazyky neslyšících.*“ Ke znakové češtině se přiklání především tlumočníci při formálních příležitostech, případně se užívá ve školách pro sluchově postižené.

Znakový jazyk je komunikační systém s vlastním lexikonem a gramatikou, které nejsou odvozeny z jazyka mluveného. Výše zmíněný zákon č. 155/1998 Sb. považuje

český znakový jazyk, který v odborné literatuře bývá označován přívlastkem ryzí, za základní dorozumivací prostředek neslyšících a definuje ho jako: „*přirozený jazyk a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu.*“

Oba termíny – český znakový jazyk i znakovaná čeština – jsou v zákoně zahrnuti pod společným názvem znaková řeč. Jejím prostřednictvím mají právo být sluchově postižení vzděláváni.

Hledisko	Znakový jazyk neslyšících	Znakovaná čeština
Prostředky komunikační	- <i>vlastní znaky neslyšících</i> - <i>mimika</i> - <i>prstová abeceda</i> - <i>částečně mluvená řeč</i>	- <i>znaky znakované češtiny</i> - <i>mluvená řeč vysílaná v plném kontextu</i> - <i>prstová abeceda</i> - <i>okrajově i mimika</i>
Obsah dorozumívání	- <i>jednodušší</i>	- <i>i složitější</i>
Nejčastější používání	- <i>dorozumívání neslyšících mezi sebou navzájem v neformálních kontaktech</i>	- <i>sdělování neslyšícím ve formálních kontaktech</i> - <i>dorozumívání ohluchlých po dokončení vývoje řeči</i> - <i>dorozumívání některých sluchově postižených s rozvinutou mluvenou řečí</i>
Srozumitelnost pro neslyšící	- <i>dobrá, neslyšící ovládají</i>	- <i>není vždy dobrá, neslyšící neovládají v plném rozsahu</i>
Struktura jazyka	- <i>zejména podstatná jména a slovesa</i>	- <i>prakticky všechny slovní druhy</i>

Tab. č. 17 Schematické porovnání vlastního znakového jazyka neslyšících a znakované češtiny (Janotová, Řeháková, 1990, s. 96)

Deskripce znakového jazyka a jeho zařazení mezi přirozené jazyky se datuje do počátku šedesátých let 20. století v USA. Bímová (2002) uvádí, že zatímco tam tradice výzkumu (amerického) znakového jazyka existuje a lingvisté se zabývají detailní analýzou gramatických významů, jež jsou ve znakovém jazyce nesený, u nás stále ještě zápasíme o statut českého znakového jazyka (ČZJ) jakožto jazyka. I když legislativně byl český znakový jazyk za jazyk uznán, v praxi se ukazuje, že naprostá většina slyšící populace volně zaměňuje ČZJ s pantomimou nebo ho považuje za vizualizovanou formu češtiny. V pozadí obou názorů stojí přesvědčení (ať už vědomé, či nevědomé), že znakový jazyk není

přirozený a plnohodnotný komunikační systém. Hrubý (2001) dále připomíná, že mnoho odborníků považuje ČZJ za odvozený z češtiny. Ti argumentují tím, že řada slov ve znakovém jazyce využívá artikulační vzorce z českého jazyka. Hrubý se odvolává právě na způsob osvojování si nových znaků, na daktylování. Popírá tím úplnou závislost ČZJ na českém jazyce a vyvrací názory označující tento systém za jazyk nejednotný, za jazyk mající malou slovní zásobu.

Pochybnosti o tom, zda je možné považovat znakový jazyk za jazyk přirozený rozptýlil svým lingvistickým výzkumem americký jazykovědec Wiliam Stokoe. Podle Macurové (2001) na materiálu amerického znakového jazyka prokázal, že znakový jazyk má definiční rysy spojované s lidskými jazyky vůbec, totiž *dvojí členění* a *arbitrárnost*. Stokoe také ukázal, že tvary, pozice a pohyby jsou v znakovém jazyce uspořádány do specifické, zvrstvené a komplikované lingvistické struktury, s níž se pojí obdobné funkce jako se strukturou jazyka mluveného.

Lotko (2000) chápe přirozený jazyk jako základní systémový a konvenční soubor jazykových znaků sloužících jako prostředek lidské komunikace zahrnující jednotky, pravidla, modely a normy jejich užívání. Čermák (2001) k rysům jazykových znaků, které ve svém úhrnu vymezují přirozený jazyk, řadí např.:

- *arbitrárnost, konvenčnost* – mezi znakem a věcí není žádná souvislost, věc žádnou svou vlastností jméno nepředurčuje, ale existuje konvenční platnost zavedeného jména v daném jazyce
- *diskrétnost, lineárnost* – znak má svůj pevný tvar, rozsah a jednorozměrnou podobu, má svůj začátek a konec
- *přenosnost v čase a prostoru* – znakové sdělení lze adresovat do budoucnosti nebo vzdálenému příjemci
- *kulturní přenosnost* – znaky jsou naučitelné, předávají se jako součást kultury z generace na generaci
- *negativnost a diferenčnost* – žádný znak není nikdy izolovaný, vždy stojí v systémových vztazích k jiným
- *prevarikace* – znakem lze úmyslně klamat, vytvářet hříčky, apod.

Tyto závěry a výsledky dlouholetých zahraničních výzkumů prokazují, že znakový jazyk se jeví jako skutečný jazyk se všemi základními jazykovými atributy. Při porovnání

vlastností jazykového znaku, které jsou definovány pro statut přirozeného jazyka, s vlastnostmi pozorovanými u znakového jazyka neslyšících, je třeba konstatovat, že vzhledem k přítomnosti většiny konstitutivních rysů přirozeného jazyka i ve znakovém jazyce neslyšících lze tento specifický jazyk také řadit k přirozeným jazykům (Macurová, 1995).

Lingvistika znakových jazyků (sign linguistics), podává v průběhu svého vývoje další důkazy o strukturní a funkční srovnatelnosti znakových jazyků s jazyky mluvenými. Macurová (2001) to ukazuje na příkladu, že:

- v podstatě shodné jsou druhy jejich stratifikace (geografické, sociální a funkční)
- srovnatelně se oba druhy jazyka zpracovávají v operační i dlouhodobé paměti
- srovnatelné jsou procesy jejich osvojování.

Neville (In Koukolík, 2002) zjišťoval činnost mozku osob se sluchovým postižením při sdělování anglických vět projevovaných v americkém znakovém jazyce. Zajímal jej vliv hluchoty a časové období, v němž začal jedinec s postižením mluvit. Porovnával to s činností mozku slyšících osob, které také ovládaly znakový jazyk, takže byli v tomto ohledu bilingvní. Zjistilo se, že v průběhu mluvení a poslechu řeči aktivují jak slyšící, tak neslyšící lidé stejné řečové korové oblasti v okolí Sylviovy rýhy levé hemisféry – oblast Brocovu a oblast Wernickeovu. Z toho plyne, že učení se jazyku a osvojování si jazyka v dětství ovlivňuje klasické řečové oblasti bez ohledu na podobu jazyka.

Dítě si jazyk osvojuje na základě již vrozených „znalostí o jazyce“. Nebeská (1992, s. 94) vysvětluje, že: „*Dítěti je (...) znalost o jazyce vrozená, rodí se s určitým očekáváním, jak bude jazyk, se kterým se dostává do kontaktu, vypadat (...)*“ Každé dítě se tedy rodí se základními informacemi o jazyce (s nástroji či jistým vybavením), které mu zajistí, aby se naučilo jakémukoliv přirozenému jazyku. Tyto vrozené dispozice mohou být všeobecně nazývané univerzální gramatika (srov. Nebeská 1992, 93-101; Šebesta 1999, s. 29-32). Strnadová (1998) porovnává rozvoj jazyka slyšícího dítěte a dítěte se sluchovým postižením. U slyšícího dochází k rozvoji mluveného jazyka na základě sluchových vjemů. Proto se u něj vytvářejí primární asociační nervové spoje mezi senzoričnými auditivními jádry a gnostickými (rozpoznávacími) řečovými jádry mozkové kůry. U neslyšícího dítěte se vytvářejí primární obrazy jazykových znaků na jiném senzoričném základě. Sluchově postižené dítě vnímá jazykové vzory zrakem, nikoliv sluchem. Proto se u těchto dětí vytvářejí spoje mezi gnostickými a optickými jádry mozkové kůry bez ohledu na to, že se učí jazyk mluvný nebo psaný. Oba jazyky vnímá zrakem.

Pokud sluchově postižené dítě bude mít v raném a předškolním období dostatek jazykových stimulů např. v českém znakovém jazyce nebo mluvené češtině, je vysoce pravděpodobné, že si osvojí v obou jazycích jazykové a komunikační kompetence. V případě zvládnutí obou jazyků o dítěti hovoříme jako o bilingvním a bikulturním (Redlich, 2004). Nebude-li se ovšem plnohodnotně v jazyce rozvíjet, je tak vystaveno nebezpečí, že si neosvojí žádný jazykový systém. Tento stav Macurová (1998) označuje jako *bezjazyčí*. Podle Strnadové (1998) existuje genetický program, kdy v určité fázi vývoje dítěte dozrává centrální nervová soustava a organismus je biologicky připraven na vývoj některé nové funkce. Je tedy nutné vystihnout správné období pro osvojení si jazykového vzoru. Vývojové období, kdy se tvoří nová funkce, je označováno jako *senzitivní vývojová perioda*, která je vhodná pro osvojení si prvního jazyka. V tomto období má dojít k intenzivnímu kontaktu s jakýmkoliv jazykem, aby se v mozku vytvořily potřebné spoje. Pokud dítě zmešká *kritické období* pro osvojení si prvních jazykových vzorců, je velmi těžké, ba i nemožné je plnohodnotně dohnat a nahradit způsobené škody. Podle některých profesionálů to bývá období od 2-2,5 roku života, které je nazýváno „gramatickým obdobím“, kdy dítě za velmi krátkou dobu učiní obrovský pokrok ve svém jazykovém rozvoji. Bohužel bývá tento proces „kompenzačních mechanismů“ v některých případech narušen nevhodnými umělými zásahy. Dochází tím pádem k vývojovým deformacím a různým funkčním poruchám. Ty mají pak vliv na celou osobnost jedince, přestože by byl umožněn úspěšný rozvoj jedince i přes dané postižení. Neslyšícím dětem by měla být poskytnuta stejná šance jako dětem slyšícím. V rozhodujícím vývojovém období by měly být vystaveny jazykovým vzorům dostupným jejich smyslovému vybavení. Vizualně pohybové znaky jsou pro neslyšící dítě dobře viditelné, proto se může naučit znakový jazyk spontánně, ve správném vývojovém období a stejně přirozeným způsobem, jako si osvojují slyšící děti mluvený jazyk (Strnadová, 1998).

S dalším novým objevem přichází Nishimura (In Koukolík, 2002), který zjistil, že u kongenitálně sluchově postižených jedinců primárně užívajících znakový jazyk se aktivují i asociativní sluchové korové oblasti. Je to podobné jako u nevidomých osob, které taktile čtou Brailleovo písmo a tím se u nich aktivují zrakové oblasti. Navíc bylo zjištěno, že lidé používající americký znakový jazyk, a to jak slyšící i neslyšící, aktivovali oblasti pravé hemisféry. Ty jsou ve vztahu ke klasickým řečovým oblastem téměř „zrcadlově uložené“ (souměrně homologní). Protože se aktivují pravostranné korové řečové oblasti jak u slyšících, tak u neslyšících jedinců, je zřejmé, že se nejedná o „přemapování“ čili odlišnost v důsledku hluchoty.

4.4 Fonetická a fonologická stavba znakového jazyka

Podle Macurové (1996) k základním odlišnostem znakového jazyka, které vyplývají především z jeho vizuálně motorické existence, jsou řazeny *simultánnost* a *existence v trojrozměrném prostoru*.

Realizaci znakového jazyka v trojdimenzionálním prostoru Macurová konkretizuje jako základnu pro řadu gramatických struktur, např. pro vyjádření gramatických kategorií čísla a času, časoprostorových vztahů, valenci sloves, apod. Prostor slouží i pro vyjadřování věcně obsahových vztahů mezi výpověďmi a je důležitý při výstavbě textů zejména pro změnu rolí v narativních typech textů. Simultánnost znakového jazyka představuje takovou vlastnost, která umožňuje projekci několika znaků nebo jejich komponentů současně. To znamená, že nenásledují za sebou – lineárně (jako v případě zvukové či grafické podoby jazyka), ale vrší se na sebe. Můžeme je tedy vnímat i produkovat v jednom okamžiku. Bímová (2002) to uvádí na příkladu slova "muž". To se skládá ze tří lineárně řazených fonémů M - U - Ž. Naproti tomu u znaku MUŽ vnímáme (nebo produkujeme) v jednom okamžiku všechny komponenty znaku: pravá ruka s nataženou dlaní směřující dolů a prsty orientovanými doleva se hřbetem dotýká brady a vykonává krátké pohyby ze strany na stranu. Vrstvení v simultánní projekci znakového jazyka je možné podle Macurové (2001) z důvodu existence dvojích nosičů významu. Některé významy jsou nesené tvarem, pohyby a pozicemi rukou, jedná se o tzv. *nosiče manuální*. Naproti tomu některé významy jsou nesené mimikou, pohyby a pozicemi hlavy a horní části trupu, jsou to tzv. *nosiče nemanuální*. K tomu Csonka (1986) uvádí, že: „...*Znaky jsou sledy přesně umístěných a provedených pohybů – přirozeně nebo konvenčně dohodnutých. Znaky mají i svou neverbální mimikou vyjadřovanou složku, která mnohdy hraje ve znakové řeči velmi důležitou úlohu. Mimika, gesta a pohyb tváří tvoří základ znakového jazyka.*“

Jak jsem se již zmínila výše, počátky výzkumu znakových jazyků se spojují se jménem Wiliam Stokoea a s jeho průkopnickou studií o americkém znakovém jazyce z 60. let minulého století. V ní se poprvé dokládá, že na rozdíl od gesta lze znak analyzovat, rozložit na složky, komponenty (stejně jako lze obdobným způsobem rozložit slovo na jednotlivé hlásky). Gesto není totéž co znak, neboť gesto není dále analyzovatelná jednotka. Naproti tomu znak lze (jakožto nejmenší jednotku znakového jazyka, již se přiřazuje význam, a tedy srovnatelnou s morfémem, resp. se slovem v mluveném jazyce) rozložit na komponenty, které Stokoe nazývá *cherémy* (název souvisí s řeckým výrazem pro "ruku"). Sám v této souvislosti vyděluje jako komponenty znaku *umístění znaku v*

prostoru (TAB, od tabula), *tvar ruky* (DEZ, od designator) a *pohyb ruky v prostoru* (SIG, od signator). Macurová (1996) vymezuje, že v každém konkrétním znakovém jazyce jsou pak TAB, DEZ i SIG realizovány kvalitativně vymezeným a kvantitativně omezeným souborem prvků (srovnatelným se souborem fonémů v jazyce mluveném).

V České republice je lingvistický výzkum znakového jazyka realizován od 90. let 20. století. Pozornost je věnována struktuře znaku a v souvislosti s tím je promyšlen i způsob jeho zápisu. Na základě zahraničních poznatků a excerptce znaků zobrazených v různých odborných publikacích, i na základě konzultací s autory dalších učebních textů, byly pro výzkum zejména **fonologické a lexikální roviny vymezeny následující parametry:**

- **místo, kde se znak artikuluje (TAB)**

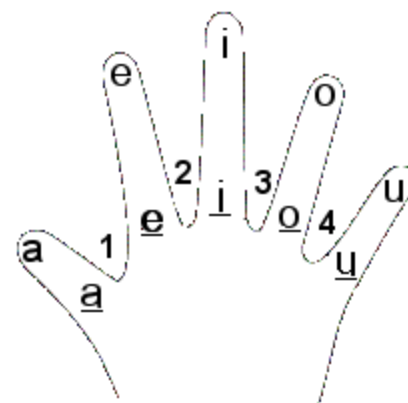
Při zápisu těchto parametrů znaku se v současné době užívá převzatý systém symbolů uváděný v zahraniční literatuře (Brennanová, Colville, Lawsonová, 1984, In Macurová, 1996, s. 8)

∅	neutrální prostor (prostor před tělem, kde se ruce pohybují přirozeně a volně)	3	tvář(e)	↘	horní část paže (od loktu k rameni)
∨	celý obličej	⌋	ucho/uši	✓	dolní část paže (od zápěstí k loktu)
∧	horní část hlavy	⌌	krk	⌋	loket
>	horní část obličeje, čelo	⌌	horní část trupu	↘	vnější zápěstí (dlaň dolů)
<	oko/oči	⌌	dolní část trupu	↙	vnitřní zápěstí (dlaň nahoru)
Δ	nos	⌌	ramena	⌌	bok(y)
∪	dolní část obličeje, brada	⌌	hrud'	⌌	stehno
∩	pod bradou	⌌	pas a těsně pod ním	⌌	od kolena ke kotníku
∩	ústa a rty	⌌	levá / pravá hrana trupu (od podpaží k bokům)		

Tab.č. 18 TAB – místo artikulace (Macurová, 1996, s. 11)

▣ špička prstů
 ≡ délka prstu
 ⊥ hrana ruky - palec
 ⊥ hrana ruky -
 ⊥ malíček
 ⊥ povrch ruky - dlaň
 ⊥ povrch ruky - hřbet
 ⊥ zápěstí u dlaně
 ⊥ zápěstí u hřbetu
 ⊥ ruky
 ⊥ loket

aeiou špičky prstů
 aeiou úpatí prstů

Tab. č. 19 Manuální TAB (Macurová, 1996, s. 11)

- **tvar ruky/rukou, která/é artikuluje/í (DEZ)**

Tvary ruky používané k artikulaci znaků jsou v různých znakových jazycích odlišné. Pro zápis znaků ČZJ jsou písmenové symboly tvarů ruky převzaty většinou z české jednoruční prstové abecedy, pro tvary ruky, které se v české jednoruční prstové abecedě nevyskytují, jsou užity znaky speciální (5, ǂ). Tvary rukou jsou rozčleněny (viz tab. č. 20) do pěti skupin:

1. zavřená ruka (A)
2. skrčená ruka (O, C)
3. ruka s prsty u sebe (B)
4. ruka s prsty od sebe (5, ǂ)
5. zavřená ruka se vztyčenými prsty (D, V, P, I, Y, R)

Skupina	a) °	b) 1	c) ^	d) "	e) III	f) =	g) ≡	h)	
A	Á		Ā					̂A	Zavřená ruka
O								̇O	Skrčená ruka
C	Ĉ	Ċ	Ĉ						
B	B̂	Ḃ	B̂	B̂	B̂	B̂	B̂	B̂	Ruka s prsty u sebe
5					5̂				Ruka s prsty od sebe
Y			Ȳ						
D	D̂		D̂	D̂	D̂	D̂	D̂	D̂	Prsty vzývčené ze zavřené dlaně
V	V̂				V̂		V̂		
P			P̂	P̂	P̂	P̂	P̂		
I									
Y									
R									

Tab. č. 20 DEZ – tvar ruky (Macurová, 1996, s. 12-13)

- **vztah ruky/rukou k tělu: orientace dlaně (ORI 1) a orientace prstů (ORI2)**

Při zápisu orientace dlaně a prstů ve vztahu k tělu se zapisuje orientace dlaně (ORI1) vždy před orientací prstů (ORI2). Pro určování sporných případů orientace dlaně je rozhodující orientace vnitřní plochy zápěstí. Pro určení ORI2 je rozhodující orientace ukazováku,

prostředníku, prsteníku a malíku (nikoli tedy orientace palce). V případě zavřené nebo skrčené ruky (např. A, O) je orientace prstů určována podle směru prstů v narovnané poloze.

∧ nahoru	↓ k tělu	> doprava
∨ dolů	↑ od těla	< doleva

Tab. č. 21 ORI -poloha dlaně a prstů ve vztahu k tělu (Macurová, 1996, s. 15)

- **vztah ruky k ruce: vzájemná poloha rukou (u znaků artikulovaných dvěma rukama) (HA)**

vedle, podél sebe	† jedna ruka za druhou (blíže k tělu)	⊙ jedna ruka uvnitř druhé
— jedna ruka nad druhou	⌘ propojení rukou	× ruce ve vzájemném kontaktu

Tab. č. 22 HA - vzájemná poloha rukou (Macurová, 1996, s. 15)

• **pohyb/v ruky/rukou (SIG)**

^ nahoru	↻ výměna	⌘ skrčení (prstů)
v dolů	~ střídání	λ třepotání
↕ nahoru a dolů	⊕ zkřížení	"drobení" (konečky prstů)
> doprava	✕ spojení / uchopení	□ otvírání
< doleva	↔ míjení	▢ zavírání
↗ ze strany na stranu	✕ kontakt	∅ žádný pohyb
↓ k tělu	⊙ kruhový pohyb	• opakování (za symbolem SIG)
↑ od těla	⊙ kroucení (otočka v zápěstí)	◦ krátký pohyb
↕ k tělu a od těla	⊙ dlaň nahoru	● prudký pohyb
⊙ vsunutí	⊙ dlaň dolů	⌋ konečný stav ruky
⊂ přiblížení	η kývání (ohyb v zápěstí)	
÷ oddálení	⌘ mávání (ohyb v kotníku ruky)	

Tab. č. 23 SIG – pohyb (Macurová, 1996, s. 17)

	horizontální		vertikální		pravoúhle vertikální	
	ve směru hod. ruč.	proti směru hod. ruč.	ve směru hod. ruč.	proti směru hod. ruč.	ve směru hod. ruč.	proti směru hod. ruč.
jedna ruka	↑ ↓	↖ ↗	↖ ↗	↖ ↗	↑ ↓	↓ ↑
dvě ruce	↑ ↓	↖ ↗	↖ ↗	↖ ↗	↑ ↓	↓ ↑
pro pohyb obou rukou ve stejném směru	↑ ↓	↖ ↗	↖ ↗	↖ ↗	pokud se ruce nepohybují simultánně, je za symbol pohybu ⊙ umístěn symbol pro střídání ~	

Tab. č. 24 SIG kruhový pohyb (Macurová, 1996, s. 15)

Na základě vztahu mezi formální stránkou jazykového znaku, vyjádřenou vizuálně motorickou formou a obsahovou stránkou, odkazující na skutečnou věc, lze znaky rozdělit na:

- *znaky deiktické* – jsou založeny na ukazování a jejich podoba či výskyt jsou dány příčinnou souvislostí s jejich významem. Bývají nejjednodušší, přímo ukazují na objekty v bezprostředním okolí a jsou dobře srozumitelné.
- *znaky ikonické* – jsou založeny na vztahu podobnosti své formy, z jejich charakteru lze snadno vyčíst jejich původ, umožňují komunikaci o předmětech nebo jevech, které se nevyskytují v bezprostředním okolí.
- *znaky symbolické* – mají metaforickou povahu, označují se jimi především vlastnosti a děje.

Macurová (1996, s. 6 - 7) uvádí, že znaky českého znakového jazyka jsou pak s přihlédnutím ke **způsobu artikulace** rozděleny na tři základní typy:

1. Znaky artikulované jednou rukou – zahrnují:

- znaky s nulovým kontaktem (např. ANO, CO)
- znaky s kontaktem; dominantní (u praváků pravá) ruka kontaktuje nějakou část těla (např. čelo, nos, ústa, hru|, rameno atd.), nikoli však druhou ruku (např. ZAPOMNĚL, ZVĚDAVÝ)

2. Znaky artikulované dvěma rukama – zahrnují:

- znaky, v nichž jsou aktivní (v pohybu) obě ruce stejného tvaru (např. ZDRAVÍ, POČÍTAČ)
- znaky "symetrické", v nichž je aktivní jedna (dominantní, u praváků pravá) ruka, která artikuluje nad (pod, za, před atd.) rukou pasivní; ruce jsou ve stejném tvaru (např. ŘÍZEK, CHLÉB)
- znaky "asymetrické", v nichž je aktivní jedna (dominantní) ruka, která artikuluje nad (pod, za, před atd.) rukou pasivní; ruce jsou v různém tvaru (např. PSÁT, LÉKAŘ).

3. Složené znaky - zahrnují kombinace výše uvedených typů:

- (např. NEMOCNICE, ČERVEN)

Všechny tyto typy znaků jsou pak zapisovány pomocí tří typů "matic" (Macurová, 1996, s.7):

I.

TAB DEZ_{ORI1 ORI2}^{SIG}

(pro zápis znaků skupiny A)

Příslušnými symboly se запиše nejprve místo, kde se znak artikuluje (TAB), potom tvar ruky, která artikuluje (DEZ), orientace dlaně (ORI1), orientace prstů (ORI2) a pohyb (SIG).

II.

TAB DEZ_{ORI1 ORI2 (HA)} DEZ_{ORI1 ORI2}^{SIG}

(pro zápis znaků skupiny Ba)

Příslušnými symboly se запиše nejprve místo, kde se znak artikuluje (TAB), pak tvar levé ruky (DEZ) a orientace její dlaně a prstů (ORI), tvar pravé ruky (DEZ bude totožné s DEZ již zapsaným) a orientace její dlaně a prstů (ORI), dále pohyb rukou (SIG) a příp., pokud je to nutné, také jejich vzájemná poloha (HA).

III.

(manuální) TAB_{ORI1 ORI2 (HA)} DEZ_{ORI1 ORI2}^{SIG}

(pro zápis znaků skupiny Bb a Bc)

Příslušnými symboly se запиše nejprve tvar pasivní ruky, která slouží jako TAB, a orientace její dlaně a prstů, pak vzájemná poloha rukou (HA), tvar dominantní (aktivní) ruky (DEZ), orientace její dlaně a prstů (ORI) a její pohyb.

Macurová (1996) k tomu uvádí, že je-li znak artikulován jednou rukou, bude zapisován pomocí matrice I. Je-li znak artikulován dvěma rukama, bude užita matrice II, nebo III. Pokud jsou ruce ve stejném tvaru a obě jsou aktivní (v pohybu), je užita matrice II, všechny ostatní znaky artikulované dvěma rukama jsou zapisovány pomocí matrice III. Jak je patrné z jednotlivých typů matic, zapisují se parametry ORI1, ORI2 a HA (tj. tzv. pobočné parametry znaku) jako dolní indexy, parametr SIG se zapisuje jako horní index.

Soupis symbolů umožňující zapsat znaky českého znakového jazyka vychází ze zahraničních zkušeností a je pro potřeby českého znakového jazyka modifikován na základě excerptce dosavadních slovníků znakové řeči a nahrávek komunikace a promluv neslyšících. Podle Macurové jde tedy o návrh způsobu zápisu. Ukáže-li se v průběhu dalšího výzkumu, že některé symboly jsou pro zápis znaků českého znakového jazyka neúčinné, budou ze soupisu vynechány, jiné naopak mohou být dodatečně zavedeny.

5 Problematika tlumočení znakového jazyka

5.1 Vymezení translatické terminologie a specifík tlumočení pro neslyšící

Tlumočením znakového jazyka, ale samozřejmě i tlumočením jazyka obecně, se rozumí jednoznačný převod smyslu sdělení z výchozího jazyka do jazyka cílového. Při tomto převodu musí být respektována odlišnost obou jazyků. V případě znakového jazyka tedy odlišnost kultury Neslyšících a světa slyšících. Za přirozený základ je považováno tlumočit věrně způsob vyjádření, neměnit význam, ani obsah sdělení.

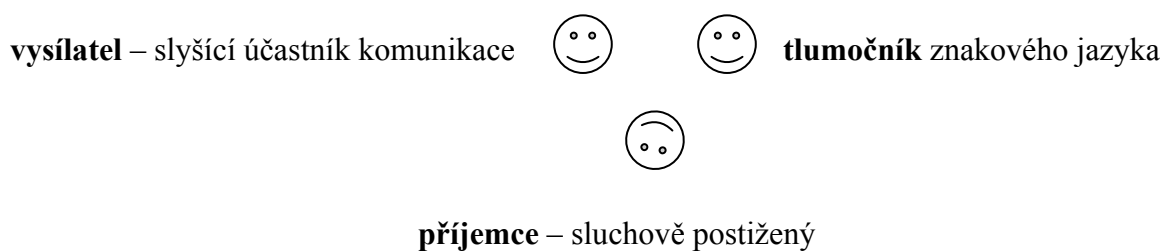
Translatologie podle Seleskovitche (2001) zaznamenává dva způsoby transferu informace z jednoho jazyka do druhého. Jedná se o překlad a tlumočení. Hovoříme-li o **překladu**, máme na mysli transfer, ve kterém figuruje alespoň jeden z pracovních jazyků v zaznamenané podobě, např. videozáznam, psaná podoba textu, apod. **Tlumočením** nazýváme transfer pouze mezi „živými“ podobami jazyků.

V případě znakového jazyka lze ovšem hovořit jak o **tlumočení**, tak o **překladu**, přestože neexistuje jeho písemná podoba. Překládat je možné např. z psané podoby českého jazyka do znakového jazyka či z videozáznamu znakového jazyka do mluveného jazyka českého. Ve výzkumné části této práce užívám pojem tlumočení znakového jazyka.

Při tlumočení hovoříme o teorii **komunikativního trojúhelníku**:

recepce (výchozí text)   produkce (cílový text)
vysílatel.....(text 1)..... **tlumočník**.....(text 2)..... **příjemce**

Základní schéma tlumočené situace u sluchově postižených, kdy tlumočník převádí sdělení z mluveného jazyka do jazyka znakového jazyka, je následující (Kohutová, 2005, s. 11):

Odlišnost kódů mluveného jazyka a jazyka znakového umožňuje, aby se mluvčí plynule vyjadřoval v jazyce českém a tlumočnick **simultánně** tlumočil sdělení do jazyka znakového. a to **v těsné blízkosti mluvčího**. Sluchově postižený jako **příjemce** tak může sledovat mluvčího a tlumočnicka znakového jazyka zároveň a nemusí přenášet svou pozornost od jednoho k druhému (Frishberg, 1990).

Tlumočnick vnímá především jádro sdělení a pomocí určité **prognózy** založené na znalosti tématu a pomocí bleskové analýzy převede a zformuluje text 1 do textu 2. V závislosti na obtížnosti textu se podle okolností tlumočnick soustředí buď na první operaci (poslech) nebo na druhou operaci (mluvení - znakování).

Při tlumočení jde o dvojjazyčnou zprostředkovanou komunikační činnost, o operativní přenos informací mezi partnery komunikace z jednoho jazykového kódu do druhého. Jednou ze základních otázek tlumočení je možnost dosáhnout **funkčně komunikativní ekvivalence** a **obsahové adekvátnosti** při převodu dvou jazykově odlišných sdělení (Souralová, 2003).

Čeňková (2001) definuje několik druhů tlumočení, např. konsektivní, simultánní, semi-konsektivní, tlumočení z listu, „community interpreting“, soudní tlumočení, apod. Pro naši potřebu se zaměříme na dva základní druhy:

- **konsektivní** (po částech)
- **simultánní** (souběžné)

Simultánní tlumočení je ze všech typů tlumočení nejobtížnější a nejnáročnější, protože se zde jedná o **souběžnost řečových činností**. Při simultánním tlumočení by se mělo dosáhnout toho, aby text 1 a text 2 byly **funkčně ekvivalentní** - vyjadřovaly všechny významy : **nocionální** (obsahový invariant) i **emocionální** (funkční ekvivalence). Je nutné, aby v textu 2 bylo obsaženo jen to, co v textu 1. Není přípustné, aby tlumočnick cokoliv do textu 2 přidával, např. vlastní informace, vysvětlení, souhlas či nesouhlas s probíraným tématem, apod.

Proces simultánního tlumočení probíhá ve třech fázích:

recepce (poslechu) - translace (převodu) - produkce (tlumočení)

Toto obecné rozdělení platí i pro ostatní druhy převodu (tlumočení konsekutivní), pro simultánní tlumočení je ovšem specifické, že se tyto fáze uskutečňují za zvláštních podmínek - procesy **produkce** a **recepce** se vrší na sebe, tlumočnick je současně receptorem textu 1 a současně produktorem textu 2. Tato záležitost klade vysoké nároky na krátkodobou paměť. Všechny fáze jsou zhuštěny do časově velmi krátkého úseku a probíhají téměř paralelně:

- tlumočnick slyší novou informaci, zatímco formuluje ještě myšlenku předchozí,
- neuvědomělé vnímání smyslu nové informace a její podržení v krátkodobé paměti,
- bezprostřední převedení informace do jazyka cílového.

Odborné výzkumy potvrdily možnost souběžného poslechu a mluvení i tehdy, jsou-li artikulační orgány zaneprázdněny vedlejší činností. Je tedy možné současně hovořit i poslouchat, pokud mají obě tyto činnosti stejný předmětný obsah. Tlumočnick vnímá především jádro sdělení a pomocí určité prognózy založené na znalosti tématu a pomocí bleskové analýzy převede a zformuluje text 1 do textu 2. V textu 1 se orientuje především díky znalosti syntagmatických vztahů, kdy již může dopředu odhadnout, které slovo bude následovat k tlumočení (např. roční *období*, *znakový jazyk*, apod.). Problém ovšem nastává v případě, nemá-li text 1 ekvivalent v textu 2 nebo není-li tento ekvivalent znám vnímateli. Tato situace často nastává v případě tlumočení odborných názvů, které nejsou mezi sluchově postiženými a tlumočnicki znakového jazyka rozšířeny (Souralová, 2003).

Při tlumočení z českého jazyka do znakového jazyka a naopak musí být výchozí text formálně modifikován. Je to z toho důvodu lepšího porozumění, neboť vizuálně motorický znakový jazyk má jinou odlišnou gramatickou strukturu od jazyka českého. *Tlumočnick by měl myšlenky mluvčího znovu vyjádřit tak, aby zachoval význam původního sdělení a styl, kterým bylo sdělení mluvčím proneseno* (Napier, 2002, str. 18).

Zastánci sociolingvistického přístupu k tlumočení upozorňují na to, že tlumočení pro neslyšící není pouze kognitivním transferem mezi jazyky, ale také transferem komunitním a kulturním (Napier, 2002, str. 18). Každé tlumočení tedy musí být založeno nejen na znalosti pracovních jazyků, ale také na znalosti kultur účastníků tlumočené komunikační situace, jejich odlišných norem a hodnot.

Macurová (2001) upozorňuje na jev, který se může vyskytnout v průběhu tlumočení. Podle ní často dochází k tzv. **interferenci** mezi oběma jazyky a vzniká tak **negativní transfer**, kdy není tlumočeno do spisovné češtiny.

Při tlumočení je proto nutno dodržet následující podmínky:

- *znalost obou jazyků*
- *znalost odborných termínů*
- *znalost a vhodnost metafor*
- *mluvní kultura*
- *dostatečná zásoba znaků*
- *stejný dorozumívací kód*
- *minimalizace „informačního šumu“ (osobnost tlumočnicka, příjemce či vysílatele)*
- *technické podmínky (vhodný oděv...)*

5.2 Role tlumočnicka znakového jazyka

Na tlumočnicka zajišťujícího tlumočnické služby sluchově postiženým klientům jsou kladeny nemalé požadavky. Kromě jazykových kompetencí je nutné, aby byl tlumočnick vybaven řadou důležitých vlastností, které přispívají ke zdárnému průběhu tlumočené situace. Jedná se např. o profesionální přístup, schopnost empatie, respekt vůči osobnosti sluchově postiženého, aj.

V následující klasifikaci P. Mikkonen (2006) upřesňuje oblasti, které charakterizují optimální profil tlumočnicka znakového jazyka (viz. obr. č. 7):

1. Plánovací a organizační dovednosti

- *Porozumění a ovládnutí teorie tlumočení znakového jazyka*
- *Profesionální pojetí koncepce*
- *Vymezení pracovní role tlumočnicka – náplň práce*
- *Identifikace potřeb a motivace*
- *Vymezení a ovládnutí přípravných technik – předem si zajistit informace o tlumočené situaci*

2. Sociální dovednosti

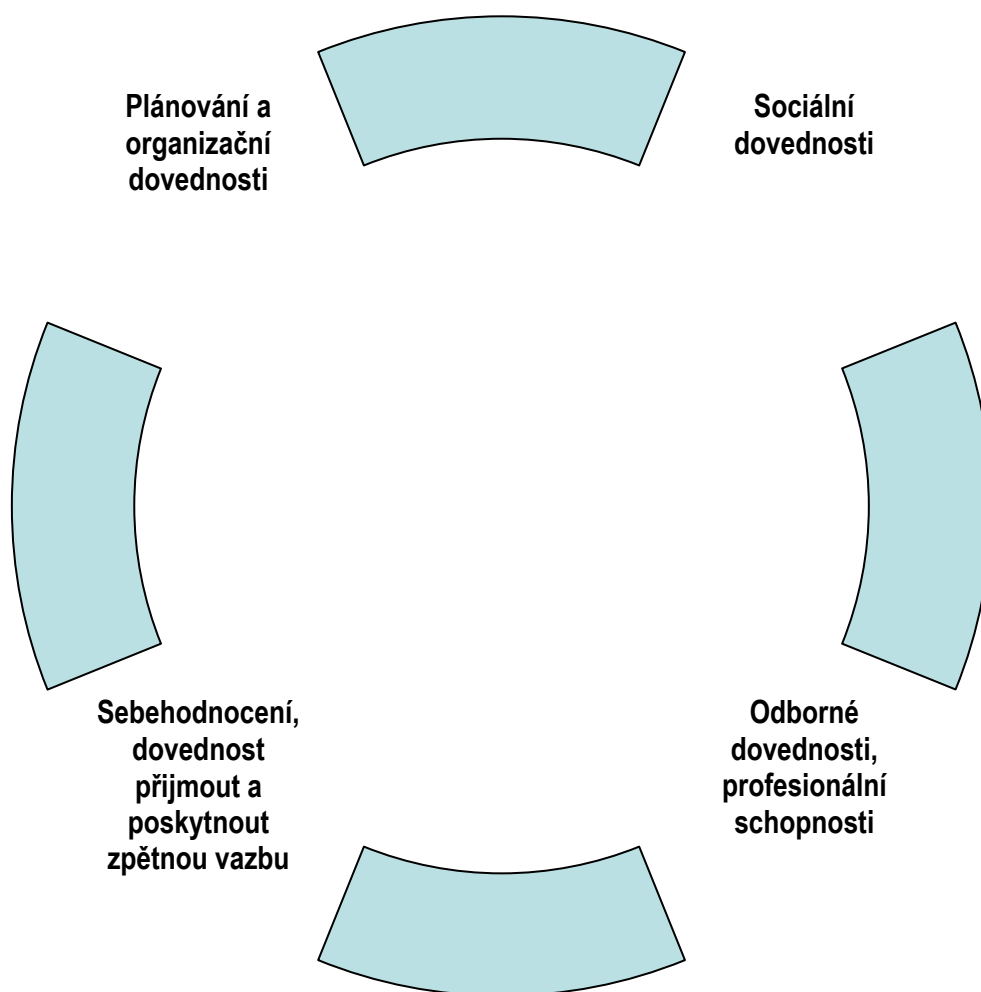
- *Podpora interakce* – vzájemné působení
- *Spolupráce s klientem a kolegy tlumočníky* – schopnost respektovat hodnocení a názory kolegů
- *Flexibilita a schopnost přizpůsobit se situaci* – př. tlumočení pro děti, tlumočení pro jedince s kombinovanou vadou – tzn. respektovat odlišnosti, znát potřeby klienta, být empatický, aj.
- *Nezávislost při tlumočení* – respektování rozhodnutí klienta

3. Odborné a profesionální schopnosti a dovednosti

- *Jazykové a tlumočnické dovednosti* – dokonalá jazyková vybavenost
- *Praktické ovládnutí tlumočnické procesu* – praktická tlumočnická dovednost
- *Vědomosti a znalosti o tlumočené situaci* – povědomí a všeobecná informovanost tlumočnicka znakového jazyka o předmětech a jevech, které jsou ústředním tématem tlumočené situace

4. Schopnost ocenění, hodnocení

- *Sebehodnocení, tzv. „sebeocenění“* – schopnost přijímat názory druhých osob
- *Kritický přístup při hodnocení kvality tlumočnické činnosti* – konkrétní tlumočené aktivity a návrhy pro další rozvoj
- *Schopnost přijmout a poskytnout zpětnou vazbu* – schopnost sdělovat a přijímat kritická hodnocení, respektovat rozdíl mezi objektivním hodnocením a kritikou
- *Dovednost zvolit přiměřenou, vhodnou pracovní metodu*

Obr. č. 7 *Schopnost sebehodnocení a reflexe tlumočnicka znakového jazyka* (Mikkonen, P., příspěvek na konferenci Evropského fóra tlumočnicků znakového jazyka na téma *Inovativní techniky v týmovém tlumočení*, Praha, 2006)

5.3 Etický kodex tlumočení

„Etický kodex určuje základní povinnosti a práva tlumočnicka znakového jazyka při výkonu a v souvislosti s výkonem tlumočnické profese. Etický kodex tlumočnicka znakového jazyka je vytvořen za účelem naplnění práva neslyšících na plnohodnotnou komunikaci“ (http://www.cktzj.com/kodex_cz.htm).

Etické kodexy tlumočení vznikají v organizacích tlumočnicků znakového jazyka. Členové těchto organizací se zavazují svůj etický kodex dodržovat a podílet se tím na rozvoji profesionality v tlumočení znakového jazyka. V České republice existují tři etické kodexy.

Jedná se o etický kodex České unie neslyšících, etický kodex přijatý Organizací tlumočnicků znakového jazyka, Českou společností tlumočnicků znakového jazyka a Národní radou tlumočnicků a lektorů znakového jazyka, a etický kodex České komory tlumočnicků znakového jazyka (Kohutová, 2005). Porovnáním jednotlivých etických kodexů se u nás zabývala Šustová (2003, s. 31) a uvádí, že se téměř shodují v základních právech a povinnostech tlumočnicka. Další interpretace etického kodexu již vychází z konkrétního typu tlumočení a náplni činností organizace.

Etický kodex tlumočení České komory tlumočnicků znakového jazyka – dále jen ČKTZJ (viz. příloha č. 4), vychází z etického kodexu americké organizace tlumočnicků znakového jazyka pro neslyšící – Registry of Interpreters for the Deaf – RID. Etický kodex ČKTZJ je uveden zejména z toho důvodu, že ve výzkumné části práce byly formulovány jednotlivé hypotézy vztahující se k porušování etického kodexu tlumočnickem. K těmto hypotézám byly stanoveny položky, které se vyskytují především ve zmiňovaném kodexu.

5.4 Organizace a způsob zajištění tlumočnických služeb pro sluchově postižené

Podle Janečka (2003, s. 18) je profesionálním tlumočnickem osoba, která za úplatu převádí jednoznačně smysl sdělení z výchozího jazyka do cílového. Je mostem mezi slyšícím a neslyšícím účastníkem komunikace a jejich dvěma odlišnými jazyky a kulturami. Sám nic nevysvětluje, nepřidává ani neubírá. Tlumočí věrně způsob vyjádření, nemění význam, ani obsah sdělení. Tlumočnick se nesnaží být aktivním účastníkem komunikace. Tímto způsobem zabezpečí, že spolu komunikují pouze slyšící a Neslyšící.

Tlumočnické služby jsou financovány centrálně dotací ze státního rozpočtu občanským sdružením, kde jsou tlumočníci znakového jazyka v zaměstnaneckém poměru nebo mohou tlumočit prostřednictvím pečovatelské služby. Podle výše zmiňovaného zákona č. 155/1998 Sb. o znakové řeči mají neslyšící vlastníci průkaz ZTP a ZTP/P nárok na 24 hodin tlumočení zdarma za jeden rok. Janeček (2004, s. 3) vymezuje několik způsobů financování tlumočnických služeb v současné době takto:

- *Tlumočnick – placen jako zaměstnanec organizace* - tento tlumočnick většinou není odměňován podle toho, zda tlumočí či nikoliv. Pobírá fixní plat a tlumočí, když je potřeba.

- *Tlumočník – placen organizací na „dohodu“* - tlumočník je odměněn za odtlumočené hodiny a sepisuje s organizací, která neslyšícímu služby poskytla, dohodu o provedení práce či dohodu o pracovní činnosti.
- *Tlumočník – placen pečovatelskou službou* - tlumočník je odměňován pečovatelskou službou.
- *Tlumočník - placen na fakturu* - tlumočník je odměňován za skutečně odvedenou práci. Vystaví fakturu na dohodnutou částku a tato je mu proplacena.
- *Tlumočník – neplacen („pomocník – dobrovolník“)* - tento přístup k profesi není ideální, ale vyskytují se situace, kdy příslušná organizace nemůže tlumočnickou službu hradit a v těchto případech může být určitým typem klientů takovýto „dobrovolník“ vítán.

Tlumočnické služby pro neslyšící se všeobecně dělí na:

- tlumočení pro jednotlivce při vyřizování osobních záležitostí (např. návštěva u lékaře, na úřadě)
- tlumočení při přednáškách a jiných vzdělávacích a kulturních akcích
- tlumočení při řízení u státních orgánů (soudy, policie)
- asistenční tlumočení (např. pro studenty)

Jiný způsob **dělení podle typu komunikačního kódu** rozlišuje Česká komora tlumočnicků znakového jazyka v rámci certifikačního vzdělávacího programu pro tlumočnické (http://www.cktjz.com/publikace_034_cz.htm):

- *Tlumočník českého znakového jazyka* - používá při tlumočení český znakový jazyk, který je přirozeným jazykem s vlastní strukturou, gramatikou a pravidly a je primárním komunikačním prostředkem většiny osob s těžkou sluchovou vadou a neslyšících lidí.
- *Tlumočník znakované češtiny* (nazývaný *transliterátor*) - používá jednotlivé znaky znakového jazyka, přidržuje se však gramatiky českého většinového jazyka. Kopíruje přitom slovosled české věty, ale nevizualizuje gramatické významy nesené koncovkami českých slov. Klient si chybějící koncovky domýšlí a do české věty doplňuje na základě své předchozí znalosti českého jazyka. Tento typ tlumočnických služeb obvykle preferují lidé nedoslýchaví nebo ohluchlí. Využívají transliterátora jako osobu, která jim ulehčí náročné odezírání řeči tím, že zviditelní řečená česká slova.

- *Artikulační tlumočník (nazývaný vizualizátor)* - používá se také termín artikulační tlumočník. Zřetelně artikuluje ústy jednotlivá česká slova tak, aby zjednodušil sluchově postiženému odezírání mluvené řeči. Takové služby jsou určeny především lidem s lehčí sluchovou vadou a lidem ohluchlým.
- *Tlumočník pro hluchoslepé* – specifická forma tlumočení, kdy se tlumočník řídí podle aktuálního stavu jedince s hluchoslepotou. Užívají se různorodé komunikační formy, které se odvíjejí podle stupně zachovaných zbytků zraku či sluchu – prstová abeceda, artikulace, znakový jazyk, taktilní forma znakového jazyka, apod.

V současné době v České republice poskytují sluchově postiženým tlumočnické služby případně vzdělávací kurzy znakového jazyka tyto organizace:

Česká komora tlumočnicků znakového jazyka

Adresa: Za Černým mostem 1522/B, 198 00 Praha 9

Tel/fax: 281 918 747

E-mail: cktzj@cktzj.com

Internet: www.cktzj.com

Česká společnost tlumočnicků znakového jazyka

Adresa: Hábova 1571, 155 00 Praha 5 – Stodůlky

Tel.: 603 846 204

Fax: 261 221 002

Organizace tlumočnicků znakového jazyka (OTZJ)

Adresa: Vodova 35, 612 00 Brno

Tel.: 541 212 401

Fax: 541 211 389

Centrum zprostředkování tlumočnicků pro neslyšící (CZTN)

Adresa: Hábova 1571, 155 00 Praha 5 – Stodůlky

Tel/fax: 251 613 623

SMS: 776 701 502

E-mail: tlumoceni@gong.cz

Internet: <http://tlumoceni.gong.cz>

(Zřizovatel: ASNEP – Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých přátel)

V CZTN jsou zaregistrováni tlumočníci z mnoha organizací. Registrace je bezplatná, CZTN nebere ohled na členskou příslušnost tlumočnicků ani neslyšících. K červenci 2004 bylo v CZTN registrováno celkem 63 tlumočnicků z celé České republiky a pracovalo zde 5 dispečerů (operátorů). V období od května do července 2004 bylo zprostředkováno 642 požadavků, což je průměrně přes 10 požadavků každý pracovní den (Janeček, 2004, s. 24). Centrum přijímá objednávky na tlumočení prostřednictvím komunikačních prostředků dostupných neslyšícím klientům, tedy faxu, e-mailu, webu, SMS. Dále také prostřednictvím běžného telefonu pro slyšící klienty. Proplácí pouze individuální tlumočení neslyšícím klientům. Neproplácí tlumočení studentům na školách (platbu zajišťuje škola) a tlumočení u státních orgánů (soudy, policie apod.), kdy platbu zajišťuje státní orgán. Neproplácí ani tlumočení v rámci organizací neslyšících, tlumočení konferencí a dalších akcí, na nichž si organizátor zajišťuje tlumočení sám.

Podrobněji se zmíním o možnosti využití tlumočnických služeb sluchově postiženými studenty, kteří studují na vysokých školách v České republice (Peňáz, Horáková, 2004, s. 17). Tlumočnický jazyk prozatím není k dispozici všem sluchově postiženým studentům pro účely přednášek a seminářů. Neslyšící má právo dle zákona č. 155/1998 Sb. využít tlumočnických služeb při všech příležitostech, které se týkají studia (studijní oddělení, konzultace s vyučujícími, apod.), ale tato služba není plošně zajištěna.

Na některých vysokých školách studují sluchově postižení, kteří si tlumočnicka zajišťují sami a také hradí veškeré finanční náklady. Jedná se o výjimky studující na běžných vysokých školách.

Studenti, kteří absolvují vysoké školy a obory určené přímo pro sluchově postižené, mohou počítat s automatickou přítomností tlumočnicka do znakového jazyka a jeho služby nehradí. Tlumočnick se předem připravuje na přednášky a semináře. Je v pravidelném kontaktu s jednotlivými vyučujícími, kteří mu před výukou sdělí, jak budou v daném semináři či během přednášky postupovat. Samostatná vystoupení studentů jsou podle volby studenta tlumočena do a z českého znakového jazyka. Studenti poskytnou tlumočnickovi materiály, které si pro svůj referát či samostatné vystoupení připravili, mnohdy tlumočnick zpracovaný materiál osobně se studentem konzultuje.

Další formou využití tlumočnických služeb na vysokých školách je studium na školách, při kterých funguje středisko zajištění tlumočnických služeb. Takovými místy jsou například Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci či Masarykova univerzita v Brně, kde funguje středisko Teiresiás. To zajišťuje, kromě dalších jiných podstatných služeb studentům se specifickými nároky, individuální i skupinové tlumočení výuky.

Univerzitní dispečink znakových tlumočnicků zde funguje ve spolupráci s Katedrou speciální pedagogiky Pedagogické fakulty a Uníí neslyšících v Brně. Je organizován tak, aby se tlumočnictví neodehrávalo jako individuální služba jednotlivému studentovi, ale jako servis zajišťující výuku. Studenti opět tlumočnické služby nehradí.

Velkým problémem ovšem zůstává tlumočení odborné terminologie v různých studijních oborech, kde je sluchově postiženým tlumočeno. Řada tlumočnicků nová terminologická spojení konzultuje s ostatními kolegy, případně se sluchově postiženými absolventy a studenty daných oborů. Rozšiřování znakové zásoby souvisí s postavením znakového jazyka na našem území, se znalostí znakového jazyka z lingvistického hlediska a samotným postojem neslyšících ke svému přirozenému – případně mateřskému jazyku.

Pro sluchově postižené dítě předškolního věku je prioritou překonávání komunikační bariéry způsobené sluchovou vadou. Z toho důvodu je velká pozornost věnována jeho komunikační a jazykové výchově, jejímž cílem je získání takových jazykových kompetencí, které by jim umožnily dosažení funkční gramotnosti v rámci interkulturní i intrakulturní komunikace. Jazyková intervence je zaměřena především na získání základů verbálních i neverbálních komunikačních dovedností. Nabízí se tedy celá řada komunikačních přístupů. Jednou z cest je využití znakového jazyka, v němž může probíhat vzdělávání dětí se sluchovým postižením. Zákon rovněž definuje možnosti využití tlumočnicka znakového jazyka. Tlumočením jazyka se rozumí jednoznačný převod smyslu sdělení z výchozího jazyka do jazyka cílového, např. ze znakového jazyka do jazyka mluveného. To s sebou přináší řadu úskalí a je nutné si uvědomit specifika tlumočení pro neslyšící. V tomto případě nemáme na mysli pouze kognitivní transfer jazyka, ale jak uvádí zastánci sociolingvistického přístupu k tlumočení, tlumočení pro je také transferem komunitním a kulturním.

6 Analýza tlumočnických služeb pro sluchově postižené

6.1 Formulace výzkumného problému

Na pozici a roli tlumočnicka znakového jazyka, resp. způsob zajištění tlumočnických služeb pro sluchově postižené je nahlíženo hned z několika pohledů. V České republice se tyto pohledy značně odlišují, především ve vymezení kompetencí tlumočnicka znakového jazyka, náplni jeho činností v průběhu tlumočené situace a postojích tlumočnicka ke sluchově postiženému klientovi a slyšícímu účastníku komunikace.

Cílem výzkumného šetření je poukázat na aktuální stav poskytování tlumočnických služeb pro sluchově postižené, zaměřit se na nedostatky a chyby, kterých se v průběhu tlumočené situace mohou dopouštět jak tlumočnick, tak sluchově postižený a slyšící účastník komunikace.

V následující klasifikaci vymezuje (Faltínová, R., Holubová, M., 2002) chyby, kterých se mohou dopustit všechny tři výše zmiňované skupiny přímo během samotné tlumočené situace:

Chyby na straně tlumočnicka

- Tlumočnick sám zasahuje do tlumočené situace, jeho tlumočení je **intervenční** – tlumočí ve 3. osobě, provádí úkony za (neslyšícího) klienta, tzn. nerespektuje a podceňuje klientovu samostatnost a kompetenci vyřídit si sám svou záležitost.
- Nedodržuje **tzv. nízký profil** a zanedbává vnější podmínky pro úspěšný průběh komunikace. Př. obecně platí, že by se tlumočnick měl oblékat spíše do tmavších, jemných barev.
- **Ignoruje** dotazy neslyšícího klienta, příp. dotaz neslyšícího klienta nepřetlumočí v plném rozsahu, sám odpovídá na dotazy určené neslyšícímu klientovi, tzn. zdůrazňuje v komunikaci svoji osobnost
- Přichází pozdě na domluvené místo tlumočení, tzn. **nedoceňuje svoji komunikační důležitost pro klienty.**
- Osobně **hodnotí klientovo chování.**

Chyby na straně sluchově postiženého

- Mluví ke slyšícímu klientovi ve 3. osob, tzn. že **předává tlumočnickovi svoji zodpovědnost za situaci**. Slyšící pak má tendenci komunikovat s tlumočnickem.
- Nechá za sebe jednat tlumočnicka – např. sdělovat různé informace, přijímat doklady, první vstupovat do dveří atd., tzn. **podceňuje svoji komunikační roli**.

Chyby na straně slyšícího účastníka komunikace

- Mluví k neslyšícímu klientovi ve 3. osob, tzn. **nerespektuje samostatnost neslyšícího klienta**, staví tlumočnicka do pozice „toho zodpovědnějšího“.
- **Nerespektuje důsledky a specifika sluchového postižení**.
- Komunikuje s tlumočnickem, tzn. **přeceňuje funkci tlumočnicka** a přijímá jej za účastníka řešené situace.

6.2 Stanovení výzkumných cílů a metod výzkumu

Výzkumné šetření zaměřené na analýzu tlumočnických služeb poskytovaných sluchově postiženým na území České republiky bylo realizováno od července roku 2005 až do konce února roku 2006. Osloveni byli samotní sluchově postižení a tlumočníci znakového jazyka.

Dominantním cílem disertační práce je komplexní analýza teoretických a empirických zdrojů týkajících se problematiky poskytování tlumočnických služeb tlumočníky znakového jazyka a využívání těchto služeb osobami s postižením sluchu.

Parciální cíle výzkumného šetření:

- zjistit názory na úroveň tlumočnických služeb z pohledu sluchově postižených i tlumočnicků znakového jazyka
- vymežit chyby, kterých se dopouští během tlumočené situace jak samotní sluchově postižení klienti a tlumočníci pro sluchově postižené, tak slyšící účastníci komunikace
- poukázat na nejasnosti ve způsobu financování tlumočnických služeb pro sluchově postižené
- poukázat na nejednotnost ve způsobu vzdělávání tlumočnicků pro sluchově postižené v ČR a rozdílné požadavky na jejich úroveň kvalifikace
- zdůraznit potřebu vyšší kvalifikace tlumočnicků znakového jazyka pro sluchově postižené a nutnost dalšího celoživotního vzdělávání
- poukázat na problematiku tlumočnicků z řad potomků neslyšících rodičů (tzv. CODA tlumočníci) a analyzovat postoj sluchově postižených k těmto tlumočnickům
- vymežit požadavky kladené sluchově postiženými na osobnostní předpoklady a profesionální schopnosti tlumočnicků pro neslyšící
- vymežit požadavky kladené tlumočnickými na sluchově postižené během tlumočené situace, na jejich vztah k tlumočnickům znakového jazyka a schopnosti užívat tyto služby
- zjistit názory sluchově postižených na specifické oblasti tlumočení – např. tlumočení divadla a hudby a na počet a kvalitu televizních pořadů tlumočených do znakového jazyka.

Metodologie výzkumu

Teoretická část práce má charakter monografické procedury. Jedná se o teoretický výzkum zpracovaný za pomoci techniky *obsahové analýzy, analýzy informačních zdrojů a nestandardizovaného rozhovoru*.

Empirické šetření bylo realizováno statistickou procedurou. Jedná se o kvantitativní výzkum za použití technik *dotazníku, standardizovaného rozhovoru, obsahové analýzy a analýzy dokumentů*.

Dotazníkové šetření bylo zpracováno za pomocí těchto programů a vychází z následujících parametrů:

- *DEAN, A. G. Epi Info, Version 6: a word processing, database, and statistics program for epidemiology on microcomputers. Atlanta: CDC, 1994 – 2003.*
- *STATSOFT, INC. Statistica for Windows v. 7 CZ. Tulsa: StatSoft, Inc., 2003.*

Charakteristika dotazníku jako hlavní techniky výzkumného projektu

Dotazníky vytvořené pro výzkumné šetření byly anonymní. Pro skupinu respondentů **N1** se dotazník sestával z 33 otázek (příloha č. 1), pro skupinu respondentů **N2** byl složen z 29 otázek (příloha č. 2). Zkonstruovány byly na základě studia odborné literatury a na základě vlastních praktických zkušeností.

Skladba dotazníků je původní, dosud nepublikovaná. V úvodní části dotazníků bylo zařazeno 8 uzavřených otázek zjišťujících především tyto sociodemografické údaje: pohlaví respondentů, věk, bydliště, vzdělání, typ a stupeň sluchového postižení, u sluchově postižených pak druh upřednostňovaného komunikačního systému a u tlumočnicků přítomnost sluchového postižení u jejich rodičů.

Dotazníky pro obě cílové skupiny byly distribuovány poštou, e-mailem, případně bylo zadání realizováno autorkou práce osobně. Zvláště u některých sluchově postižených respondentů bylo nutné v průběhu vyplňování dotazníků asistovat, především z důvodu neporozumění obsahu některých otázek. V takovém případě autorka text tlumočila do znakového jazyka a odpovědi zapsala za přítomnosti sluchově postiženého respondenta do dotazníku.

Dotazníkové šetření u skupiny respondentů N1

V dotazníku určeném souboru **N1** následuje za úvodní částí 25 otázek polouzavřeného typu zaměřených na klíčové údaje o způsobu využití tlumočnických služeb, např.:

- frekvence využívání tlumočnických služeb a způsob výběru tlumočnicka sluchově postiženým
- povědomí o možnosti využití tlumočnických služeb a způsobu zajištění tlumočnicka
- způsob a možnosti financování tlumočnických služeb
- názory sluchově postižených na úroveň odborné kvalifikace tlumočnicků znakového jazyka, příp. potřeby jejich dalšího vzdělávání
- vytyčení chyb, kterých se v průběhu tlumočené situace podle sluchově postižených dopouští tlumočníci znakového jazyka a slyšící účastníci komunikace
- pozitivní či negativní zkušenosti sluchově postižených s využitím tlumočnických služeb a reakce veřejnosti na přítomnost tlumočnicka při jednání sluchově postiženého se slyšícím komunikačním partnerem
- názory na tlumočení divadla a hudby do znakového jazyka
- názory na dostupnost a úroveň tlumočených televizních pořadů, apod.

Dotazník byl zpracován metodou univariační a bivariační analýzy. Jednotlivé položky jsou analyzovány, významnější z nich graficky znázorněny a okomentovány.

Absolutní četnost a procentuální vyjádření v grafech vytvořených v rámci univariační analýzy jsou vždy vztaženy k velikosti souboru **N1=222**. Co se týká bivariační analýzy, absolutní četnost vychází vždy z počtu respondentů, kteří na konkrétní položku dotazníku odpověděli. Četnost a procentuální vyjádření jsou znázorněna v tabulkách a textu.

Návratnost dotazníků určených respondentům skupiny **N1** byla 88,8% (z celkového počtu 250 distribuovaných dotazníků se vrátilo a bylo použitelných celkem 222 dotazníků.)

Dotazníkové šetření u skupiny respondentů N2

Dotazník určený souboru respondentů **N2** obsahoval, kromě 8 uzavřených úvodních otázek zjišťujících sociodemografické údaje, 21 otázek polouzavřeného typu. Cílem bylo zjistit např.

- frekvenci a způsob poskytování tlumočnických služeb

- kde se sluchově postižený naučil znakový jazyk, příp. jiný komunikační systém sluchově postižených a jak se dále zdokonaluje
- jak probíhá příprava tlumočnicků na daný tlumočnický výkon
- jakým způsobem probíhá financování tlumočnických služeb
- jaký typ sluchové vady převládá u sluchově postižených klientů objedávajících si tlumočnicka pro kontakt se slyšícím protějškem
- vytyčení chyb, kterých se v průběhu tlumočené situace podle tlumočnicků dopouští samotní sluchově postižení a slyšící účastníci komunikace
- zkušenosti tlumočnicků s tlumočením divadla a hudby, apod.

Dotazník byl opět zpracován metodou univariační a bivariační analýzy. Jednotlivé položky jsou analyzovány, významnější z nich pak graficky znázorněny a okomentovány.

Absolutní četnost a procentuální vyjádření v grafech vytvořených v rámci univariační analýzy jsou vždy vztaženy k velikosti souboru $N_2=50$. Co se týká bivariační analýzy u souboru N_2 , jak již bylo výše zmíněno, byla provedena analýza, stejně jako u souboru N_1 , s tím rozdílem, že soubor N_1 je podstatně větší (přesně o 172 respondentů). Absolutní četnost tedy vychází vždy z konkrétního počtu respondentů, kteří na konkrétní položku dotazníku odpověděli a výsledky jsou v rámci výzkumného šetření pouze orientační.

Návratnost dotazníků určených respondentům skupiny N_2 byla 100%.

Časový harmonogram:

Přípravná fáze výzkumu	1/2005 – 6/2005
Výzkumné šetření	7/2005 – 2/2006
Zpracování výsledků a jejich interpretace	3/2006 – 9/2006

6.3 Charakteristika zkoumaného vzorku

Výzkumné šetření se dělilo na dvě části a bylo provedeno u sluchově postižených a tlumočnicků znakového jazyka. Oba soubory respondentů byly sestaveny jednostupňovým výběrem. Byli osloveni sluchově postižení a tlumočníci v rámci organizací pro sluchově postižené a středních škol pro sluchově postižené na území celé České republiky. Důvodem tohoto výběru je skutečnost, že osoby s vadami sluchu se koncentrují v klubech a organizacích pro sluchově postižené, kde tráví volný čas, či jsou jim poskytovány poradenské a sociální služby. V těchto organizacích a školách pro sluchově postižené rovněž působí tlumočníci znakového jazyka. Dále byly osloveny přímo organizace tlumočnicků pro neslyšící. Dle seznamu služeb uveřejněném v *Adresáři služeb pro sluchově postižené z roku 2005* (FRPSP, 2005) jsem v rámci výzkumného projektu spolupracovala se sluchově postiženými členy a tlumočnickými následujících organizací a sluchově postiženými studenty těchto škol:

- B.Y.D. – Klub mladých neslyšících, Brno
- CESPO o.s. – Centrum služeb pro sluchově postižené v Ústí nad Labem
- ČUN – Česká unie neslyšících – oblastní organizace v Brně, Praze, Kroměříži a Ostravě
- ČMJN – Českomoravská jednota neslyšících – členské organizace v Brně a Olomouci
- Pevnost – České centrum znakového jazyka, Praha
- Planeta Neslyšících – Karlovarský klub neslyšících a hluchoněmých lidí, Karlovy Vary
- LORM – společnost pro hluchoslepé, Brno
- Centrum pro kulturu a vzdělávání neslyšících – stacionář svazu neslyšících a nedoslýchavých, Brno
- Rehabilitační centrum Svazu neslyšících a nedoslýchavých Hradec Králové
- Rehabilitační centrum Svazu neslyšících a nedoslýchavých Most
- Rehabilitační centrum Svazu neslyšících a nedoslýchavých Ostrava
- Poradenské a rehabilitační centrum Svazu neslyšících a nedoslýchavých Kroměříž
- Poradenské a rehabilitační centrum Svazu neslyšících a nedoslýchavých Valašské Meziříčí

- Centrum zprostředkování tlumočnicků pro neslyšící, Praha
- Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, Praha
- Organizace tlumočnicků znakového jazyka, Brno
- Středisko Teiresiás – oddělení znakového tlumočnictví a poradenství pro sluchově postižené
- Střední průmyslová škola oděvní, Brno
- Střední pedagogická škola pro sluchově postižené, Hradec Králové
- Střední zdravotnická škola pro sluchově postižené, Praha
- Střední průmyslová škola, Valašské Meziříčí
- Divadelní fakulta Janáčkovy akademie múzických umění – Ateliér výchovné dramatiky pro Neslyšící, Brno
- Masarykova univerzita Brno – sluchově postižení studenti, kteří studují na různých fakultách MU Brno v rámci střediska Teiresiás

Analytická jednotka:

Výzkumný soubor N1 - sluchově postižení

N1 = 222

Tab. č. 1 *Sluchově postižení MUŽI*

do 18 let	4
19 – 30 let	43
31 – 45 let	20
46 – 60 let	20
61 a více	12
CELKEM	99

Tab. č. 2 *Sluchově postižené ŽENY*

do 18 let	4
19 – 30 let	51
31 – 45 let	19
46 – 60 let	26
61 a více	23
CELKEM	123

Tab. č. 3 Zastoupení sluchových vad podle pohlaví respondentů

	<i>ŽENY</i>	<i>MUŽI</i>
lehká nedoslýchavost	3	4
středně těžká nedoslýchavost	3	5
těžká nedoslýchavost	19	18
hluchota	90	69
ohluchlost	7	3
ušní šelest	X	X
CELKEM	122	99

Výzkumný soubor N2 - tlumočníci znakového jazyka

N2 = 50

Tab. č. 4 *Tlumočníci pro SP - MUŽI*

do 18 let	X
19 – 30 let	5
31 – 45 let	2
46 – 60 let	3
61 a více	X
CELKEM	10

Tab. č. 5 *Tlumočníci pro SP – ŽENY*

do 18 let	X
19 – 30 let	14
31 – 45 let	20
46 – 60 let	6
61 a více	X
CELKEM	40

6.4 Výsledky empirického šetření

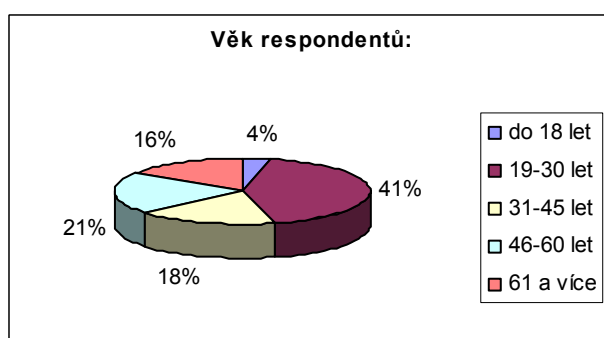
Univariační analýza souboru sluchově postižených respondentů (N 1):

Graf č. 1 Pohlaví sluchově postižených respondentů

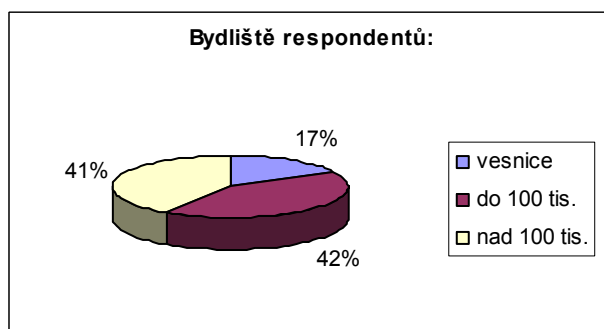
Dotazníkového šetření se z celkového počtu 222 respondentů zúčastnilo 123 žen a 99 mužů.

Graf č. 2 Věk sluchově postižených respondentů

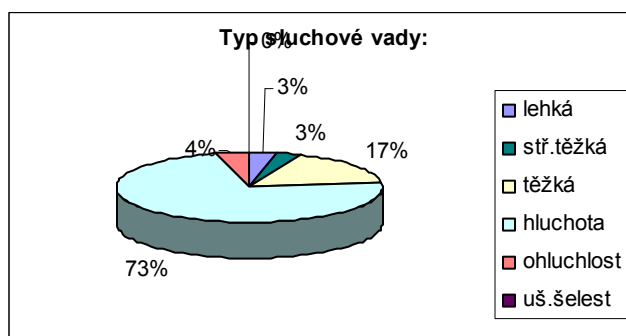
Nejvíce respondentů - **94** je ve věku 19 – 30 let (41%), následuje skupina sluchově postižených věkové kategorie 46 – 60 let (21%) - **46**. Respondenti ve věkovém rozmezí 31 – 45 let a 61 let a více jsou zastoupeni v přibližně stejném počtu **39** (18%) a **35** (16%). Nejmenší počet respondentů – **8** je ve věku do 18 let (4%).

Graf č. 3 Bydliště respondentů

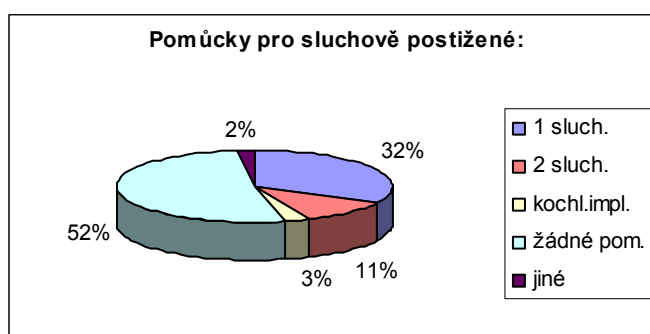
Největší zastoupení mají respondenti, kteří bydlí ve městě do 100.000 obyvatel – **93** (42%) a městě nad 100.000 obyvatel – **90** (41%). Pouze **37** respondentů bydlí na vesnici (17%).

Graf č. 4 Typ sluchové vady respondentů

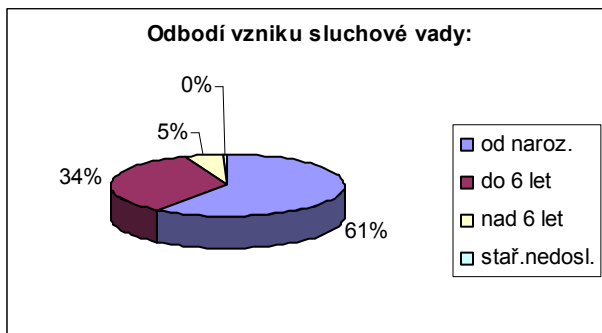
73% oslovených udává nejtěžší stupeň sluchového postižení – hluchotu. Jedná se o nejvyšší počet z celé skupiny respondentů – **159**, kteří se zúčastnili dotazníkového šetření. Těžkou nedoslýchavost uvádí 37 osob (17%), dále pak ohluchlost u 10 osob (4%). Lehká a středně těžká nedoslýchavost se vyskytuje u 7 (3%) a 6 (3%) osob.

Graf č. 5 Pomůcka, kterou sluchově postižený užívá

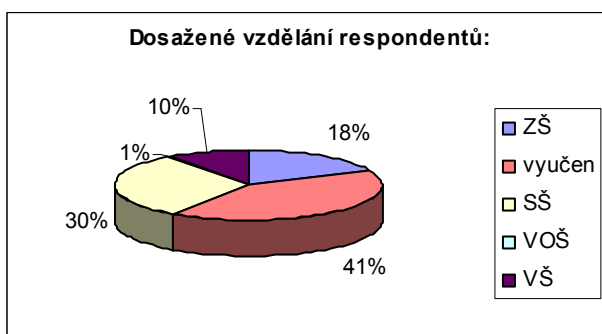
Oslovení sluchově postižení z velké míry téměř vůbec nevyužívají žádné protetické pomůcky – **113** (52%). Jedno sluchadlo používá **71** respondentů (32%), dvě sluchadla **24** osob (11%). Mezi sluchově postiženými je také **6** jedinců, kteří mají kochleární implantát (3%). **4** respondenti (2%) dále uvedli, že využívají ještě další kompenzační pomůcky jako: kostní vibrátor, světelný zvonek, vibrační hodinky a budík, fax.

Graf č. 6 Období vzniku sluchové vady

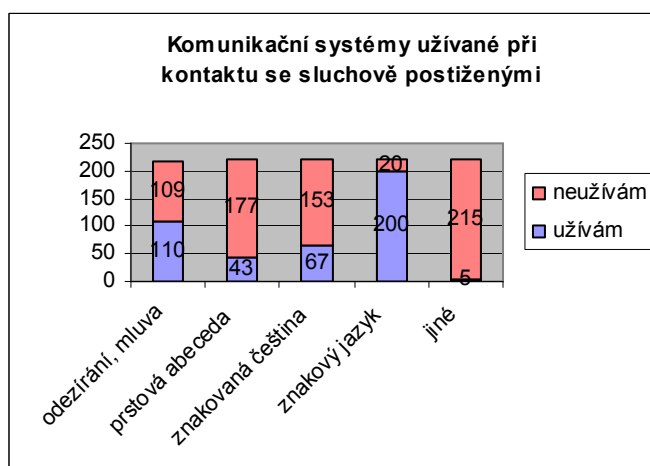
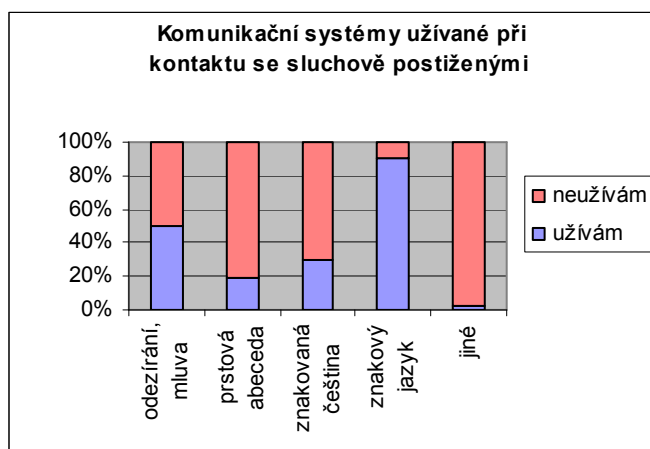
Mezi sluchově postiženými respondenty je **133** osob (61%), které uvedly, že jejich sluchová vada je vrozená, příp. získaná v průběhu perinatálního a postnatálního období. Další početnou skupinu tvoří osoby, které získaly sluchovou vadu v raném věku do 6 let – **75** osob (34%). Pouze **12** jedinců (5%) získalo sluchové postižení v průběhu života v pozdějším období a **1** respondent trpí stařeckou nedoslýchavostí.

Graf č. 7 Vzdělání sluchově postižených

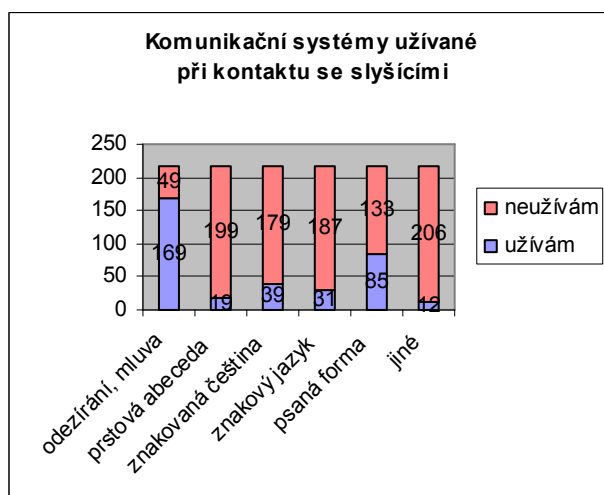
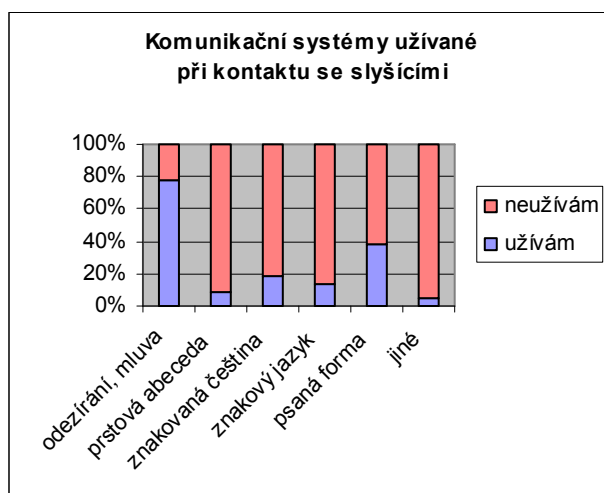
Z oslovených sluchově postižených respondentů má **40** osob (18%) základní vzdělání, **92** sluchově postižených (41%) uvádí, že jsou vyučeni a **66** osob (30%) jsou absolventi střední školy s maturitou. Vyššího odborného vzdělání dosáhly **2** osoby (1%) a vysokoškolského vzdělání **21** osob s postižením sluchu (10%).

Graf č. 8 Komunikační systém užívaný při kontaktu se sluchově postiženými

Za nejužívanější komunikační prostředek při kontaktu s ostatními sluchově postiženými označilo přirozeně nejvíce sluchově postižených respondentů znakový jazyk – **220** osob (91%). Z tohoto počtu respondentů **110** osob s postižením sluchu (50%) při vzájemném kontaktu přistupuje ovšem i k verbální komunikaci a odezírání, prstovou abecedu užívá **43** respondentů (19%) a ke znakované češtině inklinuje **67** osob (30%). Záleží vždy na okolnostech a typu a stupně sluchové vady komunikačního partnera. **5** sluchově postižených (2%) popsalo, že kromě výše uvedených komunikačních systémů užívají pro komunikaci mezi sebou navzájem ještě např. ICQ, MSN, sms zprávy, fax, e-mail či psací telefon.

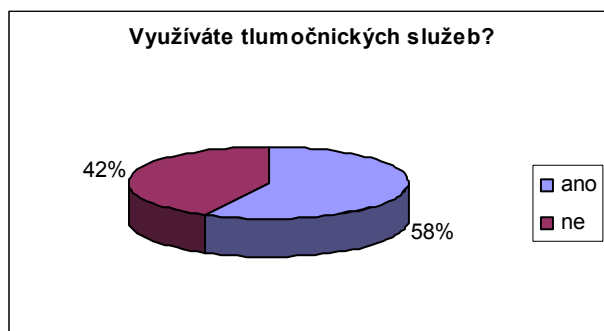
Graf č. 9 Komunikační systém užívaný při kontaktu se slyšícími

Při komunikaci se slyšícím protějškem se **169** sluchově postižených (77%) snaží přizpůsobit, komunikuje tedy *orálně* a využívá *odezírání*. Druhým nejčastějším způsobem navázání kontaktu se slyšícím světem je podle **85** osob s postižením sluchu (38%) *písaná forma* komunikace. **19** respondentů (8%) popisuje, že je někdy možné při komunikaci se slyšícím využít *prstovou abecedu* nebo *znakovanou češtinu*, jak uvádí **39** osob (18%). Podle sluchově postižených to znamená, že se snaží vyjadřovat nahlas a k tomu si dopomáhají znaky. **31** neslyšících (14%) upřednostňuje *znakový jazyk*, tzn. že si pro komunikaci se slyšícím raději zajistí tlumočníka, příp. jejich komunikační partner tento vizuálněmotorický systém ovládá. Podle **12** respondentů (5%) je možné bez problému komunikovat se slyšícími, pokud jsou předem upozorněni, aby mluvili *pomalejším tempem* a *zřetelně artikulovali*. Mnohdy je navede *přirozená mimika a gestikulace* sluchově postiženého.

Graf č. 10 Využití tlumočnických služeb

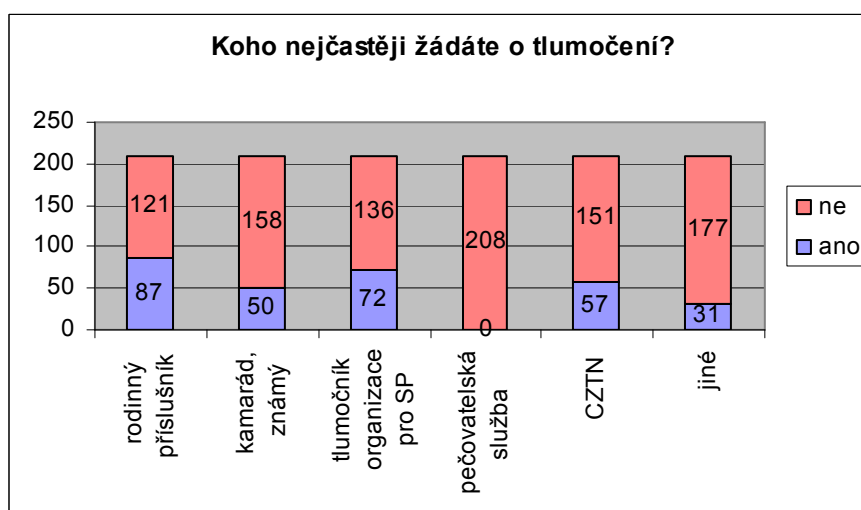
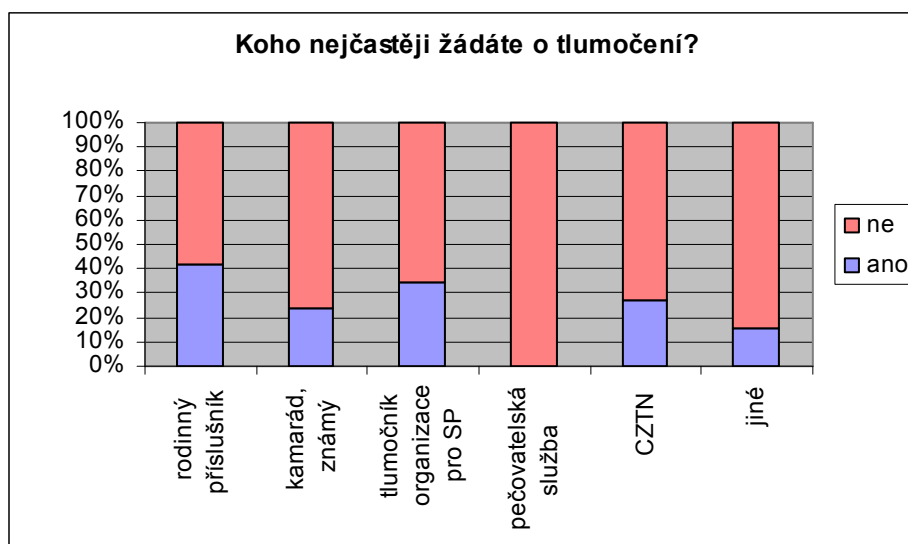
Z 222 oslovených respondentů na tuto otázku odpovědělo 219. Z toho **126** sluchově postižených (58%) uvádí, že pro komunikaci se slyšícím okolím využívá tlumočnicka znakového jazyka. **93** osob (42%) podle výsledků šetření tlumočnicka nepotřebuje nebo nechce využívat těchto služeb.

Graf č. 11 Orientace SP, kde zažádat o tlumočnicka znakového jazyka

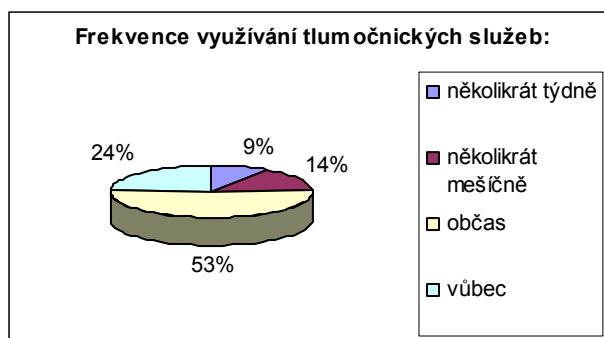
Obecně sluchově postižení ví, kam se obrátit s žádostí o zajištění tlumočení znakového jazyka. **160** osob (76%) nejčastěji uvádělo tyto možnosti: Centrum zprostředkování tlumočnicků pro neslyšící (ASNEP, Praha), Česká unie neslyšících Praha, Unie neslyšících Brno, Automotoklub Ostrava, CESPO Ústí nad Labem, středisko Teiresiás, další oblastní organizace pro sluchově postižené v místě bydliště, rodinný příslušník – dcera, syn, neteř, matka, manžel, apod. (viz. následující graf č. 12). **49** osob (24%) uvedlo, že neví, kde o tlumočnicka zažádat a na koho by se mohli v případě potřeby obrátit.

Graf č. 12 Nejčastější způsob zajištění tlumočnicka

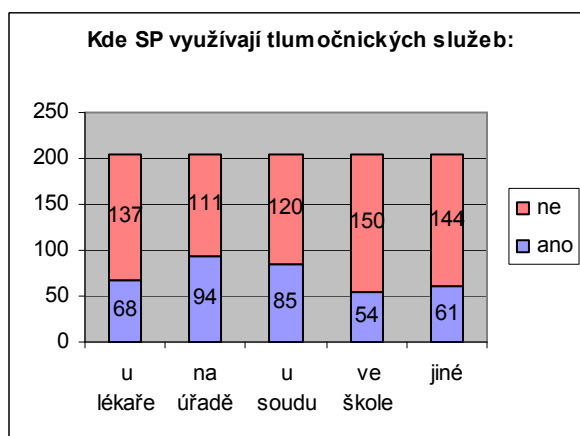
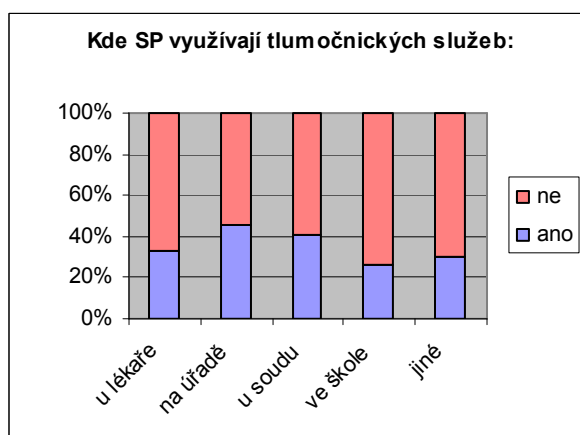
V případě potřeby komunikace se slyšícím partnerem se sluchově postižení obracejí s žádostí o tlumočení na někoho ze své rodiny. Tuto variantu volí **87** respondentů (41%) z 210 osob, které na tuto otázku odpověděly. Ze stejného počtu respondentů si **72** osob (32%) zajišťuje tlumočnicka, který působí v místní organizaci pro neslyšící a jejíž je sluchově postižený klient členem. Velká část respondentů si tlumočnicka znakového jazyka objednává prostřednictvím Centra zprostředkování tlumočnicků pro neslyšící v Praze, které má celorepublikovou působnost. K této možnosti přistupuje **57** sluchově postižených (27%). **50** respondentů (23%) osloví v případě potřeby svého známého či kamaráda, který ovládá požadovaný komunikační systém. **31** sluchově postižených (15%) popisuje, že si tlumočnicka zajišťuje podle aktuální možnosti, př. studenti uváděli, že jim mnohdy tlumočí spolužáci, sluchově postižení učitelé žádají své kolegy, mnozí z nich se snaží situaci vyřešit i bez přítomnosti tlumočnicka. Žádný z dotazovaných nevyužívá k zajištění tlumočení pečovatelskou službu.

Graf č. 13 Frekvence využívání tlumočnických služeb

Několikrát týdně využívá tlumočnicka znakového jazyka pro komunikaci se slyšícím protějškem pouze **20** sluchově postižených (9%), několikrát za měsíc je to **30** osob (14%). Nejvíce sluchově postižených – **112** (53%) potřebuje tlumočnicka pouze občas a **52** osob (24%) uvádí, že tlumočnicka nepotřebuje či nevyužívá vůbec.

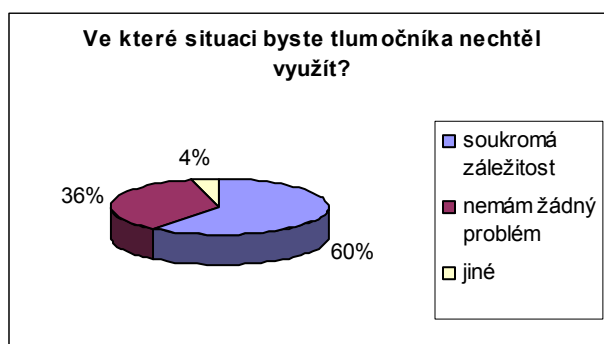
Graf č. 14 Situace, kdy SP nejčastěji potřebuje tlumočnicka znakového jazyka

Nejčastěji si sluchově postižení zajišťují tlumočnicka znakového jazyka v situaci, kdy potřebují vyřídit úřední záležitosti. Jedná se o **94** respondentů (45%), kteří zvolili tuto variantu. V případě, že by se sluchově postižený měl účastnit soudního jednání,

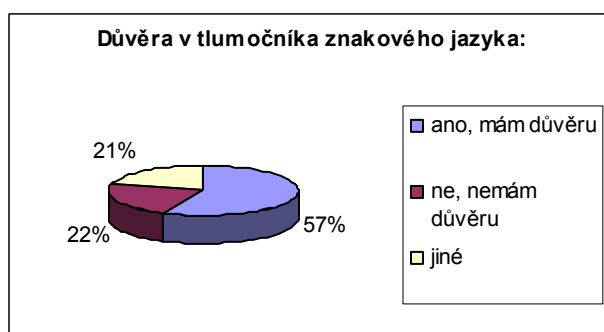
požaduje přítomnost tlumočníka **85** osob (41%). **68** sluchově postižených (32%) považuje za důležité, aby měl zajištěn tlumočnický servis při návštěvě lékaře a přítomnost tlumočníka ve škole vyžaduje **54** neslyšících (26%). **61** osob s postižením sluchu (30%) uvedlo další situace a příležitosti, při nichž by požadovali nebo alespoň uvítali, aby byl k dispozici tlumočnický jazyk: jednání na policii, v bance, důležitá jednání např. ohledně koupi bytu nebo při ucházení se o zaměstnání, volnočasové aktivity – kurzy (př. fotokurz, kurz Reiki, kurz počítačů), vzdělávací akce, workshopy, veřejné přednášky, pracovní porady, svatba, promoce, třídní schůzka dětí, nákup auta či elektroniky, výlety a poznávací zájezdy s průvodcem, aj.

Graf č. 15 Situace, kdy si SP nepřeje přítomnost tlumočníka znakového jazyka

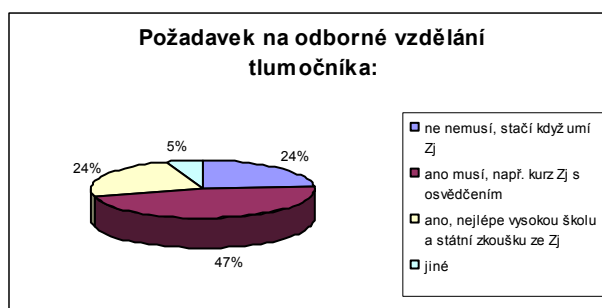
Více než polovina sluchově postižených – **119** osob (60%) odpovědělo, že si nepřeje přítomnost tlumočníka znakového jazyka při jednáních, které se týkají jejich soukromí (např. záležitost týkající se nejbližší rodiny, choulostivé zdravotní vyšetření, porod, apod.) Početnou skupinu – **70** osob (36%) tvoří ti sluchově postižení, kterým naopak přítomnost tlumočníka nevadí a nemají s tím žádný problém. Zbývající počet respondentů, kteří odpověděli – **8** (4%), uvádí, že přítomnost profesionálního tlumočníka nevyžadují, protože přímou komunikaci se slyšícím zvládnou sami, případně si raději pozvou někoho blízkého z rodiny či známého.

Graf č. 16 Důvěra SP v tlumočníka znakového jazyka

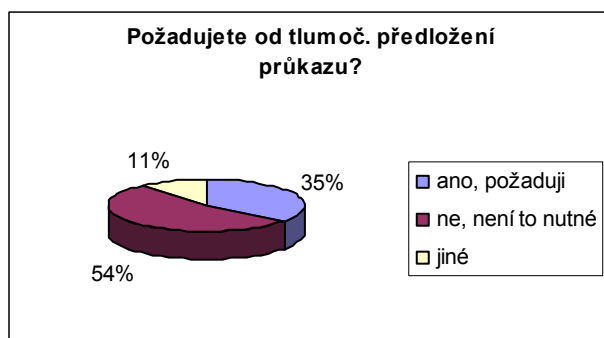
116 sluchově postižených (57%) má plnou důvěru v tlumočníka znakového jazyka, v jeho profesionální schopnosti a mlčenlivost a **46** osob (22%) důvěru v tlumočníka naopak nemá. **43** osob (21%) uvádí, že důvěru v tlumočníka znakového jazyka získají až poté, co si jeho služby vyzkouší a ověří si jeho schopnosti. Novému a neznámému tlumočnickovi zpočátku nedůvěřují. Pokud se tlumočnick „osvědčí“, sluchově postižený si k němu vytváří vztah a tím se buduje i důvěra v jeho profesionální přístup. Dále sluchově postižení uvádějí, že tlumočnickovi věří, protože jim většinou tlumočí někdo blízký z rodiny či známý, příp. tlumočnick, na kterého jsou již po několik let zvyklí. Někteří sluchově postižení v tlumočnicka již ztratili důvěru právě na základě dřívější negativní zkušenosti. Další sluchově postižení namítají, že jim vlastně ani nic jiného nezbyvá, než tlumočnickovi věřit, protože nemají na výběr jiného tlumočnicka.

Graf č. 17 Požadavek na odborné vzdělání tlumočnicka pro SP

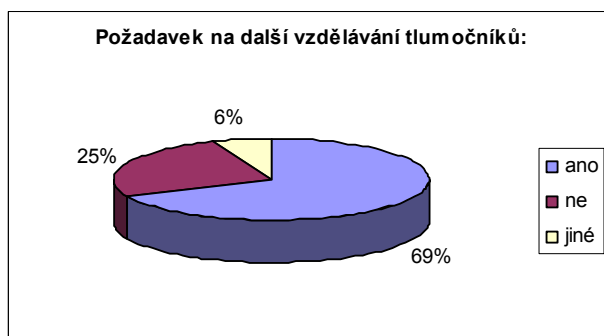
Největší počet sluchově postižených respondentů – **98** osob (47%) požaduje, aby tlumočníci pro neslyšící absolvovali kurzy znakového jazyka a získali osvědčení o jeho znalosti. **51** sluchově postižených (24%) od tlumočnicků požaduje vysokoškolské vzdělání a státní zkoušku ze znakového jazyka. Stejný počet respondentů – **51** (24%) naproti tomu od tlumočnicka nepožaduje vzdělání žádné, stačí, když ovládá znakový jazyk a dorozumí se se sluchově postiženým klientem. **11** osob (5%) uvádí, že tlumočnickovi nestačí pouze ovládat znakový jazyk, měl by se kromě toho orientovat i v problematice právního a sociálního poradenství, měl by mít znalosti a podrobné informace o kultuře, způsobu uvažování a životě Neslyšících, měl by znát a respektovat etický kodex tlumočnicků pro neslyšící, apod.

Graf č. 18 Požadavek na identifikaci tlumočnicka pro SP

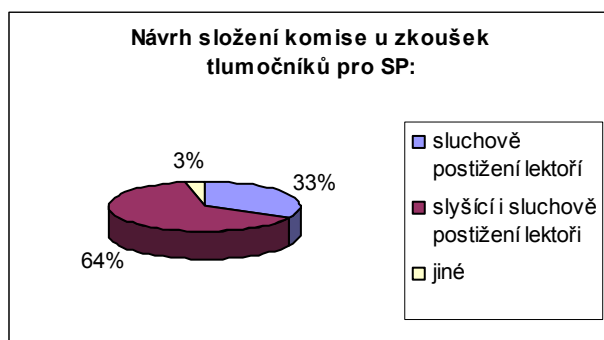
Více než polovina oslovených sluchově postižených – **113** (54%) nepožaduje, aby se tlumočnick prokázal průkazem tlumočnicka či osvědčením. Z **23** respondentů (11%) někteří sluchově postižení očekávají, že tak tlumočnick učiní sám automaticky bez vyzvání, jiní to požadují pouze u tlumočnicka, který jim tlumočí poprvé. Dále sluchově postižení uváděli, že tlumočnick se prokazuje schopností komunikovat s neslyšícím při samotné tlumočnické akci, ne průkazem či osvědčením. Vedle toho **74** osob (35%) předložení průkazu od tlumočnicka požaduje vždy.

Graf č. 19 Požadavek na další vzdělávání tlumočnicků pro SP

Sluchově postižení požadují, aby se tlumočnicki dále vzdělávali a absolvovali kurzy znakového jazyka – **145** osob (69%). Podle **55** neslyšících (25%) není nutné, aby se tlumočnicki dále vzdělávali. Stačí, že ovládají znakový jazyk a zdokonalují se v průběhu tlumočnické praxe. **13** sluchově postižených (6%) uvádí, že by na sobě měli pracovat začátečníci a ti tlumočnicki, kterým činí problémy komunikovat ve znakovém jazyce. Nejlépe se podle sluchově postižených, kteří odpovídali, naučí tlumočnicki tento komunikační systém přímo od samotných Neslyšících, během intenzivního kontaktu a při pravidelných návštěvách v klubech neslyšících.

Graf č. 20 Způsob zajištění závěrečných zkoušek tlumočnicků znakového jazyka

Sluchově postižené i slyšící lektory znakového jazyka požaduje u zkoušek tlumočnicků pro sluchově postižené **132** respondentů (64%) a pouze neslyšící lektory v komisi doporučuje **68** odpovídajících účastníků výzkumu (33%). Podle zbývajících **7** respondentů (3%) by měli u zkoušek být přítomni také např. speciální pedagog, lingvista podílející se na výzkumu znakového jazyka a zkušení tlumočníci znakového jazyka.

Graf č. 21 Platba za tlumočnické služby sluchově postiženými

Za tlumočnické služby odmítá platit **154** sluchově postižených (73%) z celkového počtu 211 respondentů. Naopak **30** sluchově postižených (14%) považuje tlumočení při jednání se slyšící za služby, za které je potřeba zaplatit. Podle přibližně stejného počtu respondentů – **27** (13%), kteří souhlasí s financováním tlumočnických služeb samotnými sluchově postiženými, se nabízí možnost kombinace zajištění úhrady za tlumočení např. těmito způsoby:

- tlumočnické služby by měly zajišťovat a financovat organizace pro sluchově postižené – kmenoví tlumočníci zaměstnaní v těchto organizacích
- část by měly přispívat organizace pro sluchově postižené, část by si hradili sluchově postižení sami

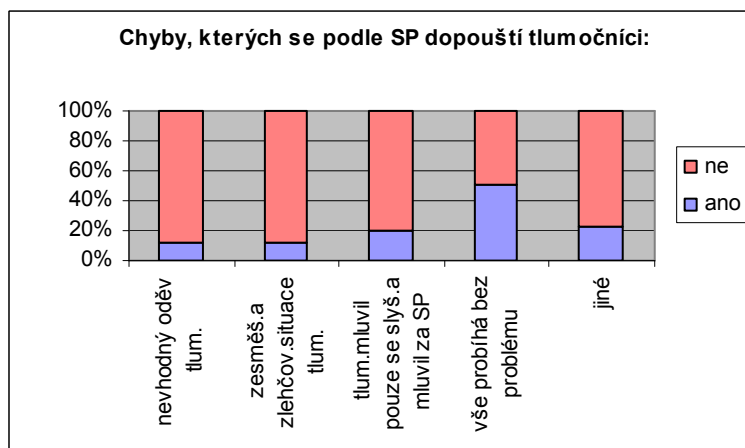
- stát by měl financovat veškeré tlumočnické služby sluchově postiženým
- příspěvek od státu na tlumočení sluchově postižením by měl být v případě jednání s úřady, policií, soudy, pojišťovnami a nemocnicemi, soukromé jednání by si sluchově postižení měli hradit sami
- fundraising, tzn. získávání finančních prostředků organizacemi příp. samotnými sluchově postiženými z různých zdrojů financování – př. veřejné rozpočty, soukromý sektor, zahraniční zdroje, vlastní činnost.

Graf č. 22 Situace, kdy SP zaplatil za tlumočnické služby

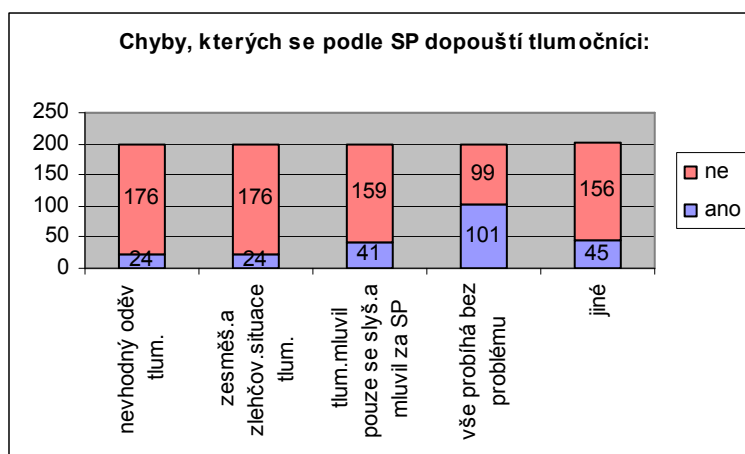

Pouze **26** sluchově postižených (12%) z celkového počtu 210 respondentů, kteří na tuto položku odpověděli, zaplatilo někdy v minulosti tlumočnickovi znakového jazyka za tuto službu. Částky se pohybovaly v rozmezí 50 – 250Kč/hodinu, příp. 1000 - 2000 Kč za delší časový úsek, příp. celý den. Někteří respondenti uváděli, že za tlumočnické služby nedávali tlumočnickovi peněžitou částku, nýbrž symbolickou odměnu – káva, doprava na místo tlumočení a zpět, večeře, apod. Většina respondentů – **184** (88%) tlumočnické služby nehradila.

Graf č. 23 Negativní zkušenost SP s tlumočnickem znakového jazyka

Podle **101** sluchově postižených (50%) jsou komunikační situace za přítomnosti tlumočnicka znakového jazyka bezproblémové, sluchově postižení neshledávají žádné chyby, kterých by se měl tlumočnick dopouštět. **41** osob s postižením sluchu (20%) se setkala s tím, že tlumočnick komunikoval pouze se slyšicím účastníkem komunikace a mnohdy se vyjadřoval i za samotného sluchově postiženého klienta. S projevy zesměšňování či zlehčování tlumočené situace samotným tlumočnickem se setkala **24** neslyšicích (12%). Stejný počet respondentů uvádí, že tlumočnick byl nevhodně oblečen (bílá halenka, pestrobarevný oděv, příliš mnoho šperků, výrazné zlaté prsteny, apod.) **45** sluchově postižených (22%) uvedlo další chyby a nedostatky, se kterými se setkali v průběhu tlumočených situacích:

- tlumočnick dorazil na místo tlumočení se zpožděním, případně odešel dříve. Uvedl tak sluchově postiženého do nepříjemné situace a mnohdy tím přispěl k nezdaru při jednání se slyšicím.
- tlumočnick nesprávně interpretoval nebo vůbec netlumočil názory sluchově postiženého v případě, kdy se odlišovaly od názoru a přesvědčení tlumočnicka. Obhajoval se potom tvrzením, že sluchově postiženému nerozuměl.
- tlumočnick neporozuměl sdělení slyšicího účastníka komunikace, nepožádal o zopakování či upřesnění informace, jeho tlumočený projev tedy neodpovídal mluvenému projevu slyšicího a sluchově postižený nezískal potřebné informace
- sluchově postiženému klientovi nebyla celá situace tlumočena v celém rozsahu, tlumočnick přislíbil doplnění chybějících informací po skončení tlumočení
- tlumočnick doplňoval, ubíral a upravoval informace pronesené slyšicím účastníkem komunikace
- tlumočnick hovořil se slyšicím účastníkem komunikace o soukromých záležitostech sluchově postiženého
- tlumočnick zneužil informace získané v průběhu tlumočení ve svůj prospěch

- tlumočník šířil informace, které získal o sluchově postiženém klientovi během tlumočení, v komunitě neslyšících.

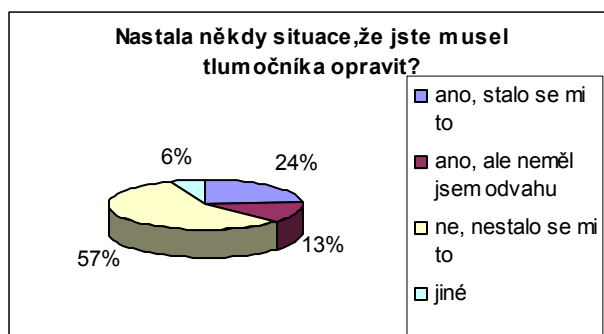
Graf č. 24 Situace, kdy SP tlumočnickovi nerozuměl

Většina oslovených sluchově postižených – **150** (72%) neměla a nemají problém s porozuměním tlumočnickovi znakového jazyka v průběhu tlumočené situace. Naopak **58** osob (28%) uvádí, že se určité problémy v porozumění tlumočnickovi během tlumočení vyskytly a opakují, např.:

- sluchově postižený neovládá dokonale znakový jazyk, inklinuje spíše ke znakované češtině a tlumočník v průběhu tlumočené situace užíval komunikační systém, který sluchově postiženému nevyhovoval (př. tlumočník užíval specifické znaky znakového jazyka)
- tlumočník měl jinou znakovou zásobu, znaky byly odlišné od těch, které upřednostňoval sluchově postižený – především regionální a generační odchylky
- tlumočník znakoval příliš rychle nebo naopak pomalu a nestíhal tlumočit mluvený projev slyšícího účastníka komunikace
- tlumočnk netlumočil přesně, vynechával některé informace, které byly řečeny, příp. se vyhýbal odborným pojmům, pro které neznal odpovídající znak nebo nerozuměl obsahu odborného termínu
- tlumočník tlumočil sluchově postiženému dlouhý časový úsek bez přestávky. Byl tedy unaven, a proto chyboval – celkově tedy jeho tlumočnický výkon nebyl srozumitelný.
- sluchově postižený se při tlumočení setkal s tlumočnickem poprvé, nebyl na něj zvyklý, nerozuměl mu
- tlumočník byl nezkušený, tlumočil poprvé, příp. neměl zkušenosti z konkrétní tlumočené oblasti
- sluchově postižený požadoval, aby tlumočník ke svému znakovému projevu využíval doprovodné artikulace. Sluchově postiženému odezírání pomohlo k lepšímu porozumění.

Graf č. 25 Situace, kdy SP měl potřebu tlumočnicka opravit

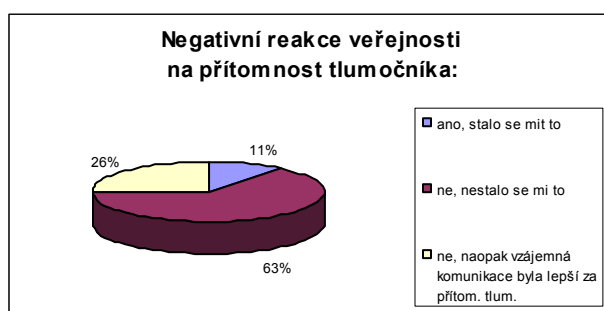
Většina sluchově postižených respondentů – **118 (57%)** uvedla, že se nikdy nesetkala s tím, aby museli tlumočnicka opravit v jeho znakovém projevu. Podle **26** respondentů (13%) tato situace nastala, ale sami nezasáhli. Neměli odvahu dát najevo, že nerozumí, příp. že tlumočnick chybuj. **12** osob (6%) buď tlumočnicka vůbec nevyužívá, proto nedokáže hodnotit tuto situaci, nebo uvádí podobné zkušenosti jako skupina **49** sluchově postižených (24%), kteří reagovali např. v těchto situacích, kdy museli zasáhnout:

- pokud tlumočnick užíval znaky, které neodpovídaly tlumočené situaci – př. chybné znaky, které nedávaly smysl, odlišné znaky od znakové zásoby sluchově postiženého (regionální odchylky, zastaralé varianty znaků), tlumočnick neměl ještě dostatečnou znakovou zásobu a znaky neznal
- pokud tlumočnick používal nevhodné znaky, příp. neznal znaky pro odborné termíny
- tlumočený projev nebyl plynulý, tlumočnick se zadržoval a celkově sluchově postižený ztrácel souvislost. Požádal tedy tlumočnicka, aby vše zopakoval, příp. se opravil.

Sluchově postižení většinou poukazovali na chyby, které vyplývají z tlumočení mluveného projevu slyšícího účastníka komunikace do komunikačního systému sluchově postiženého. Někteří z nich ovšem upozorňují na problém, kdy se tlumočnick může dopustit chybného překladu při tlumočení ze znakového jazyka do jazyka mluveného. V takovém případě nemá sluchově postižený kontrolu a musí se spolehnout na profesionální přístup tlumočnicka. V odpovědích sluchově postižených se objevily např. tyto návrhy:

- při tlumočené situaci by měl být přítomen jiný nezávislý tlumočník, který by kontroloval tlumočnicka při jeho práci
- mluvený projev (tlumočený projev ze znakového jazyka do mluveného jazyka) by měl být písemně zaznamenán, sluchově postižený by pak měl možnost porovnat uvedené informace.

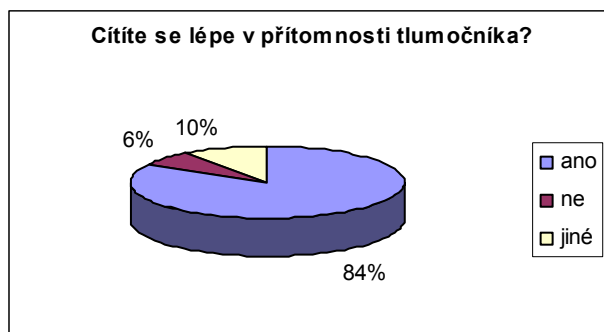
Graf č. 26 Zkušenost SP s negativní reakcí slyšícího účastníka komunikace na přítomnost tlumočnicka znakového jazyka

Více než polovina sluchově postižených respondentů – **123** (63%) se nesetkala s negativní reakcí slyšícího účastníka komunikace při tlumočení, **49** osob (26%) dokonce uvádí, že přítomnost tlumočnicka znakového jazyka přispěla k lepšímu porozumění mezi oběma komunikačními partnery. **21** sluchově postižených (11%) se naopak setkala s nepříznivou reakcí na přítomnost tlumočnicka a to např. v těchto situacích: u lékaře, v bance, v práci, na sociálním úřadě, u posudkové komise, na letišti či na srazu spolužáků. Podle sluchově postižených negativní reakce spočívala v nevraživých pohledech, příp. neochotě se sluchově postiženým komunikovat. V některých případech chápali slyšící přítomnost tlumočnicka jako dohled, příp. revizi, kontrolu nad jednáním slyšícího. Především se tak stávalo u slyšících, kteří do té doby se sluchově postiženými jednali bez tlumočnicka. Sluchově postižený pak objasnil slyšícímu, že se v přítomnosti tlumočnicka cítí bezpečněji v porozumění a jeho účast nemá za význam dohlížet na průběh jednání se slyšícím.

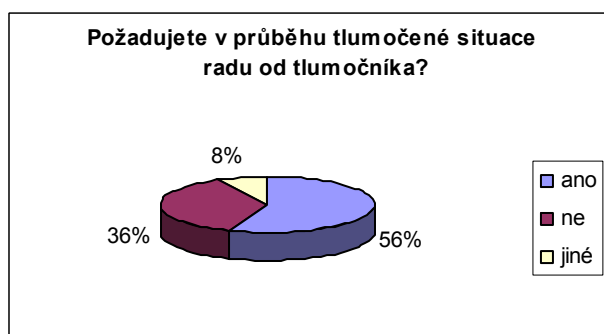
Někteří sluchově postižení naopak popisovali zkušenost, kdy se dosavadní negativní, příp. odměřený přístup slyšícího ke sluchově postiženému změnil ve chvíli, kdy sluchově postižený přizval k jednání tlumočnicka. Tlumočená situace byla pro slyšícího jednodušší a řada věcí se v průběhu jednání za přítomnosti tlumočnicka vyjasnila.

Graf č. 27 Jistota sluchově postiženého při přítomnosti tlumočníka

Velký počet sluchově postižených – **171** (83%) udává, že se cítí jistěji a bezpečněji v porozumění, když je při kontaktu se slyšícím účastníkem přítomen tlumočnický znakového jazyka. **13** osobám (6%) naopak přítomnost tlumočníka pocit jistoty nezajišťuje a **21** respondentů (10%) uvádí, že se cítí jistěji když je přítomen tlumočnický, kterého dobře znají, příp. je to někdo z rodinných příslušníků. Někteří sluchově postižení žádají o tlumočnický pouze při důležitých jednáních, např. u soudu, v bance, apod. Zde očekávají, že se budou cítit jistěji v přítomnosti tlumočnický, než kdyby měli komunikovat se slyšícím sami. Jeden sluchově postižený uvedl, že se cítí mnohem jistěji v přítomnosti tlumočnický ve chvíli, kdy má komunikovat s více lidmi najednou.

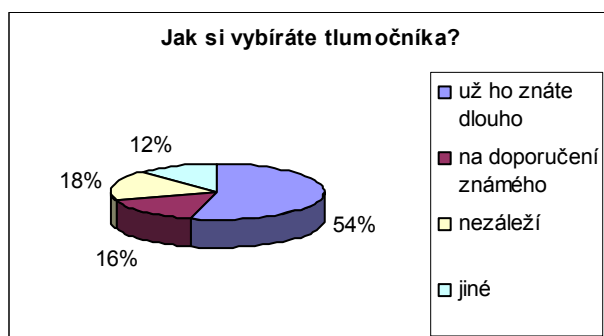
Graf č. 28 Situace, kdy měl SP potřebu požádat tlumočnický o radu

Jak u uvedeného grafu vyplývá, více než polovina sluchově postižených – **110** (56%), kteří odpovídali na tuto otázku, uvedla, že tlumočnický v průběhu tlumočení alespoň jednou požádala nebo žádá o radu či vyjádření k situaci, kterou sluchově postižený řeší. Vedle toho **71** osob (36%) se na tlumočnický v této věci neobrací, podle nich tlumočnický nemá zasahovat do osobních záležitostí sluchově postiženého, má pouze převádět z jednoho jazykového kódu do druhého. Zbývajících **15** respondentů (8%) uvádí, že od tlumočnický očekávají, že jim některé problematické jevy v průběhu tlumočení vysvětlí, objasní. Nepovažují to za zasahování do soukromí a vnímají to jako součást tlumočnické profese. Někteří sluchově postižení popisují, že o radu žádají pouze své

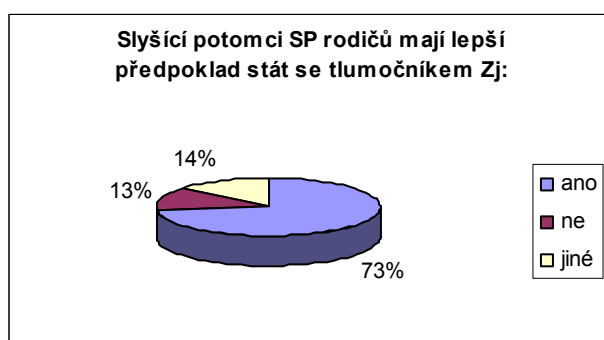
rodinné příslušníky, kteří jsou v průběhu tlumočené situace přítomni a figurují tam spíše jako zprostředkovatelé komunikace a poradci.

Graf č. 29 Způsob výběru tlumočnicka znakového jazyka sluchově postiženým

Tlumočnicka, na kterého je sluchově postižený zvyklý a zná ho už dlouho, si vybírá většina respondentů – **103** (54%). **30** sluchově postižených (16%) následuje svého známého a kamaráda, který byl s tlumočnickem spokojen a osloví takového tlumočnicka právě na základě jeho doporučení. Podle **34** respondentů (18%) není důležité, zda přizvaného tlumočnicka znají. Objednávají si tlumočnicka podle potřeby a situace, ne podle toho zda jsou na něj zvyklí. **23** osob (12%) buď nemá zkušenosti s tlumočnickem, proto nedokáže tuto situaci posoudit, nebo jim tlumočí rodinní příslušníci. Případně mají okruh svých stálých tlumočnicků a o tlumočení žádají pouze je. Někteří sluchově postižení uvedli, že na výběr stejně nemají, osloví tedy tlumočnicka, který je nejbliže jejich bydlišti.

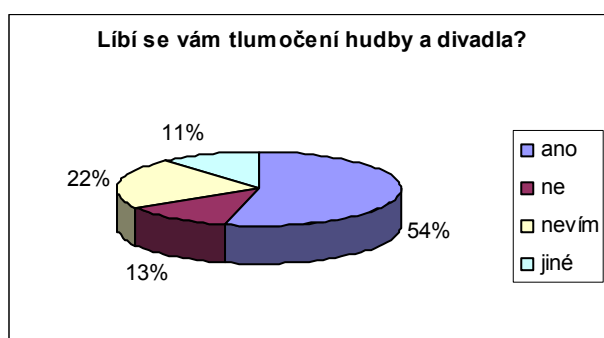
Graf č. 30 Názor SP na tlumočnický znakového jazyka, kteří mají sluchově postižené rodiče (tzv. CODA tlumočníci)

Podle **144** sluchově postižených respondentů (73%) má člověk vyrůstající v rodině sluchově postižených, kde se užíval znakový jazyk, lepší předpoklad stát se tlumočnickem pro neslyšící, protože zná problematiku hluchoty a chápe kulturu a filozofii života neslyšících. Vedle toho **25** respondentů (13%) s tímto tvrzením

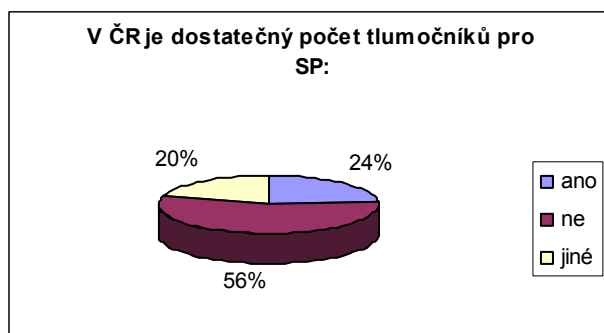
nesouhlasí a oponují tím, že tito tlumočníci jsou citově zainteresováni. Často si prý nejsou schopni udržet profesionální nadhled a vstupují do tlumočené situace v dobré vůli sluchově postiženého ochránit, či mu poradit. Zbývajících 27 osob (14%) nepovažuje přítomnost sluchového postižení u rodičů tlumočnicků za rozhodující o jejich profesionálních schopnostech a dovednostech. Tento fakt nehraje žádnou roli, záleží prý pouze na povaze a osobnostních předpokladech tlumočnicků

Graf č. 31 *Názor SP na tlumočení divadla a hudby*

Tlumočení hudby a divadla oceňuje 111 sluchově postižených (54%) a vedle toho 27 respondentů (13%) uvedlo, že se jim tento typ tlumočení nelíbí. 45 osob (22%) neví nebo nemá zkušenost, tudíž nemůže posoudit. Některým sluchově postiženým z poslední skupiny respondentů, kde odpovídalo 23 jedinců (11%), se líbí pouze tlumočení divadla a ne hudby, nebo naopak. Jiní uvádějí, že se jim tlumočení hudby líbí, ale mnohdy celkovému projevu tlumočnicka nerozumí. Je to pro ně ovšem zajímavé. Několik osob ještě uvedlo, že je jim bližší pantomima než samotné tlumočení hudby a divadla.

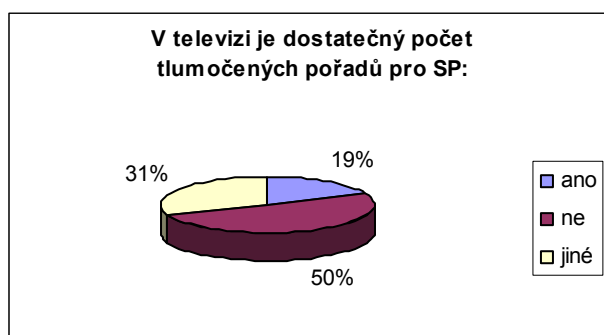
Graf č. 32 *Názor na počet tlumočnicků pro SP v ČR*

Na nedostatek tlumočnicků pro neslyšící poukazuje více než polovina dotazovaných – 115 (56%). Podle 50 sluchově postižených (24%) je naopak počet a dostupnost

tlumočnicků znakového jazyka dostačující. **41** respondentů (20%) uvádí, že nedostatek tlumočnicků je alarmující a jsou-li někteří tlumočníci k dispozici, neodpovídají jejich profesionální kvality potřebám a představám sluchově postižených. Ti dodávají, že se mnohdy musí spokojit i s tlumočnickem, o kterém ví, že mu nemohou důvěřovat nebo se dopouští chyb. Mnoho sluchově postižených upozorňuje na nevyvážené zastoupení počtu tlumočnicků v jednotlivých regionech, např. v Praze je podle nich velká koncentrace tlumočnicků a sluchově postižení zde žijící mají mnohem větší výběr a možnosti se rozhodnout, koho osloví.

Graf č. 33 *Názor na množství tlumočených pořadů pro SP v televizi*

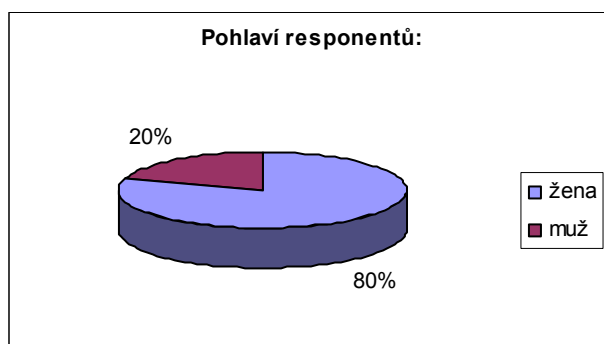

Více tlumočených televizních pořadů požaduje **106** sluchově postižených respondentů (50%), kteří odpověděli na tuto otázku. Pouze **38** osob (19%) považuje počet tlumočených pořadů za dostačující. Ostatní respondenti - **63** osob (30%) uvádějí, že před tlumočenými pořady dávají přednost titulkovaným pořadům. V této souvislosti upozorňují na jejich nekvalitní zpracování, nedostatek titulkovaných pořadů v hlavním vysílacím čase a na nerovnoměrné rozložení titulkovaných pořadů na všech televizních kanálech.

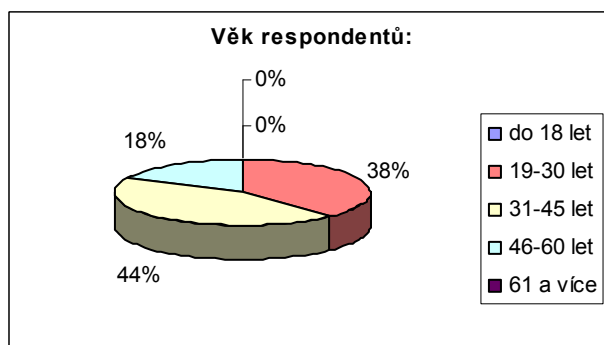
Univariační analýza souboru tlumočnicků znakového jazyka, soubor respondentů (N 2):

Graf č. 34 Pohlaví respondentů- tlumočnicků

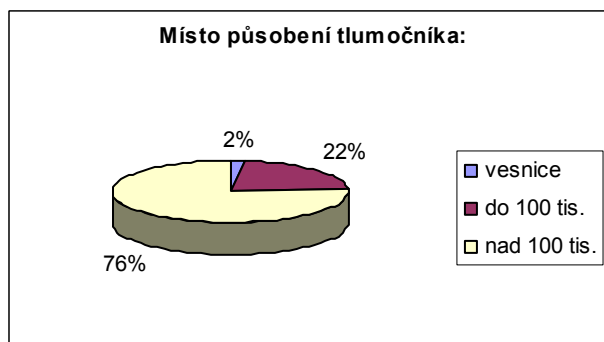
Výzkumného šetření se z celkového počtu 50 respondentů zúčastnilo 40 žen a 10 mužů.

Graf č. 35 Věk respondentů- tlumočnicků

Téměř polovina tlumočnicků, kteří se zapojili do výzkumného projektu, je ve věku 31-45 let. Přesně se jedná o 22 osob (44%). Věkovou skupinu 19-30 let zastupuje 19 tlumočnicků (38%) a 9 osob (18%) má 46-60 let. Jedinci věkové kategorie do 18 let a nad 61 let zde nefiguruji.

Graf č. 36 Místo působení tlumočnicků

Nejvíce tlumočnicků působí v oblasti nad 100 tisíc obyvatel – **38** osob (76%). Ve městech do 100 tisíc obyvatel pracuje **11** tlumočnicků (22%). Pouze **1** respondent uvedl, že bydlí na vesnici, kde zároveň působí jako tlumočnick, ale podle potřeby dojíždí i do větších měst.

Graf č. 37 Výskyt sluchové vady u tlumočnicků

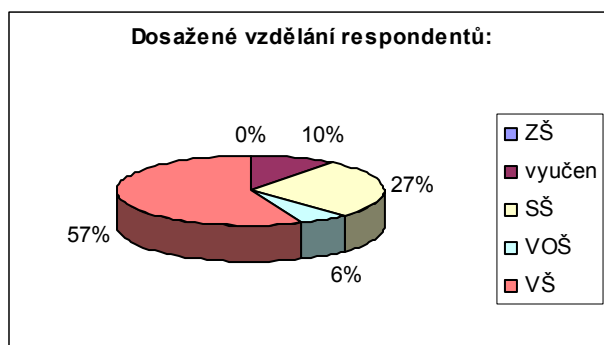
Obecně většina tlumočnicků pro sluchově postižené jsou slyšící. Pouze **5** tlumočnicků (10%), z celkového počtu 50 respondentů, má sluchovou vadu. Všichni uvedli, že se jedná o těžkou nedoslýchavost. Tu kompenzují ve čtyřech případech jedním sluchadlem, v jednom případě tlumočnick užívá sluchadla na obě uši. Co se týká období vzniku sluchové vady u zmiňovaných pěti tlumočnicků, tři z nich uvádí sluchovou vadu od narození, zbývající dva sluchovou ztrátu časují do raného dětství.

Graf č. 38 Sluchově postižení rodiče tlumočnicků

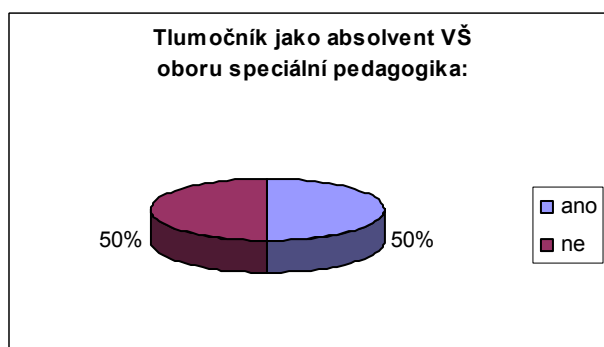
Potomky sluchově postižených rodičů je **20** tlumočnicků (40%) z 50 oslovených respondentů. **30** osob (60%) nepochází z rodiny neslyšících.

Graf č. 39 Dosažené vzdělání tlumočnicků

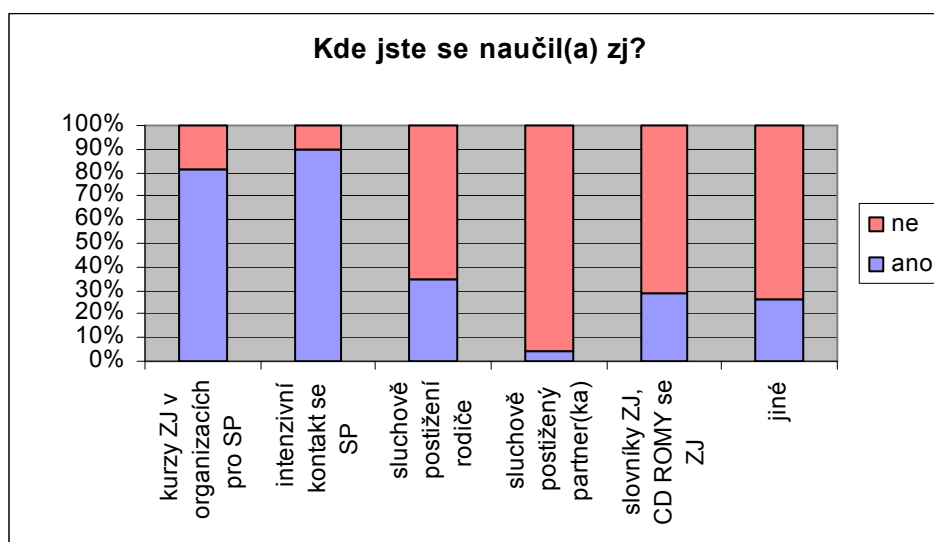
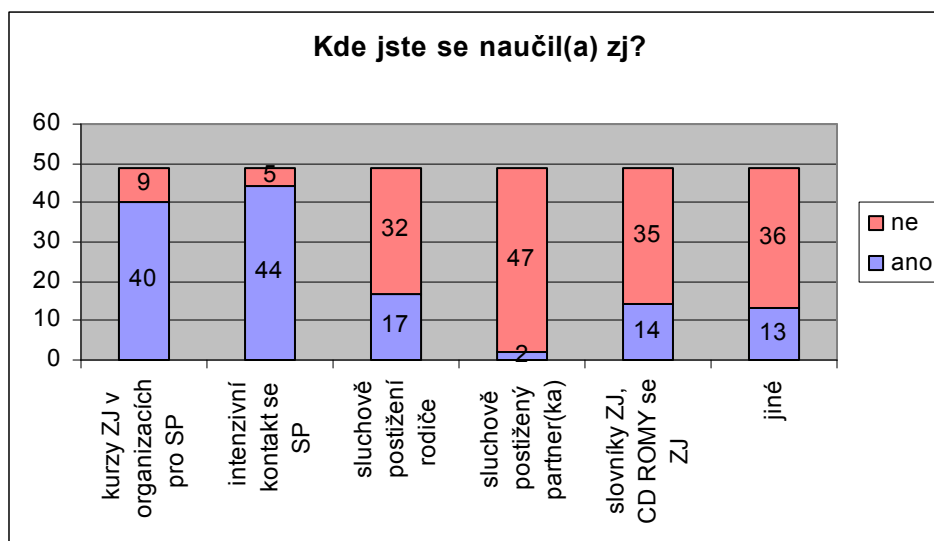
Více než polovina tlumočnicků vystudovala vysokou školu – 27 osob (57%), 3 tlumočníci (6%) dosáhli vyššího odborného vzdělání, 13 respondentů (27%) absolvovalo střední školu a zbývajících 5 tlumočnicků (10%) se vyučilo.

Graf č. 40 Studium speciální pedagogiky u tlumočnicků

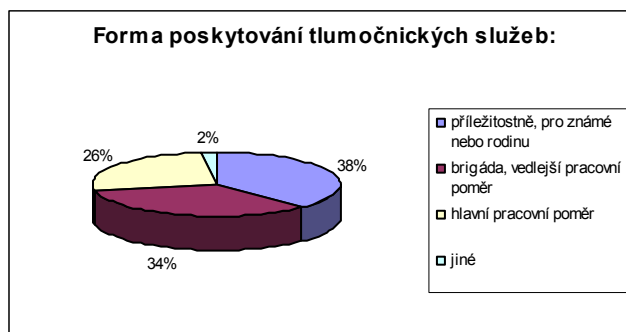
Vysokoškolský obor speciální pedagogiku absolvovalo, příp. v současné době studuje, 25 tlumočnicků (50%) z celkového počtu 50 oslovených respondentů. Dotazovaní tlumočníci vystudovali nebo nyní studují i jiné obory, které se vztahují k problematice sluchového postižení. Např. čeština v komunikaci neslyšících na FF UK v Praze či výchovná dramatika neslyšících na JAMU v Brně.

Graf č. 41 Způsob, jak se tlumočnick naučil znakový jazyk

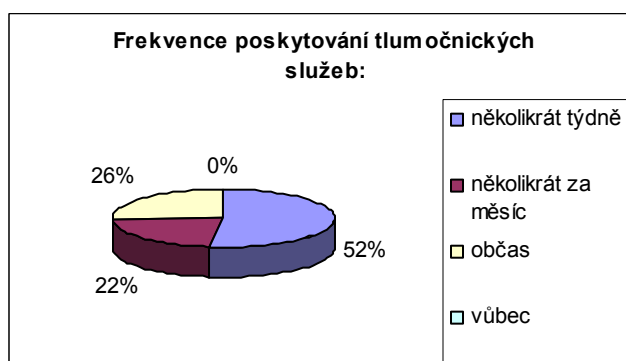
Znakový jazyk si osvojilo přímým intenzivním kontaktem se sluchově postiženými **44** tlumočnicků (89%). Kurzy znakového jazyka absolvovalo **40** respondentů (81%), z elektronických slovníků znakového jazyka čerpá a rozšiřuje si znakovou zásobu **14** tlumočnicků (28%) a **17** osob (34%) uvádí, že se znakový jazyk naučili od svých sluchově postižených rodičů. Zbývajících **13** tlumočnicků popisuje, že se s vizuálněmotorickým komunikačním systémem sluchově postižených seznámili prostřednictvím neslyšících prarodičů, sluchově postižených sourozenců nebo kamarádů, příp. neslyšících lektorů v rámci kurzů znakového jazyka na vysoké škole.

Graf č. 42 Forma poskytování tlumočnických služeb

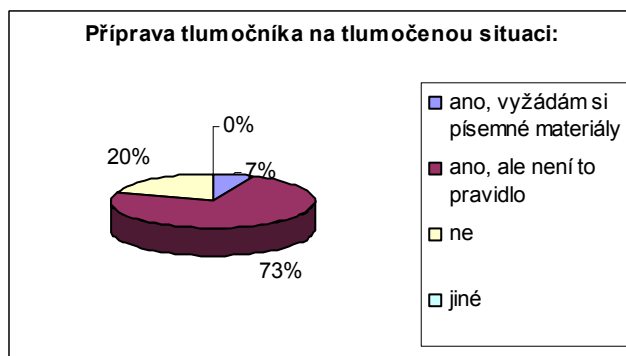
Příležitostně pro své sluchově postižené rodinné příslušníky a známé tlumočí **19** osob (38%), jako vedlejší pracovní poměr či brigádu označuje své tlumočnické aktivity **17** respondentů (34%) a pro **13** tlumočnicků je tlumočení pro sluchově postižené hlavním pracovním poměrem. Jeden tlumočnický působí jako učitel ve škole pro sluchově postižené, kde zároveň i podle potřeby tlumočí.

Graf č. 43 Frekvence poskytování tlumočnických služeb

Tlumočnické služby několikrát týdně zajišťuje **26** tlumočnicků (52%), několikrát za měsíc **11** respondentů (22%) a občas **13** osob (26%).

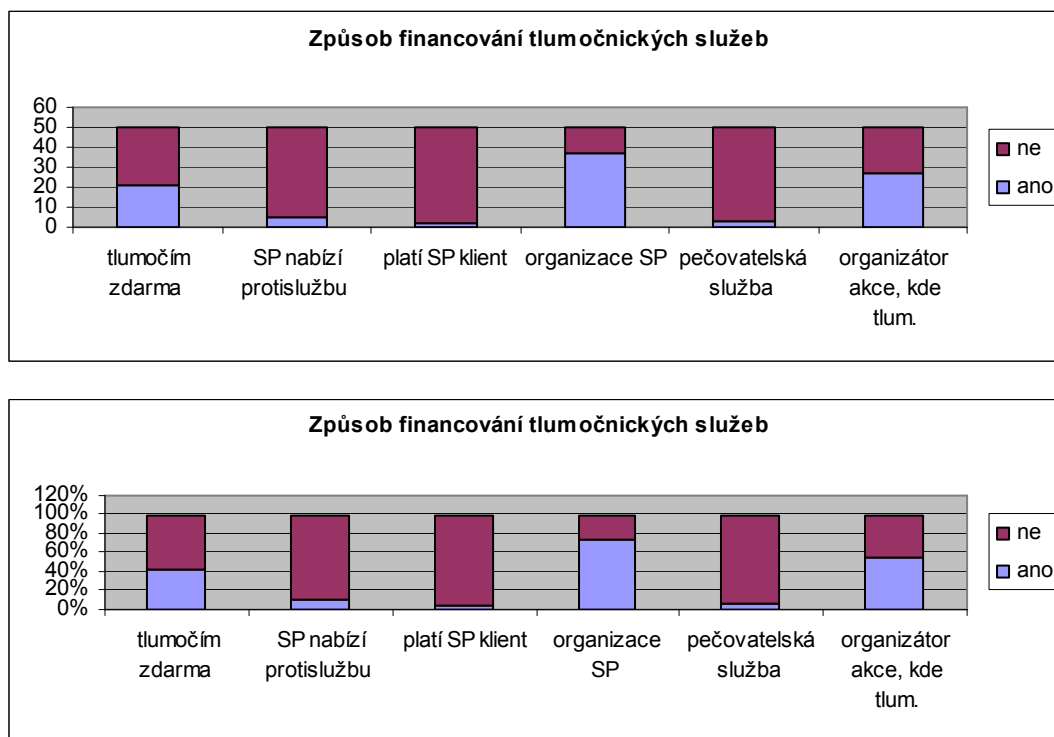
Graf č. 44 Příprava tlumočnicka na tlumočenou situaci

Na tlumočnický výkon se připravuje **34** tlumočnicků (73%), ale není to pravidlem. Před samotným tlumočením se řada tlumočnicků zaměřuje na problematické znaky, konzultuje je se sluchově postiženými, případně si znakovou zásobu doplňuje z

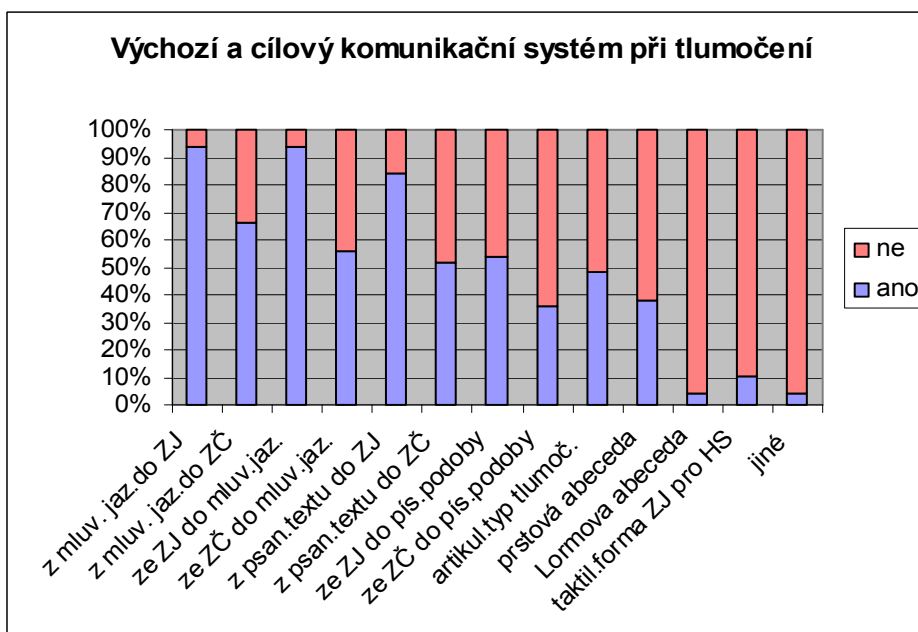
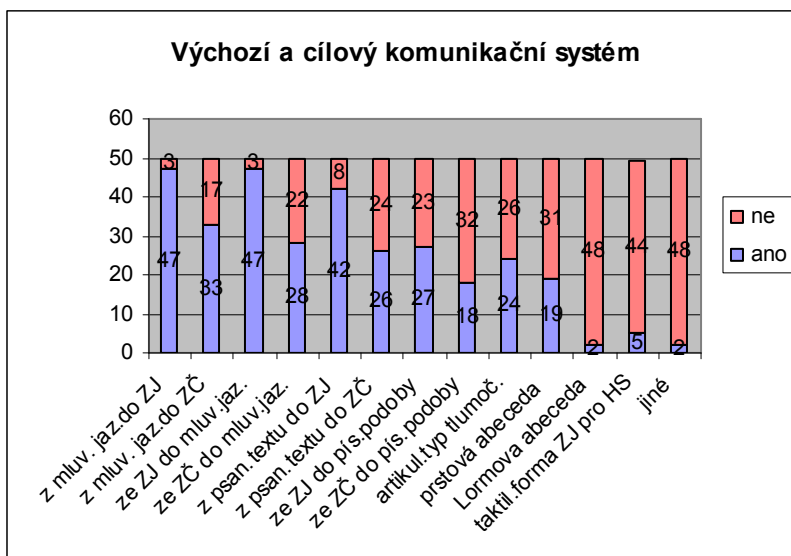
elektronických slovníků znakového jazyka. Někteří tlumočníci upozorňují na to, že na některé situace není možné se předem připravit, záleží na okolnostech. Písemné materiály si pravidelně předem žádají a o tlumočené situaci se informují pouze **3** tlumočníci (7%). **9** respondentů (20%) uvádí, že se na tlumočení nepřipravuje vůbec.

Graf č. 45 Způsob financování tlumočnických služeb

Tlumočnické služby jsou ve většině případech financovány organizacemi pro sluchově postižené, kde jsou tlumočníci zaměstnáni. Z 50 dotazovaných respondentů celkem **37** (74%) tlumočnicků pracuje v rámci organizace pro sluchově postižené, čímž je proplacení jejich služeb zajištěno. **27** tlumočnicků (54%) uvádí, že tlumočení jim proplácí organizátor akce, na kterou jsou přizváni a zajišťují tlumočnický servis (př. veřejné přednášky a projekty, policie, soud, aj.) Řada tlumočnicků mnohdy poskytuje tlumočnické služby zdarma – **21** (42%). Jedná se většinou o rodinné příslušníky, přátele a známé, které doprovází na jednání se slyšícími. **5** tlumočnicků (10%) se setkala s tím, že jim sluchově postižený klient nabídl protislужbu jako odměnu za tlumočnický výkon, př. odvoz z místa a na místo tlumočení či pozvání na večeři. **3** respondenti uvedli (6%), že tlumočení pro sluchově postižené zajišťují rámci pečovatelské služby. Dvěma tlumočnickům (4%) zaplatili za tlumočení samotní sluchově postižení klienti.

Graf č. 46 Výchozí a cílový komunikační systém při tlumočení

Nejčastějším komunikačním systémem, ke kterému přistupují tlumočníci sluchově postižených je znakový jazyk. Z mluveného jazyka do jazyka znakového a zpět tlumočí **47** respondentů (94%). Z mluveného jazyka do znakované češtiny tlumočí **33** dotazovaných osob (66%) a ze znakované češtiny do mluvené podoby jazyka **28** tlumočnicků (56%). Tlumočení je zajišťováno i z psaného textu do znakového jazyka, znakované češtiny a naopak. Jedná se o specifický typ tlumočení, který souvisí s problematikou porozumění čtenému textu u sluchově postižených. K artikulačnímu typu tlumočení přistupuje **24** respondentů (48%), prstovou abecedu v průběhu tlumočení využívá **19** tlumočnicků (38%). Někteří tlumočníci mají zkušenosti s tlumočením pro jedince s kombinovaným postižením – především současným postižením zraku a sluchu. **2** tlumočníci (4%) uvedli, že zajišťují přenos informací

prostřednictvím Lormovy abecedy a 5 (10%) tlumočnicků přistupuje k taktilní formě znakového jazyka.

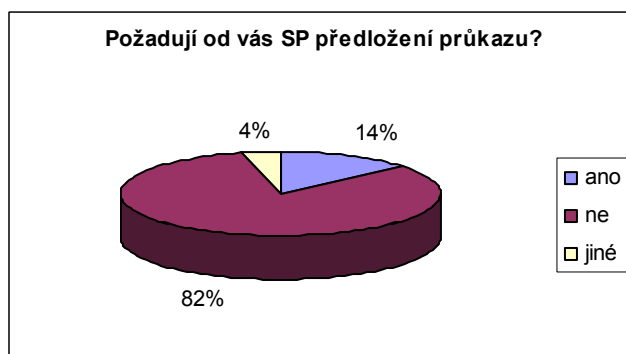
Graf č. 47 Vlastnictví průkazu tlumočnicka či certifikátu o znalosti Zj

Z celkového počtu 50 respondentů vlastní certifikát o absolvování kurzů znakového jazyka či průkaz tlumočnicka celkem 37 oslovených (76%). Uvádí se např. o tyto doklady:

- průkaz tlumočnicka 1., 2. a 3. kategorie, který na základě úspěšného absolvování zkoušek vystavuje Organizace tlumočnicků znakového jazyka
- průkaz tlumočnicka Svazu neslyšících a nedoslýchavých, kdy tlumočnick je zároveň zaměstnanec této organizace
- průkaz České komory tlumočnicků znakového jazyka, jejíž mnozí členové a zároveň tlumočníci v současné době absolvují certifikační vzdělávací program
- osvědčení MŠMT o absolvování kurzu znakového jazyka v rámci organizací pro sluchově postižené
- státní zkouška ze znakového jazyka (studium na PdF UP v Olomouci, FF UK v Praze).

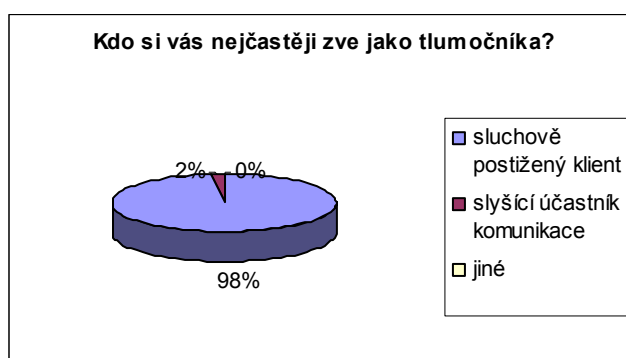
Graf č. 48 Požadavek ze strany sluchově postiženého předložit průkaz tlumočnicka

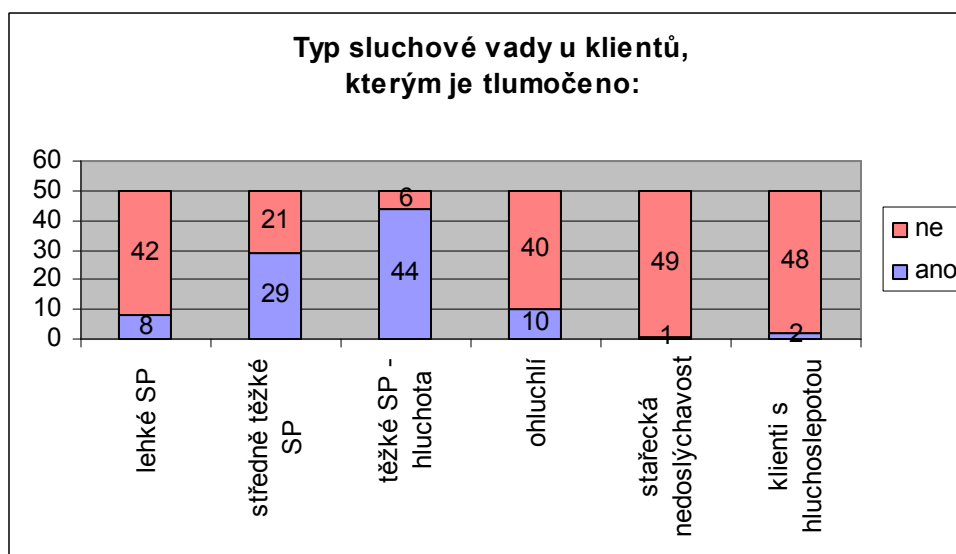
Většina tlumočnicků – 41 (82%) se nesetkala s tím, že by sluchově postižený požadoval předložení průkazu tlumočnicka, či jiného osvědčení o znalosti komunikačního systému sluchově postižených. 7 tlumočnicků (14%) uvádí, že jsou většinou vyzváni k předložení průkazu tlumočnicka (příp. potvrzení o absolvování kurzů znakového jazyka) na úřadě (př. tlumočení na svatbě), u soudu a na policii, nebo jsou požádáni samotnými sluchově postiženými.

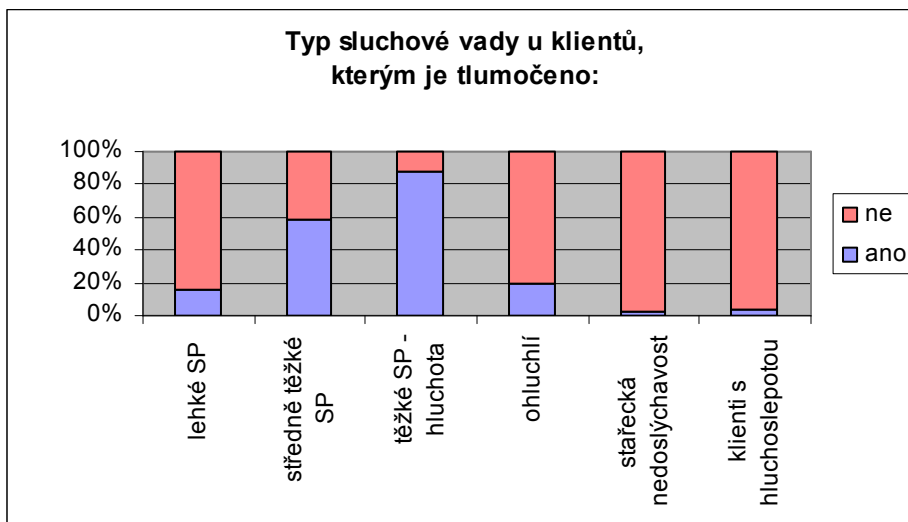
Graf č. 49 Nejčastější žadatelé o zajištění tlumočnických služeb

Téměř všichni tlumočníci – 48 respondentů (98%) – se shodují na tom, že o tlumočnicka předem žádají samotní sluchově postižení klienti. Někteří tlumočníci jsou zváni k tlumočení policií či soudem. Obecně ovšem o tlumočnicka žádají sami sluchově postižení, příp. jim někdo doporučí, aby přišli s tlumočnickem (př. lékař, učitelé ve škole, kam chodí slyšící dítě sluchově postižených rodičů, apod.)

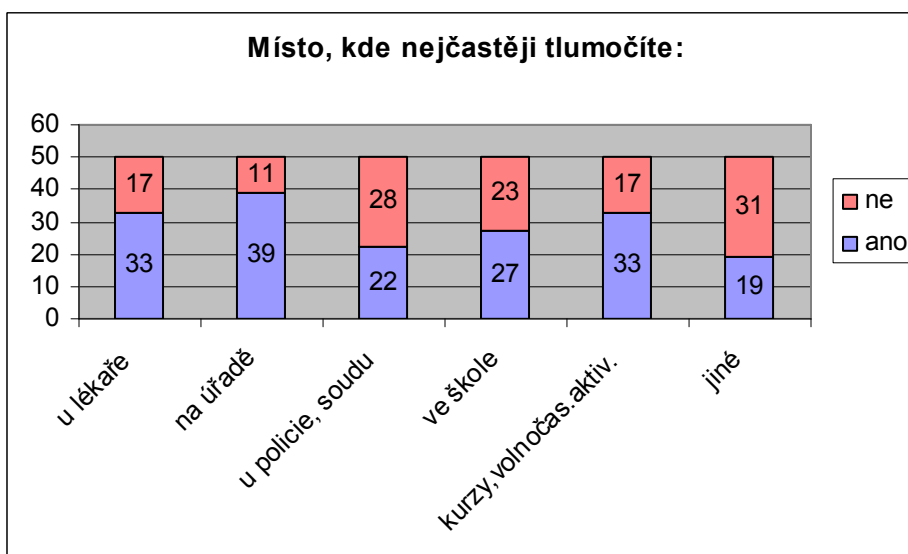
Graf č. 50 Typ sluchové vady u SP klientů, kterým je tlumočeno

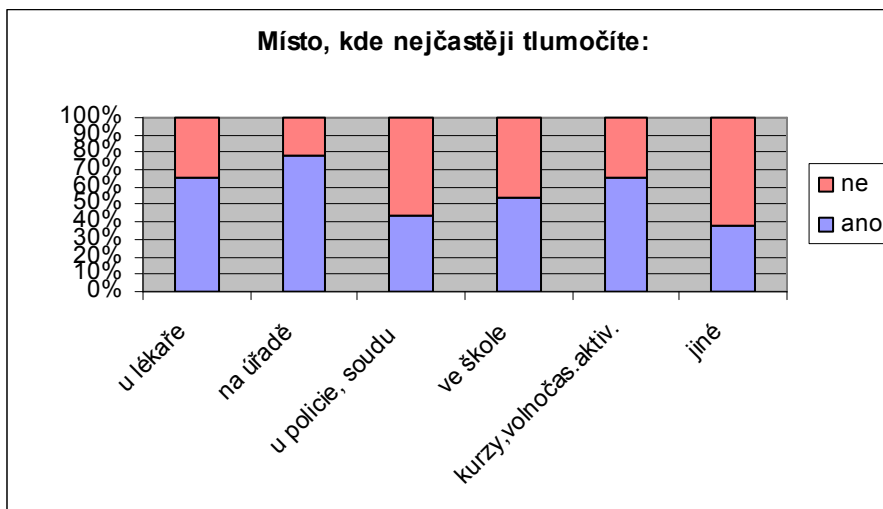

Většina tlumočnicků se shoduje, že tlumočnické služby zajišťují především těžce sluchově postiženým klientům. Jedná se o **44** respondentů (88%), kteří uvedli tuto skutečnost. Následují jedinci se středně těžkým postižením sluchu, kteří žádají o tlumočnický servis, jak popsal **29** tlumočnicků (58%) a lehce sluchově postižení, jak uvedlo **8** respondentů (16%). Tlumočníci se v **10** případech (20%) setkali s tlumočením pro osoby ohluchlé.

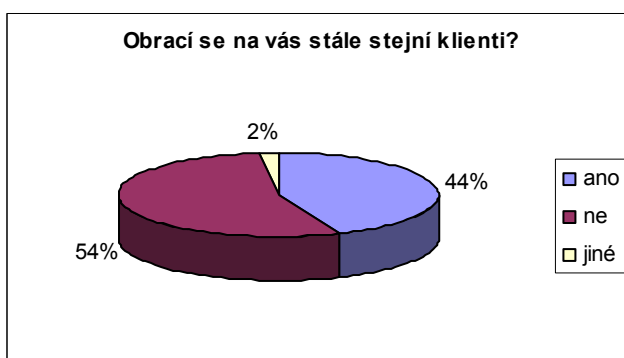
Graf č. 51 Tlumočnické situace a místo, kde tlumočnick působí

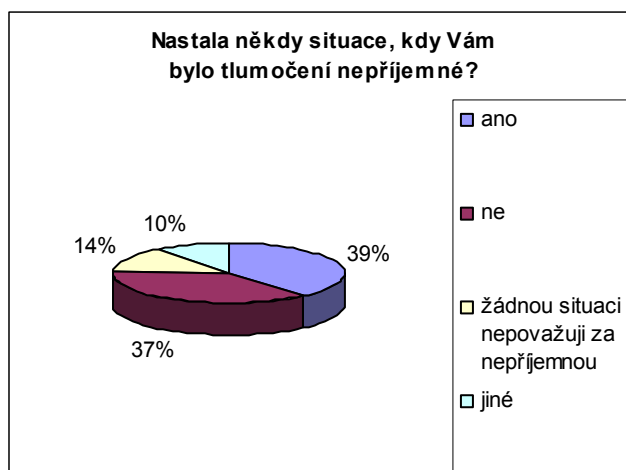
39 tlumočnicků (78%) z celkového počtu 50 respondentů je nejčastěji přizváno k tlumočení na úřadech, **33** tlumočnicků (66%) je objednáváno pravidelně k tlumočení sluchově postiženému u lékaře a stejný počet dotazovaných tlumočnicků zajišťuje tlumočení v rámci volnočasových aktivit sluchově postiženého (př. kurzy, schůze, veřejné akce, apod.) Ve škole tlumočí **27** dotazovaných (54%) a u policie či soudu celkem **22** respondentů – tlumočnicků (44%). Další jiné situace, při kterých tlumočníci poskytují tlumočnické služby jsou rozvedeny v rámci bivariační analýzy.

Graf č. 52 Stálá klientela tlumočnicků pro sluchově postižené

Téměř polovina tlumočnicků uvedla, že tlumočnický servis zajišťuje stálým klientům. Jedná se o **21** respondentů (44%), kteří mají stále stejný okruh sluchově postižených, kterým tlumočí. Více než polovinu tlumočnicků – **26** (54%) – si objednávají stálí i noví klienti. Není pravidlem, že by sluchově postižené osoby, kterým tlumočníci zajišťují tlumočení, předem znali. Jeden tlumočnick (2%) uvedl, že se okruh sluchově postižených, kterým tlumočí, rozšiřuje díky doporučení sluchově postižených, kterým již v minulosti tlumočil.

Graf č. 53 *Nepříjemná situace pro tlumočníka v průběhu tlumočení*

Pro **19** dotazovaných tlumočnicků (39%) nastala někdy během tlumočení nepříjemná situace. Tlumočníci uváděli např. tyto zkušenosti:

- tlumočení při choulostivých zdravotních vyšetřeních sluchově postiženého klienta
- tlumočení při emotivně vypjatých situacích – pohřeb, rozvod, hádky a rozpory v rodině, aj.
- neslyšícího nezajímá mluvený projev slyšícího účastníka komunikace, např. přednáška ve škole. Sluchově postižený nedával pozor a tlumočnický projev, který odpovídal mluvenému projevu, označil za nesrozumitelný
- slyšící účastník komunikace mluvil příliš rychle a chaoticky. Sluchově postižený pak přisuzoval chybu tlumočnickovi a jeho tlumočnický projev, který odpovídal mluvenému projevu, označil za nesrozumitelný
- tlumočení výpovědi sluchově postiženého na policii, příp. tlumočení při výslechu, kdy tlumočnický projev měl ke sluchově postiženému blízký vztah
- tlumočení u soudu – sluchově postižený byl velmi rozrušen, jeho projev ve znakovém jazyce byl místy nesrozumitelný.

Jeden tlumočnický, přislíbil zajištění tlumočení i přesto, že byl nemocný. Tlumočená situace pak byla velmi nepříjemná, protože zhoršený zdravotní stav omezoval jeho schopnosti soustředění.

18 tlumočnicků (37%) žádnou nepříjemnou tlumočnickou situaci nezažilo a **7** respondentů (14%) nepovažují žádnou situaci, při které tlumočí za nepříjemnou, přesněji řečeno si vlastní pocity v průběhu tlumočení nepřipouští.

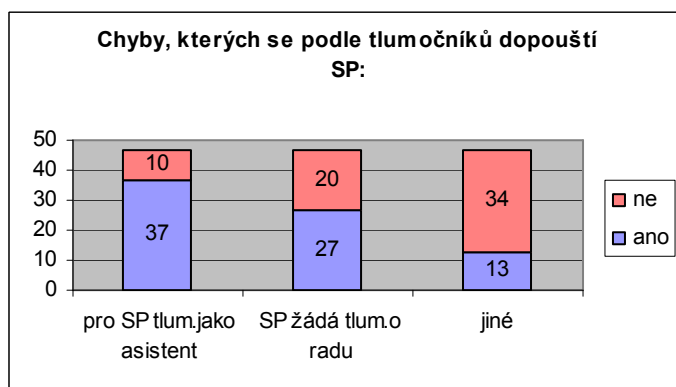
Podle 5 tlumočnicků (10%) nastala nepříjemná situace ve chvíli, kdy byli objednáni sluchově postiženým na konkrétní čas a místo tlumočení, ale ten pak na domluvené místo srazu nedorazil. Jeden sluchově postižený tlumočnicků uvedl zkušenost, že se až na místě tlumočení dozvěděl, že si sluchově postižený nepřeje, aby mu tlumočil a zajistil si jiného tlumočnicka.

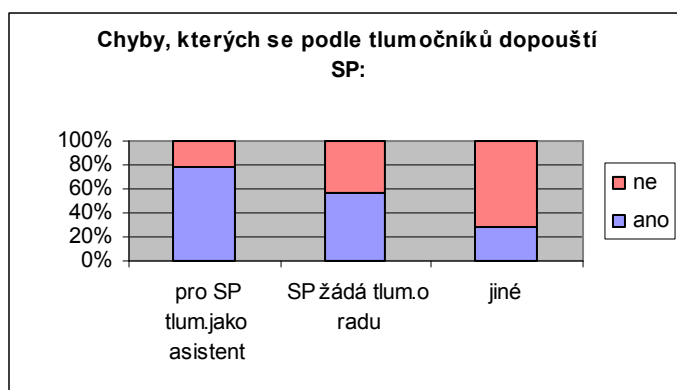
Graf č. 54 Průběžné vzdělávání tlumočnicků pro SP

Velká část dotazovaných uvedla, že se průběžně vzdělává a účastní se kurzů, seminářů, konferencí či přednášek spojených s problematikou tlumočení pro sluchově postižené. Tuto skutečnost uvádí 41 tlumočnicků (85%). Účastní se např. seminářů v rámci certifikačního programu, který pořádá Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. Jiní tlumočníci jezdí na vzdělávací akce pořádané Organizací tlumočnicků znakového jazyka a někteří dotazovaní navštěvují kurzy znakového jazyka pro pokročilé, např. v Pevnosti. 6 tlumočnicků (13%) popisuje, že si své znalosti a praktické dovednosti rozšiřuje a prohlubuje stálým kontaktem s komunitou Neslyšících. Pouze jeden tlumočnick (2%) uvedl, že se dále nevzdělává.

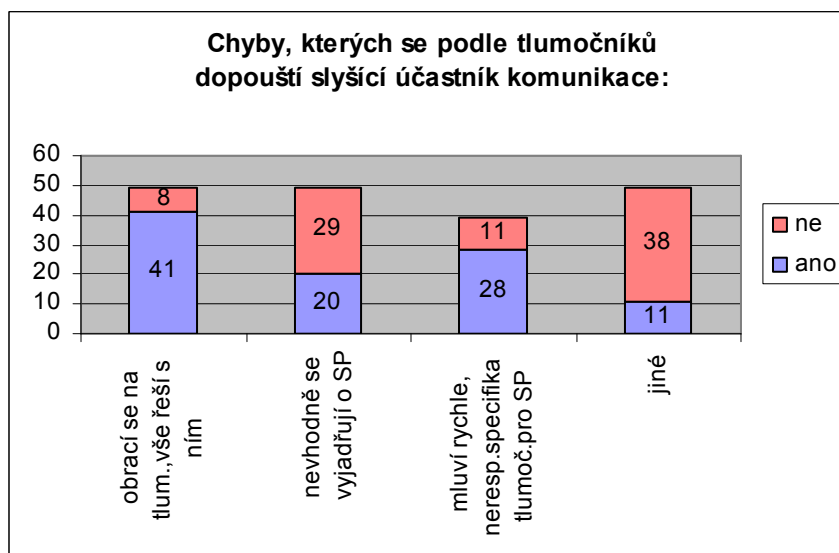
Graf č. 55 Chyby, kterých se dopouští sluchově postižený v průběhu tlumočené situace

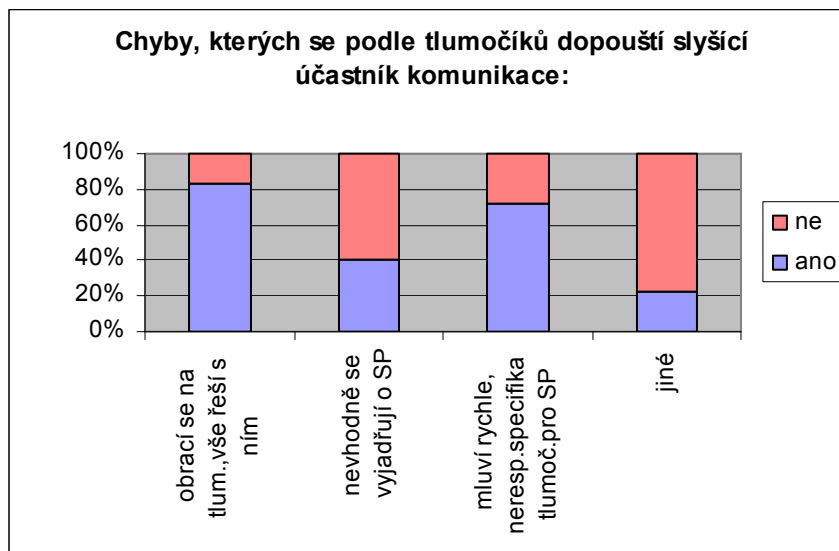

Tlumočníci se nejčastěji setkávají s tím, že jejich pozice tlumočnicka je sluchově postiženými zaměňována za pozici asistenta – 37 dotazovaných tlumočnicků (78%) z celkového počtu 50 tlumočnicků. 27 respondentů (57%) uvádí, že jsou v průběhu tlumočení sluchově postiženými žádáni o radu a vyjádření názoru k tlumočené situaci. Fakt, že jsou tlumočníci žádáni sluchově postiženými v průběhu tlumočení o radu, vnímá 11 zbývajících respondentů (22%) jako běžnou součást tlumočení a připisují tuto skutečnost typickému způsobu uvažování osoby s těžkým postižením sluchu.

Graf č. 56 Chyby, kterých se dopouští slyšící účastník v průběhu tlumočené situace

Tlumočníci se nejčastěji setkávají v průběhu tlumočené situace s tím, že se slyšící účastník komunikace obrací pouze na ně a záležitost, se kterou přichází sluchově postižený, řeší právě s ním. Tuto zkušenost udává **41** respondentů (83%). **28** tlumočnicků (57%) poukazuje na to, že slyšící mluví rychle a nerespektuje specifika tlumočení pro sluchově postižené. **20** respondentů výzkumného šetření (40%) se pozastavuje nad skutečností, že se slyšící účastník nehodně vyjadřuje o samotném sluchově postiženém klientovi a **11** tlumočnicků (22%) popisuje, že se setkává s faktem, že slyšící podceňuje rozumové schopnosti sluchově postiženého. Dále o slyšících účastnících komunikace uvádí, že se snaží zasahovat do kompetencí tlumočnicka, a to tím, že vymezují rozsah informací, které by podle jejich názoru měly příp. neměly být přetlumočeny.

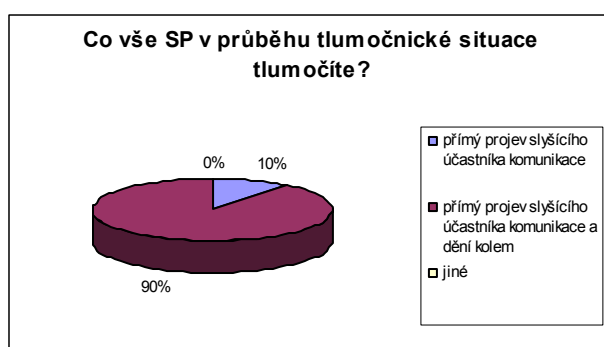
Graf. č. 57 *Negativní reakce slyšící veřejnosti na přítomnost tlumočnicka pro SP*

Až polovina tlumočnicků pro sluchově postižené se setkala s negativní reakcí slyšícího účastníka komunikace na přítomnost tlumočnicka znakového jazyka při jednání se sluchově postiženým. Tuto zkušenost uvádí **25** respondentů (51%). Vedle toho **22** tlumočnicků (44%) takové jednání ze strany slyšícího účastníka komunikace

nezaregistrovalo. 2 tlumočníci (4%) popisují, tuto zkušenost zažívají pouze zřídka. Dotazovaní tlumočníci popisovali, v čem spočívala negativní reakce na jejich přítomnost – př. slyšící byl do té doby zvyklý jednat se sluchově postiženým sám, přítomnost tlumočnicka vnímal jako kontrolu. Slyšící zasahoval do tlumočeného projevu, rozhodoval o tom, kam se měl tlumočnick posadit. Řada tlumočnicků uvádí, že negativní postoj nesměřoval k nim, ale spíše ke sluchově postiženému. Př. sluchově postiženého člověka neakceptovali jako rovnocenného komunikačního partnera právě proto, že si pro komunikaci se slyšícím zajistili tlumočnicka, apod.

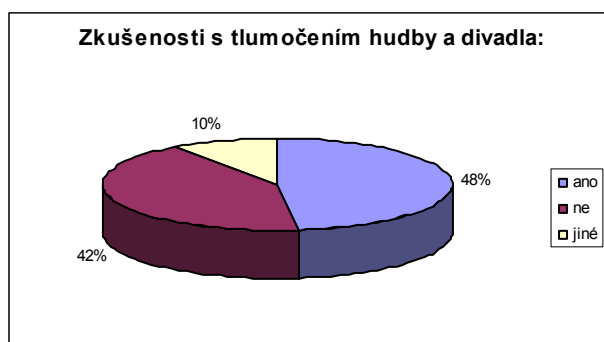
Graf č. 58 Rozsah tlumočené situace

Pouze přímý mluvený projev slyšícího účastníka komunikace tlumočí sluchově postiženému klientovi 5 tlumočnicků (10%). Většina dotazovaných tlumočnicků - 45 (90%) se ovšem snaží kromě mluveného projevu slyšícího zajistit přísun veškerých informací, které slyšící získává bezděčně právě tím, že slyší – př. telefonický rozhovor slyšícího účastníka komunikace s jiným člověkem, který vede v průběhu komunikační situace se sluchově postiženým, klepání na dveře nebo např. dialogy pacientů v čekárně, kde tlumočnick společně se sluchově postiženým čeká na návštěvu lékaře, apod.) Tlumočnicki většinou uváděli, že tak činí podle potřeby a přání klienta. Pokud to sluchově postižený klient vyžaduje, snaží se mu tlumočnick zajistit tlumočení veškerého dění kolem.

Graf č. 59 Zkušenosti tlumočníka pro SP s tlumočení divadla a hudby

S tlumočení hudby a divadla má zkušenost **24** dotazovaných tlumočnicků (48%). **21** tlumočnicků (42%) uvádí, že zkušenosti s podobnými tlumočnickými aktivitami nemá a **5** respondentů (10%) uvádí, že běžně tlumočí na společenských akcích jako jsou plesy, mikulášské besídky, pohádky pro děti. Nejedná se ovšem o profesionální tlumočení divadla nebo hudby.

7 Analýza a interpretace výsledků šetření

Při zpracování údajů z dotazníkového šetření jsem se zaměřila zvláště na analýzu souboru **N1** – *sluchově postižení respondenti* a souboru **N2** – *tlumočníci pro sluchově postižené*. Výsledky šetření u obou výzkumných souborů pak byly komparovány srovnávací metodou a to pouze ve vybraných aspektech.

7.1 Stanovení hypotéz a analýza výsledků výzkumného šetření

Analýza získaných údajů byla provedena na základě stanovení hladiny významnosti dle níže uvedených kategorií.

$(p > 0,05) \Rightarrow$ NS
$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01) \Rightarrow$ HV 5%
$(p < 0,01) \wedge (p > 0,001) \Rightarrow$ HV 1%
$(p < 0,001) \Rightarrow$ HV 0,1% (1‰)

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$	HV 5%

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	$(p < 0,01) \wedge (p > 0,001)$	HV 1%

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	$(p < 0,001)$	HV 0,1% (1‰)

Bivariační analýza souboru sluchově postižených respondentů (N1):

K určeným nezávislým proměnným (viz. následují skupiny I. – V.) a k vybraným položkám znaku byly v průběhu šetření přiřazeny jednotlivé indikátory měřící požadované jevy. Ve zmiňovaných skupinách byly stanoveny základní a dílčí hypotézy, jejichž hodnocení následuje v kap. č. 7. 2. Ke všem položkám zkoumaného problému, vztahujících se ke stanoveným hypotézám, byla vytvořena srovnávací tabulka a je k ní připojen komentář.

I.

Místo bydliště – stanovila jsem nezávislou proměnnou a tu rozdělila na dvě položky (počet sluchově postižených obyvatel do 100 tisíc a nad 100 tisíc obyvatel) – tab. č. 6.

Tab. č. 6

Rozdělení SP podle bydliště	Freq	Percent	Cum.
SP obyvatelé vesnic a měst do 100 tis. obyv.	132	59.5%	59.5%
SP obyvatelé měst nad 100 tis. obyv.	90	40.5%	100.0%
Celkem	222	100%	

K oběma položkám jsem pak vybírala indikátory pro jejich měření (př. povědomí o možnosti využívání tlumočnických služeb, tolerance k chybám tlumočnicků znakového jazyka, míra spokojenosti s počtem tlumočených pořadů v televizi, apod.).

Základní hypotéza

H1

Sluchově postižení obyvatelé měst nad 100 tis. obyvatel mají lepší povědomí o tom, kam se mohou obrátit v případě potřeby zajištění tlumočnické služby, než sluchově postižení obyvatelé vesnic a měst do 100 tis. obyvatel.

Tab. č. 7

Povědomí SP o možnostech poskytování tlumočnických služeb	ANO	NE	Celkem
SP obyvatelé vesnic a měst do 100.000 obyvatel	88	35	123
SP obyvatelé měst nad 100.000 obyvatel	72	14	86
Celkem	160	49	209

Chi-Squares	P-values	
Uncorrected:	4.18	0.04088463 <---
Mantel-Haenszel:	4.16	0.04137019 <---
Yates corrected:	3.53	0.06027119

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$	HV 5%

Komentář k tab. č. 7: Ze 123 sluchově postižených žijících ve vesnicích a městech do 100 tisíc obyvatel, kteří odpověděli na tento dotaz, ví celkem **88** osob, kam se mohou obrátit v případě potřeby zajištění tlumočnicka. Zbývajících 35 uvedlo, že nemají představu o tom, kde by si mohli tlumočnicka zajistit. Z celkového počtu 86 sluchově postižených, kteří uvedli, že žijí ve městě nad 100 tisíc obyvatel, má přesnou představu o zajištění tlumočnicka **72** osob. Pouze 14 jedinců popsalo, že informace o možnostech využití a zajištění tlumočnicků znakového jazyka pro komunikaci se slyšícími nemají. Moje původní domněnka, že sluchově postižení žijící v menších městech nemají dostatečné informace, tzn. že mají i méně příležitostí zajistit si tlumočnicka, se nepotvrdila. Poměr kladných odpovědí na tuto položku je u obou souborů téměř shodný, přestože oba soubory mají odlišný počet respondentů.

Dílčí hypotézy

h 1

Sluchově postižení obyvatelé měst nad 100 tis. obyvatel využívají služeb Centra zprostředkování tlumočnicků pro neslyšící v Praze více než sluchově postižení obyvatelé vesnic a měst do 100 tis. obyvatel.

Tab. č. 8

<i>Využívání služeb CZTN Praha sluchově postiženými</i>	ANO	NE	Celkem
SP obyvatelé vesnic a měst do 100.000 obyvatel	26	99	125
SP obyvatelé měst nad 100.000 obyvatel	31	54	85
Celkem	57	153	210

Chi-Squares	P-values	
Uncorrected:	6.28	0.01219160 <---
Mantel-Haenszel:	6.25	0.01239921 <---
Yates corrected:	5.52	0.01885028 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	$(p < 0,01) \wedge (p > 0,001)$	HV 1%

Komentář k tab. č. 8: Centrum zprostředkování tlumočnicků pro neslyšící (dále CZTN) využívá **26** sluchově postižených z celkového počtu 125 respondentů žijících na vesnicích a městech do 100 tisíc obyvatel, kteří odpověděli. Vedle toho CTZN využívá **31** osob s postižením sluchu z 85 sluchově postižených obyvatel měst nad 100 tisíc obyvatel uvedených v tabulce. Domnívala jsem se, že jedinci žijící v menších městech mnohdy o této možnosti neví, ale počet sluchově postižených z menších a větších měst užívajících službu CZTN je v poměru k celkovému počtu respondentů obou skupin podobný.

h 2

Sluchově postižení obyvatelé vesnic a měst nad 100 tis. obyvatel upozorňují na chyby, kterých se dopouští tlumočníci znakového jazyka při tlumočení, častěji než sluchově postižení obyvatelé vesnic a měst do 100 tis. obyvatel.

Tab. č. 9

Chyby, kterých se podle SP dopouští tlumočníci pro neslyšící	ANO	NE	Celkem
SP obyvatelé vesnic a měst do 100.000 obyvatel	31	86	117
SP obyvatelé měst nad 100.000 obyvatel	10	74	84
Celkem	41	160	201

Chi-Squares   P-values
Uncorrected: 6.41   0.01134159 <---
Mantel-Haenszel: 6.38   0.01154721 <---
Yates corrected: 5.54   0.01854552 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	$(p < 0,01) \wedge (p > 0,001)$	HV 1%

Komentář k tab. č. 9: Ze 117 sluchově postižených obyvatel vesnic a měst do 100 tisíc obyv., kteří odpověděli na tuto položku v dotazníku, celkem **31** respondentů upozorňuje na chyby, kterých se podle nich v průběhu tlumočení dopouští tlumočník znakového jazyka. Pouze **10** sluchově postižených z celkového počtu 84 respondentů žijících ve městech nad 100 tisíc obyv., kteří odpověděli na tuto otázku, poukazuje na chyby tlumočnicků. Domnívala jsem se, že sluchově postižení, kteří žijí ve větších městech, mají více příležitostí, jak si tlumočnicka zajistit. Podle mého názoru si mohou vybírat podle svých dosavadních zkušeností s konkrétním tlumočnickem. Tvrzení, že jsou více kritičtější k chybám tlumočnicků, se mi nepotvrdilo. Poměr kritických

odpovědí na tuto položku je u obou souborů zcela odlišný, než jsem původně předpokládala.

Pozn.) Za chyby jsou v této položce považovány především projevy zesměšňování a zlehčování situace sluchově postiženého tlumočnickem znakového jazyka.

h 3

Sluchově postižení obyvatelé vesnic a měst do 100 tis. obyvatel považují počet tlumočených televizních pořadů pro neslyšící za méně dostačující než sluchově postižení obyvatelé měst nad 100 tis. obyvatel.

Tab. č. 10

<i>Míra spokojenosti s počtem tlumočených pořadů pro neslyšící v TV</i>	ANO	NE	jiné	Celkem
SP obyvatelé vesnic a měst do 100.000 obyvatel	29	69	27	125
SP obyvatelé měst nad 100.000 obyvatel	9	37	36	82
Celkem	38	106	63	207

Chi square = 13.11

Degrees of freedom = 2

p value = 0.00142614 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	$(p < 0,01) \wedge (p > 0,001)$	HV 1%

Komentář k tab. č. 10: Více než polovina sluchově postižených respondentů, kteří uvedli, že jsou obyvateli vesnic a měst do 100 tisíc obyvatel a odpověděli na tuto položku v dotazníku, uvedla, že nejsou spokojeni s počtem tlumočených televizních pořadů. Jedná se o 69 respondentů. Mnohem méně sluchově postižených žijících ve větších městech není spokojeno s množstvím tlumočených pořadů v televizi. Celkem je to 37 sluchově postižených z 82 respondentů. Nespokojenost s počtem pořadů tlumočených pro sluchově postižené se tedy mnohem častěji projevovала ve skupině osob žijících v menších městech a vesnicích, jak jsem stanovila v hypotéze.

Pozn.) V kategorii „jiné“ se sluchově postižení respondenti zmiňovali o tom, že před tlumočenými pořady dávají přednost skrytým titulům. V souvislosti s tím poukazují na to, že titulovaných pořadů je nedostatek, případně titulky nejsou kvalitní, objevuje se v nich řada chyb nebo úplně vypadávají. Někteří sluchově postižení dále uvádí, že tlumočené pořady, které jsou v současné době v televizi v nabídce, nesledují. Tlumočnick je podle nich umístěn pouze v rohu obrazovky, nejde tudíž dobře vidět a sluchově

postižený nemůže plynule sledovat tlumočený projev. Objevují se i výtky vůči přílišné rychlosti tlumočeného projevu, kdy sluchově postižený nestačí sledovat tlumočnicka.

Jiní sluchově postižení tlumočené pořady nesledují vůbec, protože využívají ke sledování televize indukční smyčku.

II.

Věková kategorie – v této části jsem stanovila nezávislou proměnnou (věk respondentů) a rozdělila na dvě následující položky (věková kategorie sluchově postižených do 30 let a skupina sluchově postižených nad 30 let věku života (viz tab. č. 11). Při rozhodování, jak rozdělit jednotlivé kategorie nezávislých proměnných, jsem vycházela ze specifické situace v oblasti tlumočení pro neslyšící. Tato služba je plně k dispozici sluchově postiženým až v posledních letech, zvláště pak po přijetí zákona o znakové řeči č. 155 v roce 1998. V minulém období před rokem 1989 nebyla možnost využívat tlumočnicka znakového jazyka při kontaktu se slyšícím komunikačním partnerem natolik běžná a dostupná. Věková kategorie sluchově postižených do 30 je tedy určena záměrně, protože předpokládám, že zkušenosti se zmíněnými tlumočnickými službami budou odlišné od sluchově postižených staršího věku. Je nutné připomenout, že pod tlumočnickými službami je v rámci této práce zahrnutá i pomoc rodinného příslušníka či známého, se kterým se sluchově postižený domluví a vyžaduje jeho přítomnost při komunikaci se slyšícím protějškem.

K položkám uvedených v tabulce byly přiřazeny indikátory měřící např. zájem o využívání tlumočnických služeb, způsob zajištění tlumočnicka, důvěra v tlumočnicka znakového jazyka, vymezení chyb tlumočnicků pro neslyšící sluchově postiženými a názor sluchově postižených na tlumočení divadla a hudby.

Tab. č. 11

Věkové kategorie sluchově postižených	Freq	Percent	Cum.
SP do 30 let	102	45.9%	45.9%
SP nad 30 let	120	54.1%	100.0%
Celkem	222	100%	

Základní hypotéza

H2

Tlumočnické služby využívají sluchově postižení všech věkových kategorií. Mezi skupinou sluchově postižených věkové kategorie nad 30 let a mladší třiceti let není zásadní rozdíl.

Tab. č. 12

Využití tlumočnicka znakového jazyka	ANO	NE	Celkem
Sluchově postižení do 30 let	49	51	100
Sluchově postižení nad 31 let	77	42	119
Celkem	126	93	219

Chi-Squares	P-values
Uncorrected: 5.49	0.01916846 <---
Mantel-Haenszel: 5.46	0.01944517 <---
Yates corrected: 4.86	0.02745320 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$	HV 5%

Komentář k tab. č. 12:

Z celkového počtu 119 respondentů sluchově postižených věkové kategorie starší 30 let vykazuje více než polovina, že využívají tlumočnických služeb při komunikaci se slyšícím. Jedná se o 77 sluchově postižených. Z přibližně stejně početné skupiny osob s postižením sluchu mladší než 30 let – tzn. ze 100 dotazovaných přizve tlumočnicka ke komunikaci se slyšícím komunikačním partnerem celkem 49 sluchově postižených. Poměr kladných odpovědí je u obou souboru téměř shodný. Věk tedy nemusí být rozhodující faktor, zda sluchově postižený potřebuje zajistit tlumočnicka pro kontakt s majoritní společností či nikoliv.

Dílčí hypotézy**h 4**

Sluchově postižení věkové kategorie nad 30 let se v případě potřeby tlumočení obrací na rodinného příslušníka častěji než sluchově postižení mladší třiceti let.

Tab. č. 13

Přítomnost člena rodiny jako tlumočnicka pro neslyšícího	ANO	NE	Celkem
Sluchově postižení do 30 let	30	63	93
Sluchově postižení nad 31 let	57	60	111
Celkem	87	123	210

Chi-Squares	P-values
Uncorrected: 5.79	0.01616179 <---
Mantel-Haenszel: 5.76	0.01641714 <---
Yates corrected: 5.13	0.02355994 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	($p < 0,05$) ^ ($p > 0,01$)	HV 5%

Komentář k tab. č. 13: Ve výše uvedené tabulce se prokázala skutečnost, že se sluchově postižení věkové kategorie nad 30let mají tendenci obracet se, v případě potřeby zajištění tlumočnicka, na rodinného příslušníka. Ze skupiny 111 sluchově postižených respondentů starších třiceti let oslovuje nejprve někoho z rodiny **57** osob s postižením sluchu. Z celkového počtu skupiny 93 sluchově postižených osob mladších třiceti let tuto variantu volí pouze **30** z nich. Řada sluchově postižených, kteří mají slyšící děti, žádají o doprovod na místo tlumočení právě je. Považují to za zcela přirozené, nejsou zvyklí využívat služeb tlumočnicků – profesionálů. Tato tendence přetrvává až do dospělosti jejich dětí, s jiným typem tlumočení se tedy zmiňovaná skupina sluchově postižených neměla možnost setkat.

Pozn.) Za člena rodiny sluchově postiženého, který zajišťuje tlumočnický servis, jsou považováni slyšící manžel(ka), slyšící druh – družka, slyšící otec či matka, příp. slyšící děti neslyšících rodičů.

h 5

Sluchově postižení věkové kategorie nad 30 let se v případě potřeby tlumočení obrací na přítele či známého, který ovládá znakový jazyk, častěji než sluchově postižení mladší třiceti let.

Tab. č. 14

<i>Přítomnost známého či kamaráda, který ovládá ZJ, jako tlumočnicka pro SP</i>	ANO	NE	Celkem
Sluchově postižení do 30 let	31	62	93
Sluchově postižení nad 31 let	19	98	117
Celkem	50	160	210

Chi-Squares _____ P-values
Uncorrected: 8.35 0.00386505 <---
Mantel-Haenszel: 8.31 0.00395054 <---
Yates corrected: 7.43 0.00641295 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	($p < 0,01$) ^ ($p > 0,001$)	HV 1%

Komentář k tab. č. 14: Na základě potvrzení předcházející hypotézy jsem se domnívala, že se sluchově postižení starší třiceti let, v případě potřeby zajištění tlumočnických služeb, obrací kromě rodinných příslušníků také na své přátele a známé,

kteří ovládají znakový jazyk. Pak teprve volí variantu, že si objednají profesionálního tlumočnicka. Vzhledem k tomu, jak sluchově postižení respondenti odpovídali, tato domněnka se nepotvrdila. Ze 117 sluchově postižených nad 30 let vyžaduje přítomnost známého či kamaráda, který ovládá komunikační systém sluchově postiženého a figuruje tedy jako tlumočnick, pouze **19** respondentů. Z podobně početné skupiny 93 sluchově postižených osob mladších 30 let si tento způsob tlumočení zajišťuje **31** respondentů.

h 6

Sluchově postižení věkové kategorie mladší 30 let se v případě potřeby tlumočení obrací na tlumočnicka organizace pro sluchově postižené častěji než sluchově postižení starší třiceti let.

Tab. č. 15

Přítomnost tlumočnicka organizace pro SP	ANO	NE	Celkem
Sluchově postižení do 30 let	21	72	93
Sluchově postižení nad 31 let	52	65	117
Celkem	73	137	210

Chi-Squares	P-values	
Uncorrected:	10.92	0.00095037 <---
Mantel-Haenszel:	10.87	0.00097743 <---
Yates corrected:	9.98	0.00158334 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	(p < 0,001)	HV 0,1% (1%)

Komentář k tab. č. 15: Na základě předcházejícího stanovení, že se sluchově postižení mladší 30 let neobracejí v případě potřeby tlumočení na rodinného příslušníka tak často, jako sluchově postižení starší třiceti let, jsem stanovila hypotézu, že si objednávají tlumočnický organizací pro sluchově postižené. I toto tvrzení je nutné vyvrátit. Podle počtu kladných odpovědí na tuto položku ze skupiny sluchově postižených do 30 let (**21** respondentů z celkového počtu 93) můžeme soudit, že služeb tlumočnicků organizací pro sluchově postižené jich využívá mnohem méně, než sluchově postižených starších třiceti let (**52** osob z celkového počtu 117 respondentů).

h 7

Sluchově postižení věkové kategorie mladší 30 let se v případě potřeby tlumočení obrací na Centrum zprostředkování tlumočnicků pro neslyšící v Praze častěji než sluchově postižení starší třiceti let.

Tab. č. 16

Přítomnost tlumočnicka CZTN	ANO	NE	Celkem
Sluchově postižení do 30 let	37	56	93
Sluchově postižení nad 31 let	20	97	117
Celkem	57	153	210

Chi-Squares _____ P-values
Uncorrected: 13.49 0.00023978 <---
Mantel-Haenszel: 13.43 0.00024813 <---
Yates corrected: 12.37 0.00043689 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	(p < 0,001)	HV 0,1% (1‰)

Komentář k tab. č. 16: Centrum zprostředkování tlumočnicků pro neslyšící je bezplatná služba, která zajišťuje tlumočnický servis slyšícím a sluchově postiženým účastníkům komunikační situace. Tato organizace sídlí v Praze, ale má celorepublikovou působnost. Z uvedeného počtu kladných odpovědí vyplývá, že častěji těchto služeb využívají sluchově postižení mladší třiceti let (**37** osob s 97 sluchově postižených respondentů) oproti sluchově postižením, kterým je více než 30 let (**20** respondentů ze 117 sluchově postižených osob). Hladina významnosti tohoto tvrzení je vysoká. Můžeme tedy konstatovat, že mladší sluchově postižení mají lepší prostředky k získání informací a v nabídce služeb CZTN se více orientují, než sluchově postižení staršího věku. To se projevilo v četnosti kladných odpovědí sluchově postižených věkové kategorie mladších 30 let na tuto položku.

h 8

Sluchově postižení věkové kategorie nad 30 let projevují větší důvěru v tlumočnicka pro neslyšící než sluchově postižení mladší třiceti let.

Tab. č. 17

Důvěra v tlumočnicka znakového jazyka pro neslyšící	ANO	NE	jiné	Celkem
Sluchově postižení do 30 let	48	18	30	96
Sluchově postižení nad 31 let	68	28	13	109
Celkem	116	46	43	205

Chi square = 11.57
Degrees of freedom = 2
p value = 0.00308064 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	(p < 0,01) ^ (p > 0,001)	HV 1%

Komentář k tab. č. 17: Z uvedených informací jednoznačně vyplývá, že sluchově postižení starší třiceti let projevují větší důvěru v tlumočnicka znakového jazyka než sluchově postižení mladšího věku. Z celkového počtu 109 respondentů starší 30 let, kteří odpověděli na tuto položku, věří tlumočnickovi **68** sluchově postižených. Vedle toho ze skupiny 96 dotazovaných, mladších 30 let, projevuje důvěru v tlumočnicka **48** sluchově postižených.

III.

Pohlaví sluchově postižených respondentů – v této části vycházíme z uzavřené otázky dichotomické – členění respondentů na ženy a muže – pohlaví respondentů. (viz tab. č. 18). K jednotlivým položkám znaku byl v průběhu šetření přiřazen indikátor frekvence využívání tlumočnických služeb.

Tab. č. 18

Zastoupení sluchově postižených podle pohlaví	Freq	Percent	Cum.
SP ženy	123	55.4%	55.4%
SP muži	99	44.6%	100.0%
Celkem	222	100%	

Dílčí hypotéza

h 9

Sluchově postižené ženy v průběhu tlumočené situace častěji žádají tlumočnicka znakového jazyka o radu než sluchově postižení muži.

Tab. č. 19

Žádost SP o radu u tlumočnicka znakového jazyka	ANO	NE	jiné	Celkem
SP ženy	57	41	13	111
SP muži	53	30	2	85
Celkem	110	71	15	196

Chi square = 6.58

Degrees of freedom = 2

p value = 0.03719409 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	($p < 0,05$) ^ ($p > 0,01$)	HV 5%

Komentář k tab. č. 19: Sluchově postižení mají mnohdy tendenci obrátit se na tlumočníka znakového jazyka s prosbou o radu, příp. vyjádření jejich názoru k řešené situaci. Hypotéza, že tak činí především ženy, se na základě šetření a výsledků uvedených v tabulce nepotvrdila. V rámci výzkumného projektu bylo zastoupeno více sluchově postižených žen než mužů, k tomu bylo nutné při hodnocení výsledků šetření přihlídnout. Poměr kladných odpovědí na tuto položku je ovšem velmi podobný. Z celkového počtu 68 sluchově postižených žen, které využívají tlumočnických služeb (viz. tab. č. 20), žádá o radu v průběhu tlumočené situace **57** z nich. Ze skupiny 58 sluchově postižených mužů užívajících tlumočnické služby (opět viz. tab. č. 20), žádá o radu **53** z nich.

Počet respondentů – zastoupených podle pohlaví – využívající tlumočnických služeb:

Tab. č. 20

Počet SP užívajících tlumočnické služby podle pohlaví	ANO	NE	Celkem
SP ženy	68	53	121
SP muži	58	40	98
Celkem	126	93	219

IV.

Typ sluchové vady u respondentů s postižením sluchu – bylo nutné vymezit jednotlivé položky znaku, proto jsem opět nezávislou proměnnou (sluchová vada) rozdělila na dvě položky (tzn. všechny stupně nedoslýchavosti, kdy se ztráta sluchu se pohybovala od 20 – 80 dB a ohluchlost, druhou skupinu tvoří těžké postižení sluchu nad 80 dB – hluchotu) – viz. tab. č. 21. K jednotlivým položkám byly v průběhu šetření přiřazovány následující indikátory (např. využívání tlumočnických služeb, způsobu zajištění tlumočnicka pro jednání se slyšícím komunikačním partnerem, frekvence využívání tlumočnických služeb, názor na přítomnost sluchově postiženého lektora v komisi u zkoušek tlumočnicků, pocit jisty sluchově postiženého při přítomnosti tlumočnicka znakového jazyka při jednání se slyšícím.)

Tab. č. 21

Typ sluchové vady u sluchově postižených respondentů	Freq	Percent	Cum.
nedoslýchavost (ztráta sluchu 20-80 db), ohluchlost	53	25%	25%
těžké postižení sluchu - hluchota	159	75%	100.0%
Celkem	212	100%	

Základní hypotézy

H 3

Tlumočnické služby více vyhledávají těžce sluchově postižení jedinci než jedinci nedoslýchaví a ohluchlí.

Tab. č. 22

Míra využití tlumočnicka ZJ v závislosti na typu sluchové vady	ANO	NE	Celkem
nedoslýchavost (ztráta sluchu 20-80 db), ohluchlost	19	33	52
těžké postižení sluchu - hluchota	100	57	157
Celkem	119	90	209

Chi-Squares	P-values
Uncorrected: 11.75	0.00060890 <---
Mantel-Haenszel: 11.69	0.00062757 <---
Yates corrected: 10.67	0.00109057 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	(p < 0,001)	HV 0,1% (1‰)

Komentář k tab. č. 22: Z počtu odpovědí těžce sluchově postižených respondentů, zda pro komunikaci se slyšícím účastníkem užívají tlumočnicka znakového jazyka, jednoznačně vyplývá, že se hypotéza potvrdila. Z celkového počtu 157 těžce sluchově postižených a neslyšících respondentů požaduje přítomnost tlumočnicka při komunikaci se slyšícím 100 osob. Počet kladných odpovědí respondentů skupiny nedoslýchavých a ohluchlých jedinců, která je početně zastoupena mnohem méně než předchozí zmiňovaná skupina, nás informuje o tom, že osoby s nedoslýchavostí a jedinci ohluchlí nepotřebují tlumočnické služby tak často.

H 4

Těžce sluchově postižení se oproti lehce sluchově postiženým, v případě potřeby využití tlumočnicka znakového jazyka, častěji obrací nejprve na člena rodiny.

Tab. č. 23

Přítomnost člena rodiny jako tlumočnicka pro neslyšícího	ANO	NE	Celkem
nedoslýchavost (ztráta sluchu 20-80 db), ohluchlost	12	34	46
těžké postižení sluchu - hluchota	71	83	154
Celkem	83	117	200

Chi-Squares	P-values	
Uncorrected:	5.85	0.01561475 <---
Mantel-Haenszel:	5.82	0.01587635 <---
Yates corrected:	5.05	0.02462149 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$	HV 5%

Komentář k tab. č. 23: 71 těžce sluchově postižených osob z celkového počtu 154 respondentů se v případě potřeby zajištění tlumočnických služeb obrací na člena rodiny. U lehce sluchově postižených se jedná pouze o 12 osob z celkového počtu 46, které volí tuto variantu. Z poměru kladných odpovědí na tuto položku vyplývá, že se hypotéza jednoznačně potvrdila.

Dílčí hypotéza

h 10

Frekvence využívání tlumočnických služeb je u těžce sluchově postižených vyšší než u osob s nedoslýchavostí a ohluchlých.

Tab. č. 24

Frekvence využití tlumočnicka znakového jazyka	několikr. týdně	několikr. měsíc	občas	vůbec	Celkem
nedoslýchavost (ztráta sluchu 20-80 db), ohluchlost	6	3	20	19	48
těžké postižení sluchu - hluchota	13	26	85	32	156
Celkem	19	29	105	51	204

Chi square = 10.00

Degrees of freedom = 3

p value = 0.01858451 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$	HV 5%

Komentář k tab. č. 24: Frekvence využívání tlumočnických služeb vyplývá z potřeby zajištění tlumočnicka při komunikaci se slyšícím účastníkem. V případě, že hypotéza H3, ve které bylo stanoveno, že těžce sluchově postižení vyhledávají a objednávají tlumočnicka více než lehce sluchově postižení, byla jednoznačně potvrzena, je možné konstatovat, že i frekvence využívání tlumočnických služeb bude u skupiny těžce sluchově postižených vyšší než u druhé zmiňované skupiny. Z celkového počtu 156 těžce sluchově postižených respondentů užívá tlumočnicka několikrát týdně, měsíčně

nebo občas **144** osob. Ze skupiny 48 lehce sluchově postižených respondentů se jedná o **29** osob.

V.

Dosažené vzdělání sluchově postižených respondentů – stanovenou nezávislou proměnnou (úroveň vzdělání) jsem rozdělila na dvě položky (tzn. sluchově postižení, kteří mají základní vzdělání či jsou vyučeni a sluchově postižení, kteří dosáhli středoškolského vzdělání, příp. jsou absolventi vyšších odborných nebo vysokých škol) – viz. tab. č. 25. K jednotlivým položkám byly přiřazovány následující indikátory (např. důvěra v tlumočnicka znakového jazyka, požadavek na úroveň jeho vzdělání a další průběžné zvyšování kvalifikace, požadavek na předložení průkazu tlumočnicka a dále pak názor na tlumočnický, kteří sami mají sluchově postižené rodiče.)

Tab. č. 25

Dosažené vzdělání sluchově postižených respondentů	Freq	Percent	Cum.
SP absolventi ZŠ a SP vyučení	133	59.9%	59.9%
SP absolventi SŠ, VOŠ a VŠ	89	40.1%	100.0%
Celkem	222	100%	

Základní hypotéza

H5

Sluchově postižení s nižším vzděláním častěji než sluchově postižení absolventi SŠ, VOŠ a VŠ uvádějí, že tlumočníci si již nemusí nadále zvyšovat svou kvalifikaci, protože jim postačuje praktická znalost komunikačního systému – znakového jazyka.

Tab. č. 26

Požadavek na zvyšování kvalifikace tlumočnicků pro sluchově postižené	ANO	NE	jiné	Celkem
SP absolventi ZŠ a SP vyučení	76	43	5	124
SP absolventi SŠ, VOŠ a VŠ	69	12	8	89
Celkem	145	55	13	213

Chi square = 13.11

Degrees of freedom = 2

p value = 0.00142608 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	(p < 0,01) ^ (p > 0,001)	HV 1%

Komentář k tab. č. 26: Jak je uvedeno v tabulce, **76** osob z celkového počtu 124 sluchově postižených respondentů, kteří mají základní vzdělání či jsou vyučení, požaduje, aby se tlumočnick dále vzdělával. **69** sluchově postižených respondentů z celkového počtu 89 absolventů středních, vyšších odborných a vysokých škol, celoživotní vzdělávání u tlumočnicků požaduje a doporučuje. Z poměru kladných odpovědí v jednotlivých skupinách respondentů vyplývá, že sluchově postižení s nižším vzděláním, oproti sluchově postiženým s vyšším vzděláním, mnohem méně trvají na tom, aby si tlumočnick dále doplňovali a zvyšovali svou kvalifikaci.

Dílčí hypotézy

h 11

Sluchově postižení, kteří dosáhli nižšího vzdělání, mají v tlumočnicka znakového jazyka větší důvěru než sluchově postižení s vyšším vzděláním.

Tab. č. 27

Důvěra v tlumočnicka znakového jazyka	ANO	NE	jiné	Celkem
SP absolventi ZŠ a SP vyučení	79	30	10	119
SP absolventi SŠ, VOŠ a VŠ	37	16	33	86
Celkem	116	46	43	205

Chi square = 27.16

Degrees of freedom = 2

p value = 0.00000126 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	(p < 0,001)	HV 0,1% (1‰)

Komentář k tab. č. 27: Důvěru v tlumočnicka znakového jazyka mají mnohem více osoby s postižením sluchu s nižším vzděláním – z celkového počtu 119 respondentů této skupiny se jedná o **79** osob, oproti sluchově postiženým s vyšším vzděláním – ze skupiny 86 respondentů, kdy takto odpovědělo **37** osob. Na základě šetření můžeme konstatovat, že požadavky kladené na úroveň tlumočnických služeb ze strany sluchově postižených s vyšším vzděláním jsou mnohem striktnější, než požadavky sluchově postižených s nižším vzděláním. Od toho se může odvíjet i důvěra v tlumočnickovy profesionální schopnosti a dovednosti.

h 12

Sluchově postižení s nižším vzděláním se častěji než sluchově postižení s vyšším vzděláním domnívají, že slyšící děti neslyšících rodičů mají lepší předpoklad stát se profesionálním tlumočnickem znakového jazyka.

Tab. č. 28

Slyšící děti SP rodičů mají lepší předpoklad stát se profesionálním tlumočnickem	ANO	NE	jiné	Celkem
SP absolventi ZŠ a SP vyučení	90	13	10	113
SP absolventi SŠ, VOŠ a VŠ	54	12	17	83
Celkem	144	25	27	196

Chi square = 6.41

Degrees of freedom = 2

p value = 0.04049354 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	($p < 0,05$) ^ ($p > 0,01$)	HV 5%

Komentář k tab. č. 28: Z celkového počtu 113 sluchově postižených respondentů, kteří mají základní vzdělání, příp. jsou vyučení, konstatuje 90 z nich, že slyšící děti sluchově postižených rodičů mají lepší předpoklad působit jako tlumočníci znakového jazyka pro neslyšící. Tomuto názoru oponuje 54 sluchově postižených absolventů středních, vyšších odborných a vysokých škol z celkového počtu 83 respondentů. Přestože početně nejsou obě dvě skupiny respondentů rovnoměrně vyvážené, z výsledků šetření vyplývá, že sluchově postižení s nižším vzděláním odhadují předpoklady k tlumočení slyšících potomků neslyšících rodičů lépe než u tlumočnicků, kteří nemají podobnou zkušenost ze své rodiny. Sluchově postižení argumentují tím, že děti sluchově postižených rodičů, kromě toho, že ovládají znakový jazyk, chápou a respektují myšlení neslyšících a znají tuto problematiku velmi podrobně.

Bivariační analýza souboru tlumočnicků sluchově postižených (N2):

K určeným nezávislým proměnným souboru **N2** (viz. následují skupiny **I. – IV.**) a k vybraným položkám znaku byly v průběhu šetření přiřazeny jednotlivé indikátory měřící požadované jevy. Ve těchto zmiňovaných skupinách byly stanoveny dílčí hypotézy, jejichž hodnocení následuje, stejně jako v případě hypotéz v souboru N1, v kap. č. 7. 2. Stejný postup jsem zvolila i ve způsobu shrnutí výsledků šetření. Ke všem položkám zkoumaného problému, vztahujících se ke stanoveným hypotézám, byla vytvořena srovnávací tabulka a je k ní připojen komentář.

I.

Místo působení tlumočnicka pro sluchově postižené – stanovila jsem tuto nezávislou proměnnou a tu rozdělila na dvě položky (tlumočníci působící v oblasti do 100 tisíc obyvatel a nad 100 tisíc obyvatel) – tab. č. 29.

Tab. č. 29

Místo působení tlumočnicka pro SP	Freq	Percent	Cum.
Vesnice a města do 100 tis. obyvatel	12	24.0%	24.0%
Města nad 100 tis. obyvatel	38	76.0%	100.0%
Celkem	50	100%	

K oběma položkám jsem pak vybrala pouze jeden indikátor pro jejich měření – chyby, kterých se během tlumočené situace podle tlumočnicků dopouští samotní sluchově postižení. Při výběru jiných indikátorů v průběhu šetření vyšly zanedbatelné výsledky, proto jsem neprovedla jejich zhodnocení v tabulkách.

Dílčí hypotéza

h 1

Tlumočníci působící ve městech nad 100 tisíc obyvatel uvádějí, že se sluchově postižení, kterým zde tlumočí, dopouští méně chyb v průběhu tlumočené situace, než tlumočníci působící na vesnicích a městech do 100 tisíc obyvatel.

Tab. č. 30

Sluchově postižený se dopouští v průběhu tlumočení chyb	ANO	NE	Celkem
Vesnice a města do 100 tis. obyvatel	10	1	11
Města nad 100 tis. obyvatel	17	19	36
Celkem	27	20	47

Chi-Squares	P-values	
Uncorrected:	6.58	0.01032405 <---
Mantel-Haenszel:	6.44	0.01116949 <---
Yates corrected:	4.91	0.02666499 <---

Fisher exact: 1-tailed P-value: 0.0104359 <---
 2-tailed P-value: 0.0141168 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	$(p < 0,01) \wedge (p > 0,001)$	HV 1%

Komentář k tab. č. 30: Vzhledem k tomu, že do skupiny tlumočnicků působící v oblasti do 100 tisíc obyvatel bylo zařazeno pouze 12 osob z celkové počtu 50 respondentů, tvrzení, že se sluchově postižení žijící v oblasti nad 100 tisíc obyvatel dopouští méně chyb, nepotvrdilo. Na tuto chybu upozornilo 10 tlumočnicků z 11 obyvatel působících v oblasti do 100 tisíc, kteří odpověděli na tuto otázku a 17 tlumočnicků z 36 respondentů, kteří uvedli, že působí v oblasti nad 100 tisíc obyvatel. Poměr odpovědí je tedy nevyvážený, téměř všichni tlumočníci z první skupiny upozornili na problém oproti menší polovině druhé skupiny. Z toho můžeme usuzovat, že sluchově postižení, pro které tlumočníci pracují, se dopouští podobných chyb ať žijí na vesnicích nebo ve městech. Případně to také může znamenat, že někteří tlumočníci níže popsané chování u sluchově postižených nepovažují za chybné. Řada tlumočnicků hovoří o tzv. specifickém chování sluchově postiženého.

Pozn.) Za chybu je v této položce považována situace, kdy se sluchově postižený v průběhu tlumočení obrací k tlumočnickovi s prosbou o radu, případně jej žádá, aby vyjádřil svůj názor k problematice, kterou sluchově postižený řeší.

II.

Věkové kategorie tlumočnicků pro sluchově postižené – v této části jsem stanovila nezávislou proměnnou (věk tlumočnicků) a rozdělila ji na dvě následující položky znaku (věková kategorie tlumočnicků do 45 let a skupina tlumočnicků nad 45 let věku života – tab. č. 31:

Tab. č. 31

Věková kategorie tlumočnicků pro SP	Freq	Percent	Cum.
Věková skupina tlumočnicků do 30 let	19	38.0%	62.0%
Věková skupina tlumočnicků nad 30 let	31	62.0%	100.0%
Celkem	50	100%	

K položkám uvedených v tabulce byly přiřazeny indikátory měřící např. chyby, kterých se podle tlumočnicků během tlumočené situace dopouští slyšící účastníci komunikace a vlastnictví průkazu či certifikátu o znalosti znakového jazyka a absolvování tlumočnických zkoušek. Při výběru jiných indikátorů v průběhu šetření nebyly výsledné informace použitelné.

Dílčí hypotéza

h 2

Tlumočníci starší věkové kategorie častěji poukazují na chyby, kterých se dopouští slyšící účastník komunikace v průběhu tlumočené situace, než tlumočníci mladší 30 let.

Tab. č. 32

Slyšící účastník komunikace se dopouští v průběhu tlumočení chyb	ANO	NE	Celkem
Věková skupina tlumočnicků do 30 let	7	12	19
Věková skupina tlumočnicků nad 30 let	21	9	30
Celkem	28	21	49

Chi-Squares _____ P-values
Uncorrected: 5.22 0.02229816 <---
Mantel-Haenszel: 5.12 0.02370908 <---
Yates corrected: 3.96 0.04669965 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	($p < 0,05$) ^ ($p > 0,01$)	HV 5%

Komentář k tab. č. 32: Přestože počet respondentů v obou souborech není totožný, z počtu odpovědí v tabulce jednoznačně vyplývá, že tlumočníci věkové kategorie nad 30 let kritičtěji označují chování slyšícího účastníka komunikace. Z celkového počtu 30 respondentů ve věku nad 30 let poukazuje na chyby, kterých se dopouští slyšící, **21** tlumočnicků. Z 19 respondentů věkové kategorie do 30 let tak odpovědělo pouze **7** tlumočnicků.

To, že se tvrzení potvrdilo lze přisoudit bohatším zkušenostem a delší tlumočnické praxi tlumočnicků vyšší věkové kategorie. Mladší tlumočníci oproti tomu namítají, že k této situaci nemusí vůbec dojít, když je slyšící účastník předem upozorněn na specifika tlumočení pro sluchově postižené. Další jev, na který v průběhu šetření tlumočníci věkové kategorie do 30 let upozorňovali, byl ten, že sluchově postižený během tlumočení by měl sám umět v situaci, kdy slyšící činí nějakou chybu, zasáhnout a dát najevo slyšícímu účastníku komunikace, že tlumočnick je zde pouze jako prostředník komunikace, nejedná za sluchově postiženého.

Pozn.) Za nejčastější chybu označili tlumočníci znakového jazyka to, že mluvený projev slyšícího účastníka komunikace je příliš rychlý a tlumočnick nestíhá převádět informace do komunikačního systému sluchově postiženého. Dále tlumočníci uváděli, že slyšící nerespektují specifika tlumočení pro sluchově postižené, např. slyšící se obrací na tlumočnicka a komunikuje pouze s ním, neudrzuje oční kontakt se sluchově postiženým komunikačním partnerem, apod.

h 3

Počet tlumočnicků vlastníci průkaz či certifikát o znalosti znakového jazyka a absolvování tlumočnických zkoušek je srovnatelný u tlumočnicků věkové kategorie do 30 let i u tlumočnicků věkové skupiny nad 30 let.

Tab. č. 33

Vlastníte průkaz či certifikát o absolvování kurzu ZJ a tlumočnických zkoušek	ANO	NE	Celkem
Věková skupina tlumočnicků do 30 let	11	8	19
Věková skupina tlumočnicků nad 30 let	26	4	30
Celkem	37	12	49

Chi-Squares   P-values
Uncorrected: **5.21**   **0.02249017** <---
Mantel-Haenszel: 5.10   0.02390950 <---
Yates corrected: 3.77   0.05224863

Fisher exact: 1-tailed P-value: 0.0269757 <---
                  2-tailed P-value: 0.0391627 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$	HV 5%

Komentář k tab. č. 33: Možnosti získat certifikát o absolvování kurzů znakového jazyka či tlumočnických zkoušek nabízí v současné době celá řada organizací pro

sluchově postižené, příp. organizace tlumočnicků, apod. Je možné konstatovat, že tlumočníci, bez ohledu na věk, mohou potvrzení či certifikát získat, a to na základě absolvování závěrečných zkoušek. Je potřeba ovšem poukázat na nejednotnost a rozdílné požadavky jednotlivých organizací, které tlumočnické zkoušky a zkoušky ze znakového jazyka zajišťují.

III.

Dosažené vzdělání tlumočnicků znakového jazyka – stanovenou nezávislou proměnnou (úroveň vzdělání) jsem rozdělila na dvě položky (tzn. tlumočníci, kteří mají základní vzdělání či jsou vyučeni a tlumočníci, kteří jsou absolventi středních, vyšších odborných nebo vysokých škol) – viz. tab. č. 34.

Tab. č. 34

Dosažené vzdělání u tlumočnicků	Freq	Percent	Cum.
Tlumočníci - absolventi ZŠ a vyučení	7	14.0%	14.0%
Tlumočníci - absolventi SŠ, VOŠ a VŠ	43	86.0%	100.0%
Celkem	50	100.0%	

Vzhledem k tomu, že vznikly dvě početně nevyrovnané skupiny, nepřisuzuji k těmto položkám jednotlivé indikátory jako v přecházející části výzkumného šetření, ale poukazují na zajímavé závěry související s úrovní dosaženého vzdělání u tlumočnicků, které se pohybují v 5% hladině významnosti, př.

- *Tlumočníci dosahující vyššího vzdělání jsou spíše mladší věkové kategorie*

Tab. č. 35

Věková kategorie tlumočnicků pro sluchově postižené	19-30 let	31-45 let	46-60 let	Celkem
Tlumočníci - absolventi ZŠ a vyučení	0	4	3	7
Tlumočníci - absolventi SŠ, VOŠ a VŠ	19	18	6	43
Celkem	19	22	9	50

Chi square = 6.21

Degrees of freedom = 2

p value = 0.04490114 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	($p < 0,05$) ^ ($p > 0,01$)	HV 5%

- *Tlumočníci dosahující vyššího vzdělání si více všímají a častěji upozorňují na chyby, kterých se dopouští slyšící účastník komunikace.*

Tab. č. 36

Slyšící účastník komunikace se dopouští v průběhu tlumočení chyb	ANO	NE	Celkem
Tlumočníci - absolventi ZŠ a vyučení	4	3	7
Tlumočníci - absolventi SŠ, VOŠ a VŠ	37	5	42
Celkem	41	8	49

Chi-Squares _____ P-values
Uncorrected: 4.21 0.04023789 <---
Mantel-Haenszel: 4.12 0.04233023 <---
Yates corrected: 2.25 0.13386695

Fisher exact: 1-tailed P-value: 0.0752544

2-tailed P-value: 0.0752544

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	($p < 0,05$) ^ ($p > 0,01$)	HV 5%

IV.

Tlumočníci pro sluchově postižené, kteří sami mají neslyšící rodiče – v této oblasti vycházíme z uzavřené otázky dichotomické – přítomnost sluchového postižení u rodičů tlumočnicků či nikoliv (viz tab. č. 34). K jednotlivým položkám znaku byl v průběhu šetření přiřazen indikátor výskytu chyb, kterých se podle tlumočnicků dopouští slyšící účastník komunikace s neslyšícím protějškem.

Tab. č. 37

Přítomnost sluchové postižení u rodičů tlumočnicků pro SP	Freq	Percent	Cum.
Tlumočníci, kteří mají SP rodiče	20	40.0%	40.0%
Tlumočníci, kteří nemají SP rodiče	30	60.0%	100.0%
Celkem	50	100%	

h 4

Tlumočníci, jejichž rodiče jsou sluchově postižení, jsou více citliví na chování slyšícího účastníka ke sluchově postiženému v průběhu tlumočené situace, protože častěji upozorňují na chyby slyšících, oproti tlumočnickům, kteří sluchově postižené rodiče nemají.

Tab. č. 38

Slyšící účastník komunikace se dopouští v průběhu tlumočení chyb	ANO	NE	Celkem
Tlumočníci, kteří mají SP rodiče	12	8	20
Tlumočníci, kteří nemají SP rodiče	8	21	29
Celkem	20	29	49

Chi-Squares P-values

Uncorrected: 5.15 0.02327042 <---

Mantel-Haenszel: 5.04 0.02472365 <---

Yates corrected: 3.89 0.04846414 <---

Kategorie	p	Hladina významnosti
Celý znak	$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$	HV 5%

Komentář k tab. č. 35: Z odpovědí uvedených u jednotlivých položek je patrné, že tlumočníci, jež jsou potomci sluchově postižených rodičů, častěji upozorňují na chyby, kterých se dopouští slyšící účastník tlumočené komunikace. Z 20 tlumočnicků, kteří mají zkušenosti s tlumočením ve vlastní rodině, jich **12** upozornilo na chyby slyšících komunikačních partnerů. Z 29 tlumočnicků, kteří žádné sluchově postižené rodinné příslušníky nemají, označilo chování slyšícího účastníka za chybné či nevhodné pouze **8** respondentů.

7.2 Závěry výzkumu a hodnocení hypotéz

V závěrečném shrnutí souboru **N1** jsou v první řadě vyhodnoceny základní hypotézy vycházející z jednotlivých položek souboru (tzn. místo bydliště sluchově postižených, věková kategorie, pohlaví, typ sluchové vady a úroveň dosaženého vzdělání), následují hypotézy dílčí. Vzhledem k tomu, že soubor **N2** disponuje s mnohem menším počtem respondentů, byla provedena metoda bivariační analýzy pouze jako doplňující výzkumné šetření. Učinila jsem tak především proto, aby bylo možné poukázat na některé shodné či rozdílné aspekty u obou cílových skupin výzkumného projektu (tzn. sluchově postižených a tlumočnicků). Dílčí hypotézy stanovené v souboru **N2** vycházejí z obdobných položek, jež byly vybrány v souboru **N1** (př. místo bydliště – resp. místo působení tlumočnicka, věková kategorie, dosažené vzdělání) a jsou doplněny položkou zjišťující přítomnost sluchového postižení u rodičů tlumočnicků a měřící vliv této skutečnosti na jejich profesionální dovednosti a schopnosti.

U jednotlivých hypotéz je uvedena i výsledná hladina významnosti měřeného tvrzení.

Soubor sluchově postižených respondentů (N1)

Základní hypotézy

H1

Sluchově postižení obyvatelé měst nad 100 tis. obyvatel mají lepší povědomí o tom, kam se mohou obrátit v případě potřeby zajištění tlumočnické služby, než sluchově postižení obyvatelé vesnic a měst do 100 tis. obyvatel.

Tato hypotéza nebyla potvrzena.

$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$, HV 5%

H2

Tlumočnické služby využívají sluchově postižení všech věkových kategorií. Mezi skupinou sluchově postižených věkové kategorie nad 30 let a skupinou mladší třiceti let není zásadní rozdíl.

Tato hypotéza byla potvrzena.

$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$, HV 5%

H3

Tlumočnické služby vyhledávají těžce sluchově postižení jedinci více než jedinci nedoslýchaví a ohluchlí.

Tato hypotéza byla potvrzena.

($p < 0,001$), HV 0,1% (1‰)

H4

Těžce sluchově postižení se oproti lehce sluchově postiženým, v případě potřeby využití tlumočnicka znakového jazyka, častěji obrací nejprve na člena rodiny.

Tato hypotéza byla potvrzena.

($p < 0,05$) ^ ($p > 0,01$), HV 5%

H5

Sluchově postižení s nižším vzděláním častěji než sluchově postižení absolventi SŠ, VOŠ a VŠ uváděli, že tlumočníci si již nemusí nadále zvyšovat svou kvalifikaci, protože jim postačuje praktická znalost komunikačního systému – znakového jazyka.

Tato hypotéza byla potvrzena.

($p < 0,01$) ^ ($p > 0,001$), HV 1%

Dílčí hypotézy

h 1

Sluchově postižení obyvatelé měst nad 100 tis. obyvatel využívají služeb Centra zprostředkování tlumočnicků pro neslyšící v Praze více než sluchově postižení obyvatelé vesnic a měst do 100 tis. obyvatel.

Tato hypotéza nebyla potvrzena.

($p < 0,01$) ^ ($p > 0,001$), HV 1%

h 2

Sluchově postižení obyvatelé vesnic a měst nad 100 tis. obyvatel upozorňují na chyby, kterých se dopouští tlumočníci znakového jazyka při tlumočení, častěji než sluchově postižení obyvatelé vesnic a měst do 100 tis. obyvatel.

Tato hypotéza nebyla potvrzena.

($p < 0,01$) ^ ($p > 0,001$), HV 1%

h 3

Sluchově postižení obyvatelé vesnic a měst do 100 tis. obyvatel považují počet tlumočených televizních pořadů pro neslyšící za méně dostačující než sluchově postižení obyvatelé měst nad 100 tis. obyvatel.

Tato hypotéza byla potvrzena.

$(p < 0,01) \wedge (p > 0,001)$, HV 1%

h 4

Sluchově postižení věkové kategorie nad 30 let se v případě potřeby tlumočení obrací na rodinného příslušníka častěji než sluchově postižení mladší třiceti let.

Tato hypotéza byla potvrzena.

$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$, HV 5%

h 5

Sluchově postižení věkové kategorie nad 30 let se v případě potřeby tlumočení obrací na přítele či známého, který ovládá znakový jazyk, častěji než sluchově postižení mladší třiceti let.

Tato hypotéza nebyla potvrzena.

$(p < 0,01) \wedge (p > 0,001)$, HV 1%

h 6

Sluchově postižení věkové kategorie mladší 30 let se v případě potřeby tlumočení obrací na tlumočnicka organizace pro sluchově postižené častěji než sluchově postižení starší třiceti let.

Tato hypotéza nebyla potvrzena.

$(p < 0,001)$, HV 0,1% (1‰)

h 7

Sluchově postižení věkové kategorie mladší 30 let se v případě potřeby tlumočení obrací na Centrum zprostředkování tlumočnicků pro neslyšící v Praze častěji než sluchově postižení starší třiceti let.

Tato hypotéza byla potvrzena.

$(p < 0,001)$, HV 0,1% (1‰)

h 8

Sluchově postižení věkové kategorie nad 30 let projevují větší důvěru v tlumočnicka pro neslyšící než sluchově postižení mladší třiceti let.

Tato hypotéza byla potvrzena.

$(p < 0,01) \wedge (p > 0,001)$, HV 1%

h 9

Sluchově postižené ženy v průběhu tlumočené situace častěji žádají tlumočnicka znakového jazyka o radu než sluchově postižení muži.

Tato hypotéza nebyla potvrzena.

$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$, HV 5%

h 10

Frekvence využívání tlumočnických služeb je u těžce sluchově postižených vyšší než u osob s nedoslýchavostí a ohluchlých.

Tato hypotéza byla potvrzena.

$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$, HV 5%

h 11

Sluchově postižení, kteří dosáhli nižšího vzdělání, mají v tlumočnicka znakového jazyka větší důvěru než sluchově postižení s vyšším vzděláním.

Tato hypotéza byla potvrzena.

$(p < 0,01) \wedge (p > 0,001)$, HV 1%

h 12

Sluchově postižení s nižším vzděláním se častěji než sluchově postižení s vyšším vzděláním domnívají, že slyšící děti neslyšících rodičů mají lepší předpoklad stát se profesionálním tlumočnickem znakového jazyka.

Tato hypotéza byla potvrzena.

$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$, HV 5%

Tlumočníci pro sluchově postižené (N2)

Dílčí hypotézy

h 1

Tlumočníci působící ve městech nad 100 tisíc obyvatel uvádějí, že se sluchově postižení, kterým zde tlumočí, dopouští méně chyb v průběhu tlumočené situace, než tlumočníci působící na vesnicích a městech do 100 tisíc obyvatel.

Tato hypotéza nebyla potvrzena.

$(p < 0,01) \wedge (p > 0,001)$, HV 1%

h 2

Tlumočníci starší věkové kategorie častěji poukazují na chyby, kterých se dopouští slyšící účastník komunikace v průběhu tlumočené situace, než tlumočníci mladší 30 let.

Tato hypotéza byla potvrzena.

$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$, HV 5%

h 3

Počet tlumočnicků vlastníci průkaz či certifikát o znalosti znakového jazyka a absolvování tlumočnických zkoušek je srovnatelný u tlumočnicků věkové kategorie do 30 let i u tlumočnicků věkové skupiny nad 30 let.

Tato hypotéza byla potvrzena.

$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$, HV 5%

h 4

Tlumočníci, jejichž rodiče jsou sluchově postižení, jsou více citliví na chování slyšícího účastníka ke sluchově postiženému v průběhu tlumočené situace, protože častěji upozorňují na chyby slyšících, oproti tlumočnickům, kteří sluchově postižené rodiče nemají.

Tato hypotéza byla potvrzena.

$(p < 0,05) \wedge (p > 0,01)$, HV 5%

7.3 Možnosti využití výsledků výzkumu, návrhy a doporučení

Z provedeného výzkumného šetření jednoznačně vyplývá, že nabídka tlumočnických služeb poskytovaných sluchově postiženým uživatelům se v současné době rozšiřuje, zejména v souvislosti s přijetím zákona č. 155 o znakové řeči v roce 1998.

Tlumočnické se dostává do nových, značně odlišných komunikačních situací než v minulosti, což je důkazem toho, že neslyšící pronikají do mnoha nových oblastí běžného života. Zlepšení podmínek začlenění sluchově postižených do majoritní společnosti spočívá např. v bohatší nabídce studijních oborů na středních a vysokých školách. Znamená to tedy, že se změnila i požadavky ze strany sluchově postižených a zvýšily se jejich nároky na úroveň tlumočnických služeb. Zejména v případě tlumočení odborných předmětů na vysokých školách.

Další oblasti, kterým je nutné věnovat zvýšenou pozornost, je zajištění tlumočnických služeb pro sluchově postižené s přidruženou vadou (př. specifika tlumočení pro hluchoslepé, jedince s postižením sluchu a mentálním postižením) a u nás ještě méně rozšířené tlumočení pro sluchově postižené děti, které se odlišuje od běžného tlumočení.

Tlumočením znakového jazyka se rozumí jednoznačný převod smyslu sdělení z výchozího jazyka do jazyka cílového (př. z mluveného jazyka do jazyka znakového a naopak). Při tomto převodu musí být respektována odlišnost obou jazyků. V případě znakového jazyka tedy odlišnost kultury Neslyšících a světa slyšících.

Účastníci tlumočené komunikační situace jsou: sluchově postižený, slyšící účastník komunikace a tlumočnické zajišťující převod smyslu sdělení obou zúčastněných stran. Jedná se tedy o tři složky komunikačního procesu, jež se vzájemně prolínají. **Sluchově postižený, slyšící účastník a tlumočnické** by měli dodržovat pravidla tohoto komunikačního procesu a respektovat se navzájem.

Pro speciálně pedagogickou praxi vyplývají následující kroky a doporučení:

Intervence u sluchově postižených

- Příprava sluchově postižených žáků využívat tlumočnických služeb – seznámit sluchově postižené děti s možností využití tlumočnických služeb, přiblížit jim

roli tlumočnicka znakového jazyka a připravit je na konkrétní tlumočené situace formou modelových a konkrétních cvičení

- Povzbudit dospělé sluchově postižené k vyššímu užívání tlumočených služeb, zvýšit jejich informovanost o tom, jak si mohou tlumočnické služby zajistit
- Objasnit sluchově postiženým, co mohou od tlumočené situace očekávat, přiblížit jim práva a povinnosti tlumočnicka znakového jazyka vyplývající z etického kodexu

Intervence u tlumočnicků znakového jazyka

- Zvyšovat kvalifikaci a odbornou přípravu na poskytování tlumočnických služeb

Intervence u slyšících účastníků komunikace

- Zvyšovat informovanost slyšící veřejnosti o problematice sluchového postižení a z toho vyplývajících odlišností v komunikaci
- Zvyšovat informovanost veřejnosti o specifikách tlumočení pro neslyšící

Závěr

Komunikaci charakterizuje Tubbs (1991) jako proces vytváření vztahu mezi dvěma nebo více lidmi, komunikace se dá vymezit jen ve vztahu k jiným. Účastníci komunikace se podle něj stávají navzájem závislými a jejich komunikace může být analyzována jen v kontextu dané události. Komunikaci dále definuje jako „sdílení zkušenosti“. Lidská komunikace je jedinečná svou mimořádnou schopností vytvářet a užívat symboly, což umožňuje lidským jedincům „sdílet zkušenosti zprostředkovaně a nepřímou“.

Jedinci se sluchovým postižením obecně nemají odlišné komunikační potřeby než většina z nás. Rozdíl není ani v jejich naplňování. Stejně jako slyšící tyto potřeby naplňují v komunikaci s druhými lidmi, sebereflexí, tříděním si svých pocitů, dojmů a názorů. Rozdílné mohou být jen prostředky, které jim toto naplňování umožní. To, co bývá označováno za důsledky sluchové vady je často pouze důsledkem nenaplněné komunikační potřeby. Člověk jako člen společnosti tráví velkou část svého aktivního života zapojen do procesu komunikace, a proto při nedostatku komunikačních příležitostí trpí. Uspokojení z této činnosti má vliv nejen na jeho emocionální pohodu, ale i na fyzické zdraví člověka.

Odlišnost komunikačních kompetencí, resp. způsobu komunikace je nejvýznamnějším důsledkem sluchového postižení. Rozsah podnětů, které lze aktuálně vnímat a zároveň mají informační význam, je mnohem menší než u slyšících. Ti mohou slyšet i řeč a jakékoli zvuky přicházející z různých stran. Omezení možnosti vnímat a rozlišovat zvukové podněty a chápat jejich význam se projeví potížemi v oblasti osvojení a využití orální řeči. Řeč je prostředkem sociálního kontaktu i zdrojem poznání. Neslyšící a lidé s těžkou sluchovou vadou užívají běžné komunikační prostředky odlišným způsobem nebo používají jiný komunikační systém, který lépe vyhovuje jejich potřebám a možnostem. Podle Vágnerové (2004) z toho vyplývají obtíže v dorozumívání s příslušníky majoritní společnosti a komunikační komplikace bývají i největším subjektivním problémem, který ze sluchové vady vyplývá.

Ve své disertační práci jsem se zabývala problematikou sluchového postižení, především komunikační bariérou vyplývající z tohoto postižení. Jedním z prostředků, jak se mohou sluchově postižení cítit jako rovnocenní partneři v komunikaci s majoritní společností, je přítomnost tlumočnicka znakového jazyka. Tlumočením znakového jazyka, ale samozřejmě i tlumočením jazyka obecně, rozumíme jednoznačný převod smyslu sdělení z výchozího jazyka do jazyka cílového. Při tomto převodu musí být respektována odlišnost obou jazyků.

Výzkumné šetření bylo realizováno statistickou procedurou. Jedná se o kvantitativní výzkum za použití technik dotazníku, standardizovaného rozhovoru, obsahové

analýzy a analýzy dokumentů. Dominantním cílem disertační práce byla **komplexní analýza teoretických a empirických zdrojů** týkajících se problematiky poskytování tlumočnických služeb tlumočnickými znakového jazyka a využívání těchto služeb osobami s postižením sluchu. Zaměřila jsem se na současnou situaci v České republice, zjišťovala jsem názory a postoje na úroveň tlumočnických služeb u sluchově postižených a tlumočnicků znakového jazyka.

Stanovila jsem si rovněž několik dílčích cílů zaměřených např. na vymezení chyb, kterých se dopouští během tlumočené situace jak samotní sluchově postižení klienti a tlumočníci pro sluchově postižené, tak slyšící účastníci komunikace. Dále jsem poukázala na nejednotnost ve způsobu vzdělávání tlumočnicků pro sluchově postižené v ČR a rozdílné požadavky na jejich úroveň kvalifikace. Zdůraznila jsem např. také potřebu vyšší kvalifikace tlumočnicků znakového jazyka pro sluchově postižené a upozornila na nutnost dalšího celoživotního vzdělávání.

Na pozici a roli tlumočnicka znakového jazyka, resp. způsob zajištění tlumočnických služeb pro sluchově postižené je nahlíženo hned z několika pohledů. V České republice se tyto pohledy značně odlišují, především ve vymezení kompetencí tlumočnicka znakového jazyka, náplni jeho činností v průběhu tlumočené situace a postojích tlumočnicka ke sluchově postiženému klientovi a slyšícímu účastníku komunikace. V rámci jednotlivých hypotéz jsem vymezila požadavky kladené sluchově postiženými na osobnostní předpoklady a profesionální schopnosti tlumočnicků pro neslyšící. Vedle toho jsem také definovala požadavky kladené tlumočnickými na sluchově postižené během tlumočené situace, především na jejich vztah k tlumočnickům znakového jazyka a schopnosti užívat tyto služby.

Tlumočení pro sluchově postižené nelze vnímat zjednodušeně jako službu poskytovanou sluchově postiženému uživateli. Nejedná se pouze o kognitivní transfer mezi jazyky, ale především o transfer komunitní a kulturní (Napier, 2002). Proces tlumočení provází specifické problémy, neboť při něm dochází ke konfrontaci dvou naprosto odlišných světů – slyšících a sluchově postižených.

Zkvalitněním a zlepšením organizace zajišťování tlumočnických služeb v každodenním životě jedinců se sluchovou vadou, zvýšením informovanosti slyšící veřejnosti o specifikách komunikace se sluchově postiženými, kladením vyšších nároků na profesní kvalifikaci tlumočnicků znakového jazyka a v lepší připravenosti sluchově postižených přijímat a využívat tlumočnické služby, můžeme spatřovat předpoklad pro snadnější integraci sluchově postižených do majoritní společnosti.

Shrnutí

Předkládaná disertační práce je zaměřena na problematiku péče o sluchově postižené a specifika komunikačních forem osob s tímto postižením. Práce je členěna na teoretickou a výzkumnou část a je rozložena do sedmi kapitol. Jejím cílem je nastítnit komunikační bariéry, které musí každodenně překonávat jedinci se sluchovou vadou a především analyzovat jejich možnosti využití tlumočnicků znakového jazyka jako zprostředkovatelů komunikace se slyšícími.

Úvodní kapitola pracuje s teoretickými východisky oboru speciální pedagogika. Upřesňují se v ní a vymezují definice pojmů z oboru surdopedie, vysvětlují a porovnávají jednotlivé termíny a jejich užívání v zahraniční literatuře. Následující kapitola pojednává o významu sluchu pro člověka, o důsledcích ztráty sluchu promítajících se v osobnosti jedince s nedoslýchavostí či hluchotou. Ve třetí a čtvrté kapitole je věnován prostor edukaci a profesní přípravě sluchově postižených, vyzdvižen je význam včasné intervence a odhalení sluchové vady. S tím souvisí uchopení funkčního komunikačního kódu dítětem se sluchovou vadou v raném věku. Ať už máme na mysli orální řeč či znakový jazyk. Dále je v práci pojednáno o fonetické a fonologické stavbě znakového jazyka a možnostech využití tlumočnických služeb neslyšícími v současné době.

Dominantním cílem disertační práce je komplexní analýza teoretických a empirických zdrojů týkajících se problematiky poskytování tlumočnických služeb tlumočníky znakového jazyka a využívání těchto služeb osobami s postižením sluchu.

Výzkumné šetření bylo realizováno od července roku 2005 až do konce února roku 2006 a osloveni byli sluchově postižení, tlumočníci v rámci organizací pro sluchově postižené a tlumočníci působící na školách pro sluchově postižené na území celé České republiky. Empirické šetření bylo realizováno statistickou procedurou za použití technik dotazníku, standardizovaného rozhovoru, obsahové analýzy a analýzy dokumentů.

Výsledky závěrů šetření nám poskytly informace, jež byly východiskem pro formulaci návrhů a opatření pro speciálně pedagogickou teorii a praxi. Tlumočení pro sluchově postižené je mostem v komunikaci mezi osobami s postižením sluchu a majoritní společností. Zkvalitnění a lepší organizace zajišťování tlumočnických služeb v každodenním životě jedinců se sluchovou vadou a zvýšení informovanosti slyšící veřejnosti o specifikách komunikace se sluchově postiženými je předpokladem k plynulejšímu zapojení těchto osob do světa slyšících.

Summary

Presented thesis is focused on the problematics of the care for hearing disabled persons and the specifics of forms of their communication. This work is divided into two parts: theoretical and research, and sectioned into seven chapters. Its goal is to outline communication barriers a hearing disabled individual has to overcome every day and especially analyse their possibilities of using sign language interpreters as a conveyors of the communication with hearing society.

Opening chapter operates with theoretical possibilities in the area special education. It specifies and defines suropedical terminology, explains and compares individual terms and their use in foreign literature. Following chapter concerns the significance of human hearing, its consequences of its loss on the handicapped persons personality. The third and the fourth chapter is dedicated to the education and preparing a disabled individual for a profession, emphasized on an early intervention and finding out the hearing defect. This is related to early acquiring of the functional communication code by the disabled child, considering either oral speech or sign language. Also it contains brief exposition of phonetic and phonological frame of the sign language and a possibility of use disabled peoples services in interpreting.

The dominant aim of our thesis is complex analyse of theoretical and empirical sources related with problem of redintion of interpreting services by sign languages interpreters and using these services by people with hearing impairment. The survey of the dissertation thesis was realised since July 2005 to the end of February 2006. Addressed were people with hearing impairment and interpreters within the scope of organizations for disabled people as well as interpreters working in the schools for pupils with hearing impairment in the Czech Republic.

Experience enquiry uses methods of statistic procedure with using of questionnaire, standardized dialogue, document analysis and critical analysis of the information sources.

The result of the research provided the information which were the starting point for definition of proposals and arrangements for the special education theory and work experience. Sign language interpreting for people with hearing disabilities is a bridge in the communication between majority society and disabled people.

Improvement and better organisation assurance of interpreting services in daily life people with hearing disabilities and increasing foreknowloedge of hearing public about specific communication with people without acoustic reception is presumption for fluent integration these people to the world of hearing people.

Seznam tabulek, grafů a obrázků:

- Tab.č.1** *Předmět speciální pedagogiky* (Bach, In Leonhardt, 2001, s. 34)
- Tab.č.2** *Členění speciální pedagogiky* (Renotierová, Ludíková ,2003, s. 17)
- Tab.č.3** *Orientační počet zdravotně postižených v letech 1997 a 2003 z celkového počtu obyvatel ČR* (<http://wtd.vlada.cz/scripts/detail.php?id=6691>)
- Tab. č.4** *Orientační výskyt jednotlivých druhů zdravotního postižení na 10 tis. obyvatel* (<http://wtd.vlada.cz/scripts/detail.php?id=6691>)
- Tab. č. 5** *Orientační počet zdravotně postižených podle kraje a typu postižení v roce 1997* (<http://wtd.vlada.cz/scripts/detail.php?id=6691>)
- Tab.č.6** *Výsledky z průzkumu zdravotního stavu obyvatelstva USA z let 1990/91* (Hrubý, 1996, s. 13)
- Tab.č.7** *Klasifikace sluchových vad – jednotlivé kategorie ztráty sluchu* (Hrubý, 1996, s. 13)
- Tab.č.8** *Systém objektivních a subjektivních veličin pro měření v akustice*
- Tab.č.9** *Chování kojence pro posouzení vývoje slyšení*
- Tab.č.10** *Vybraná vývojová data u kojence* (Cíbochová 2004, s. 293)
- Tab.č.11** *Vybraná vývojová data u kojence - reakce dítěte na zevní podněty* (Cíbochová 2004, s. 293)
- Tab.č.12** *Vývoj počtu žáků ve speciálních školách podle vybraného druhu postižení v letech 1991/92 – 1997/98 v České republice* (Ústav informací ve vzdělávání, Praha)
- Tab.č.13** *Žáci s postižením začlenění v tzv. běžných školách* (Michalík, In Renotierová, Ludíková, 2003, s. 121)
- Tab.č.14** *Míra integrace žáků s postižením do středních škol podle druhu vady - stav k 30.9.2000* (Červenková, Kotíková, 2001, s. 9)
- Tab.č.15** *Srovnání metod totální a orální komunikace* (Freeman., 1991, s. 21)
- Tab.č.16** *Nejdůležitější aspekty intervenčních programů pro sluchově postižené děti postavených na orálním aspektu* (Diller, 2000, s. 19)
- Tab.č.17** *Schematické porovnání vlastního znakového jazyka neslyšících a znakované češtiny* (Janotová, Řeháková, 1990, s. 96)
- Tab.č.18** *TAB – místo artikulace* (Macurová, 1996, s. 11)
- Tab.č.19** *Manuální TAB* (Macurová, 1996, s. 11)
- Tab.č.20** *DEZ – tvar ruky* (Macurová, 1996, s. 12-13)
- Tab.č.21** *ORI -poloha dlaně a prstů ve vztahu k tělu* (Macurová, 1996, s. 15)

Tab.č.22 *HA - vzájemná poloha rukou* (Macurová, 1996, s. 15)

Tab.č.23 *SIG – pohyb* (Macurová, 1996, s. 17) 91

Tab.č.24 *SIG kruhový pohyb* (Macurová, 1996, s. 15)

Graf č. 1 *Porovnání audiologické a kulturní definice hluchoty*

(Hrubý, 1998, s. 12) 21

Graf č. 2 *Průměrné prahové křivky různých věkových skupin*

(www.dalaerm.de/wett2001/wb002/alter.htm, In René Brunner/Ilse

Nöldeke:Das Ohr,Stuttgart; New York; Thieme 2001, str.81)

Graf č. 3 *Výskyt sluchových vad podle věku*

(Krüger, 1991, In Leonhardt,1999, s. 61)

Obr.č. 1 *Anatomická stavba sluchového analyzátoru* (Leonhardt, 2001, s. 39)

Obr. č. 2 *Příčný řez středním uchem* (Leonhardt, 2001, s. 40)

Obr. č. 3 *Schematické znázornění činnosti vnějšího, středního a vnitřního ucha*

(Hrubý, 1998,s. 33)

Obr.č. 4 *Celkové schéma sluchové dráhy* (Hrubý, 1998, s. 33)

Obr. č. 5 *Přenos zvukových vln*

(Silbernagl - Despopoulusa, 1991, In Leonhardt, 2001, s. 46)

Obr. č. 6 *Schéma sluchového pole člověka* (Lejska, 2003, s. 21)

Obr. č. 7 *Schopnost sebehodnocení a reflexe tlumočnicka znakového jazyka*

(Mikkonen, P. příspěvek na konferenci EFSLI, Praha, 2006)

Literatura

Adresář služeb pro sluchově postižené 2005. Praha: FRPSP, 2005. ISBN 80-86792-18

BÍMOVÁ, P.: Jazyk znakový – jazyk přirozený. ČDS, 10, 2002, č. 2/3, [cit. 18. července 2005]. Dostupné na World Wide Web: <<http://zj.ruce.cz/?page=home&num=033>>

BRADÁČOVÁ, Z. *Zkušenosti rodičů – setkání s rodiči sluchově postižených dětí*. Praha: FRPSP, 1999.

BRADEN, J. P.: *Deafness, deprivation, and IQ*. New York and London: Plenum Press, 1994, Info Zpravodaj FRPSP 8, 2000, s. 23-25.

BRUNNER, R., NÖLDEKE, I. *Das Ohr*. Stuttgart; New York; Thieme 2001, str.81, [15. dubna 2005]. Dostupné na World Wide Web:<www.dalaerm.de/wett2001/wb002/alter.htm>

BUBERLE, V., JANEČEK, M., NĚMEC, P., BROŽÍK, J. *Koncepce vzdělávacích programů pro neslyšící*. Etapová zpráva za rok 1995 (Příprava a výchova tlumočnicků a lektorů znakového jazyka), FRPSP, Praha

BULOVÁ, A. Uvedení do surdopedie. In **PIPEKOVÁ, J.** *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80- 8593165-6

CARDINAUX, V., CARDINAUX, H., LÖVE, A. *Ujměte se mě. Výchova hluchoslepých dětí*. Praha: Scientia, 1999, ISBN 80-7183-190-5

CSONKA, Š., MISTRÍK, J., URBÁR, J. *Frekvenčný slovník posunkovej reči*. Bratislava: SPN, 1986.

ČEŇKOVÁ, I. *Teorie a didaktika tlumočení I*. Praha: FF UK Desktop Publishing. 2001 ISBN 80-8589-962-0

ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*. Praha: UK, Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0154-0

ČERVENKOVÁ, A., KOTÍKOVÁ, J. *Odborná příprava zdravotně postižené mládeže a její uplatnění na trhu práce*. Praha: VÚPSV, 2001. [cit. 17. července 2005]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.vupsv.cz/Cervenkova_odb_priprava.pdf>

DILLER, G. *Habilitace a rehabilitace dětí*. Qualification of educational staff working with hearing-impaired children (QESWHIC), 2000, [cit. 7. července 2005]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.lehn-acad.net/downloads/letter06cz.pdf>>

DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: UP Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7

EVANS, L. *Totální komunikace (Struktura a strategie)*. Hradec Králové: Pedagogické centrum, 2001. ISBN 80-238-7915-4

EBBINGHAUS, H., HESSMANN, J. *Gehörlose. Gebärdensprache. Dolmetschen*. Hamburg: Signum, 1989. ISBN 3-927731-04-8

- FALTÍNOVÁ, R., HOLUBOVÁ, M.,** *Krátký úvod k problematice tlumočení*, 2002. [cit. 17. července 2006] Dostupné na World Wide Web: <<http://www.pevnost.com/texty/009.pdf>>
- FRISHBERG, N.** *Interpreting: An Introduction*. Silver Spring, MD, USA: RID Publications, 1990. ISBN 0-916883-07-08.
- FENCLOVÁ, J., kol.** *Ve světě sluchového postižení*. Praha: FRPSP, Středisko rané péče Tamtam, 2005. ISBN 80-86792-27-7
- FREEMAN, R. D., CARBIN, C. F., BOESE, R. J.** *Tvé dítě neslyší*. Praha: FRPSP, 1992.
- GABRIELOVÁ, D., PAUR J., ZEMAN, J.** *Slovník znakové řeči*. Praha: Horizont, 1988.
- GAVORA, P.** *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6
- HENDL, J.** *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2
- HERDOVÁ, S.** *Vyšetřování sluchu u dětí*. *Pediatric pro praxi*, 2004/4, [cit. 18. července 2005]. Dostupné na World Wide Web: <www.solen.cz>
- HORÁKOVÁ, R.** *Úvod do surdopedie*. In **PIPEKOVÁ, J. (ed.)** Kapitoly ze speciální pedagogiky. Brno: MU, 2006, s. 127-143, ISBN 80-7315-120-0
- HORÁKOVÁ, R.** *Specifika vývoje a včasná pedagogická intervence u dětí se sluchovým postižením*. In **Opatřilová, D.(ed.)** Pedagogicko psychologické poradenství a intervence v raném a předškolním věku u dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, Brno: MU, 2006, s. 243-281, ISBN 80-210-3977-9
- HROBOŇ, M., JEDLIČKA, I., HOŘEJŠÍ, J.** *Nedoslychavost*. Praha: Makropolus, 1998. ISBN 80-86003-13-2
- HRONOVÁ, A., MOTEJZÍKOVÁ, J.** *Raná komunikace mezi matkou a dítětem (Neslyšící matka se svým sluchově postiženým dítětem)*. Praha: FRPSP, 2002.
- HRUBÝ, J.** *Terminologie ve sluchovém postižení*. *Speciální pedagogika* 6, 1996, č. 4, s.10 – 15. ISSN 1211-2720
- HRUBÝ, J.** *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslychavých po jejich vlastním osudu, I.díl*. Praha: FRPSP, Septima, 1997. ISBN 80-7216-006-0
- HRUBÝ, J.** *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslychavých po jejich vlastním osudu II.díl*. Praha: FRPSP, Septima, 1998. ISBN 80-7216-075-3
- HRUBÝ, J.** *Kolik je u nás sluchově postižených?* *Speciální pedagogika* 8, 1998, č. 2, s. 5-19. ISSN 1211-2720
- HRUBÝ, J.:** *Český znakový jazyk a znakovaná čeština*. *Info Zpravodaj FRPSP* 9, 2001, s. 14-15.
- HRUBÝ, J.** *Konference o sociální pomoci, sborník příspěvků a záznam diskuze*. Vládní výbor pro zdravotně postižené občany, Praha, 2. 11. 1999

- JABŮREK, J.** *Bilingvální vzdělávání neslyšících*. Praha: Septima, 1998. ISBN 80-7216-052-4
- JANEČEK, J.** *Etický kodex II*. GONG XXXII, č. 10, 2003, s. 18. ISSN 0323-0732
- JANEČEK, J.** *Rovnocenné systémy?* GONG XXXIII, č. 10, 2004, s. 3. ISSN 0323-0732
- JANEČEK, J.** *Centrum tlumočnicků jen pro vyvolené?* GONG XXXIII, č. 10, 2004, s. 3. ISSN 0323-0732
- JANOTOVÁ, N.** *Reedukace sluchu sluchově postižených dětí v předškolním věku*. Praha: Septima, 1996. ISBN 80-85801-90-6
- JANOTOVÁ, N.** *Kapitoly o integraci sluchově postižených dětí*. Praha: Septima, 1996. ISBN 80-85801-81-7
- JANOTOVÁ, N., ŘEHÁKOVÁ, K.** *Surdopedie. Komunikace sluchově postižených*. Praha: SPN, 1990. ISBN 80-7066-004-X
- JANOTOVÁ, N., SVOBODOVÁ, K.** *Integrace sluchově postiženého dítěte v mateřské a základní škole*. Praha: Septima, 1998. ISBN 80-7216-050-8
- JESENSKÝ, J.** *Kontrapunktů integrace zdravotně postižených*. Praha: Univerzita Karlova, 1995. ISBN 80-7184-030-0
- JESENSKÝ, J.** *Podstata integrace handicapovaných*. In *Integrace – znamení doby*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-691-0
- JESENSKÝ, J.** *Základy komprehenzivní speciální pedagogiky*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2000. ISBN 80-7041-196-1
- KEBLOVÁ, A.** *Speciální školy pro sluchově postižené v České republice*. Praha: MŠMT ČR, Wagner Press, s.r.o., 2000.
- KOHUTOVÁ, J.** *Tlumočnický jazyk na střední škole pro sluchově postižené*. Bakalářská práce. Praha: FF UK, Praha, 2005.
- KOLEKTIV.** *Legislativa pro zdravotně postižené a problematika jejich integrace*. Sborník ze III. Celostátního semináře ze zahraniční účasti v Zámostí u Jičína. Praha: Sdružení zdravotně postižených v ČR, 1993
- KOUKOLÍK, F.** *Lidský mozek*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-632-2
- KRAHULCOVÁ, B.** *Komplexní komunikační systémy těžce sluchově postižených*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-239-7
- KRÁSA, V.** *Handicapovaní lidé jsou rukojmími úředníků*. [cit. 20. července 2005]. Dostupné na World Wide Web: <http://pravo.newtonit.cz/default.asp?cache=924236>
- LAVIČKA, L., ŠLAPÁK, I.** *Porucha sluchu v dětském věku – poznámky pro pediatra*. *Pediatric pro praxi*, 2002/6, [cit. 20. července 2005]. Dostupné na World Wide Web: www.solen.cz

- LECHTA, V.** *Symptomatické poruchy řeči u dětí.* Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-572-5
- LEJSKA, M.** *Poruchy verbální komunikace a foniatrie.* Brno: Paido, 2003. ISBN 80-7315-038-7
- LEONHARDT, A.** *Úvod do pedagogiky sluchovo postihnutých.* Bratislava: Sapiencia, 2001. ISBN 80-967180-8-8
- LEVEN, R., THIES W.** *Gebärdensprachdolmetschen. Dokumentation der Magdeburger Fachtagung.* Hamburg: Verlag hörgeschädigte kinder gGmbH, 1999. ISBN 3-924055-26-2
- LEVEN, R.** *Gehörlose und schwerhörige Menschen mit psychischen Störungen.* Hamburg: Verlag hörgeschädigte kinder gGmbH, 2003. ISBN 3-924055-22-X
- LOTKO, E.** *Slovník lingvistických termínů pro filology.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. ISBN 80-2440-123-1
- LÖWE, A.** *Pädagogische Hilfen für hörgeschädigte Kinder in Regelschulen :eine Handreichung für Eltern und Lehrer gehörloser und schwerhöriger Regelschüler.* Heidelberg : Ed. Schindele, 1989. ISBN 3-89149-141-7
- LUDÍKOVÁ, L.** *Edukace hluchoslepého dítěte raného věku.* Olomouc: UP PdF, 2001, ISBN 80-244-0250-5
- MACUROVÁ, A.** *Jazyk v komunikace neslyšících.* INFO Zpravodaj FRPSP 3, 1995
- MACUROVÁ, A.** *Proč a jak zapisovat českého znakového jazyka.* Speciální pedagogika 6, 1996, č. 1, s. 5-19. ISSN 1211-2720
- MACUROVÁ, A.** *Naše řeč?* Naše řeč, 1998, č. 4, s.179-188.
- MACUROVÁ, A.** *Poznáváme český znakový jazyk (Úvodní poznámky).* Speciální pedagogika 11, 2001, č. 2, s. 69-75. ISSN 1211-2720
- MALIK, S.:** *Guided reading and writing.* Perspectives in Education and Deafness, 1999, č. 5/6, s.26-27. Soubor pracovních materiálů k odbornému semináři – „Je zvládnutí čtení s porozuměním u sluchově postižených dětí nepřekonatelný problém?“, Praha, 26. 11. 2001
- MAŇÁK, J.** *Kapitoly z metodologie pedagogiky.* Brno: Paido, 1994. ISBN 80-210-1031-2
- MARSCHARK, M.; SPENCER, P.E.** (eds.). *Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education.* Oxford, NY: Oxford University Press, 2003.
- MATUŠKA, O., ANTUŠEKOVÁ, A.** *Rozvíjanie sluchovo postihnutých detí raného a predškolského veku.* Bratislava: SPN, 1992.
- MICHALÍK, J.:** *Školská integrace dětí s postižení.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. ISBN 80-2440-077-4
- MIKKONEN, P.** *Self Assessment and Reflection.* Vystoupení na konferenci EFSLI – Inovativní praktiky v týmovém tlumočení, Praha, 15.-17. 9. 2006

- MOORES, D.** *Educating the Deaf. Psychology, Principles and Practices.* 5. vyd. NY, Boston: Houghton Mifflin Comp., 2001
- MOUNIN, G.** *Teoretické problémy překladu.* Praha: UK Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-733-X
- NAPIER, J.** *Sign Language Interpreting : (Lingvistic Coping Strategies).* 1. vydání. Coleford, GB : Douglas McLean, 2002. 240 s. ISBN 0-946252-37-8.
- NEBESKÁ, I.** *Úvod do psycholingvistiky.* Jinočany: H & H, 1992. ISBN 80-8546-775-5
- NEUMANN SOLOW, S.** *Sign Language Interpreting: a basic resource book.* California State University: A public of the national association of the deaf, 1981. ISBN 0-913072-45-1
- NOVÁK, A.** *Foniatrie a pedaudiologie I. Poruchy komunikačního procesu způsobené sluchovými vadami.* Praha: vlastním nákladem, 1994.
- NOVÁK, A.** *Foniatrie a pedaudiologie II. Poruchy hlasu-základy fyziologie hlasu, diagnostika, léčba, reedukace a rehabilitace.* Praha: vlastním nákladem, 1996.
- PEŇÁZ, P., HORÁKOVÁ, R.** *Studium sluchově postižených na Masarykově univerzitě v Brně.* GONG XXXIII, č. 11, 2004, s. 17. ISSN 0323-0732
- POTMĚŠIL, M.** *Úvodní stati k výchově a vzdělávání sluchově postižených.* Praha: Fortuna, 1999. ISBN 80-7168-744-8
- POTMĚŠIL, M.** *Čtení k surdopedii.* Olomouc: UP PdF, 2003. ISBN 80-244-0766-3
- PULDA, M.** *Surdopedie se zaměřením na raný a předškolní věk.* Brno: MU, 1992. ISBN 80-210-0476-2
- PULDA, M.** *Sluchová výchova u sluchově postižených dětí.* Brno: MU PdF, 1999. ISBN 80-210-2077-6
- PULDA, M.** *Integrovaný žák se sluchovým postižením v základní škole.* Brno: Permu, 2000. ISBN 80-210-2481-X
- PŮSTOVÁ, Z.** *Psychomotorický vývoj sluchově postižených dětí v předškolním věku.* Praha: Septima, 1997. ISBN 80-7216-022-2
- Quality Standards in the Early Years: *Guidelines on working with deaf children under two years old and their families.* The National Deaf Children's Society, 2002.
- REDLICH, K.** *Slyšící dítě hluchých rodičů.* Bakalářská práce. Praha: FF UK, 2003, [cit. 20. června 2005]. Dostupné na World Wide Web: <www.ruce.cz>
- RENOTIÉROVÁ, M., LUDÍKOVÁ, L.** *Speciální pedagogika.* Olomouc: Nakladatelství Univerzity Palackého, 2003. ISBN 80-244-0646-2
- ROUČKOVÁ, J.** *Výběr komunikačního systému v rané péči sluchově postižených dětí.* Speciální pedagogika 9, 1999/č. 5, s. 5-7, ISSN 1211-2720

- RUBEN, A.** *Language – A Medical Concern unveröff. Manuskript.* New York: Albert Einstein College of Medicine, 2000.
- RŮŽIČKOVÁ, M.** *Učíme se českou znakovou řeč.* Praha: Septima, 2000. ISBN 80-7216-126-1
- SANDERS, D. M.** *Teaching Deaf Children.* USA: College-Hill Press, 1988.
- SEIFERTOVÁ, J.** *Spolupráce praktických dětských lékařů a specialistů v oboru chorob ušních, nosních a krčních.* *Pediatric pro praxi*, 2001/2, [cit. 23. července 2005]. Dostupné na World Wide Web: <www.solen.cz>
- SELESKOVITCH, D.** *Interpreting for International Conferences.* Arlington,VA,USA.: Pen and Booth, 2001. ISBN 0-9605686-3-8.
- SINECKÁ, J.** *Komunita neslyšících a limity jejich integrace do české společnosti. (Zpráva o výzkumu zdravotně handicapované skupiny).* *Speciální pedagogika* 1, 2003, s. 33 – 42. ISSN 1211-2720
- SOBOTKOVÁ, A.** *Edukace žáků se sluchovým postižením.* In **VÍTKOVÁ, M.** *Integrativní školní (speciální) pedagogika. Základy, teorie, praxe.* Brno: MSD, 2003. ISBN 80-214-2359-5
- SOURALOVÁ, E.** *Čtení neslyšících.* Olomouc: UP PdF, 2002. ISBN 80-244-0433-8
- SOURALOVÁ, E.** *Speciální pedagogika osob s postižením sluchu.* In **RENOTIÉROVÁ, M., LUDÍKOVÁ, L.** *Speciální pedagogika.* Olomouc: Nakladatelství Univerzity Palackého, 2003. ISBN 80-244-0646-2
- SOURALOVÁ, E.** *Nemanuální prostředky znakového jazyka v komunikaci hluchoslepých,* [cit. 22. srpna 2005]. Dostupné na World Wide Web: <http://epedagog.upol.cz/eped2.2002/mimo/clanek05.htm>
- SOVÁK, M.:** *Logopedie.* Praha: SPN,1984.
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J.** *Základy kvalitativního výzkumu.* Boskovice: Nakladatelství Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X
- STRNADOVÁ, V.** *Současné problémy české komunity neslyšících I. – Hluchota a jazyková komunikace.* Praha: FF UK, 1998. ISBN 80-85899-45-0
- STRNADOVÁ, V.** *Úvod do surdopedie.* Liberec: Technická univerzita, 2002. ISBN 80-7083-564-8
- SCHWEITZER, M., KEMPER, U.** *Gehörlosigkeit und ihre Auswirkungen im Arbeitsleben – Aufgaben der Erwachsenenbildung.* In: Landschaftsverband Westfalen Lippe. 1995, s. 70 - 40
- ŠÁNDOROVÁ, Z.** *Vybrané kapitoly z komprehenzivní surdopedie.* Hradec Králové: Gaudeamus, 2003. ISBN 80-7041-605-X
- ŠEBESTA, K.** *Od jazyka ke komunikaci.* Praha: UK Karolinum, 1999. ISBN 80-71847-11-9

- ŠKODOVÁ, E., JEDLIČKA, I.** *Klinická logopedie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-546-6
- ŠLAPÁK, I., FLORIÁNOVÁ, P.** *Kapitoly z otorhinolaryngologie a foniatrie*. Brno: Paido, 1999. ISBN 80-85931-67-2
- ŠUSTOVÁ, T.** *Role tlumočnicka znakového jazyka ve společnosti*. Diplomová práce. Praha: UK Pedagogická fakulta, 2003.
- TARCSIOVÁ, D.** *Rukověť tlumočnickov posunkovej reči II*. Bratislava: Effeta, 2002. ISBN 80-968584-7-5
- TICHÝ, S., kol.** *Otorinolaryngologie*. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1983.
- TUBBS, L. S., MOSS, S.** *Human Communication*. New York: McGraw Hill, 1991.
- UHERÍK, A.** *Hluchota, reč, poznanie*. Martin: Osveta, 1990. ISBN 80-217-0153-6
- VÁGNEROVÁ, M.** *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0
- VÁGNEROVÁ, M.** *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3
- VANĚČKOVÁ, V.** *Výchova řeči sluchově postižených v předškolním věku*. Praha: Septima, 1996. ISBN 80-85801-83-3
- VITÁSKOVÁ, K.** *Zefektivnění studia a profesního uplatnění handicapovaných studentů na vysokých školách*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 2003.
- VÍTKOVÁ, M.** *Otázky speciálně pedagogického poradenství. Základy, teorie, praxe*. Brno: MSD, 2003a. ISBN 80-86633-08-X
- VÍTKOVÁ, M.** *Integrativní školní (speciální) pedagogika. Základy, teorie, praxe*. Brno: MSD, 2003b. ISBN 80-214-2359-5
- VÍTKOVÁ, M.** *Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a sociální*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-071-9
- VYKOPALOVÁ, H.** *Senioři a jejich postavení v naší společnosti*. Sborník ze III. Mezinárodní konference k problematice osob se specifickými potřebami v Olomouci. Olomouc: PdF UP, 2002. ISBN 80-244-0547-4
- VYMLÁTILOVÁ, E.** *Sluchově postižené dítě*. In **ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D.** *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada Publishing, 1997. ISBN 80-7169-512-2, s. 88-102
- WEISEL, A.** (ed.). *Issues Unresolved*. Washington D.C.: Gallaudet University Press, 1998.
- WILBUR, B., R.** *The Use of ASL to Support the Development of English and Literacy*, Joournal of Deaf Studies and Deaf Education, 2000, č. 1, s.81-105, In Soubor pracovních

materiálů k odbornému semináři – „Vzdělávání neslyšících, nové trendy“, Praha, 30. 11. 2000

ZBORTEKOVÁ, K. *Integrácia sluchovo postihnutých detí z pohľadu psychológa.* Speciální pedagogika 4, 1996, s. 43 – 46. ISSN 1211-2720

Hypertextové odkazy:

Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. **Certifikační vzdělávací program.** [Online]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.cktj.com/certifikace/index.htm>>

Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. **Etický kodex.** [Online]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.cktj.com/kodex_cz.htm>

Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. **Terminologie.** [Online]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.cktj.com/terminologie_cz.htm>

Guidelines for Sign Language Interpreters working at University of Otago. [Online]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.otago.ac.nz/disabilities/html/interpreter/interpreter.html>>

Tips for working with a Sign Language Interpreters. [Online]. Dostupné na World Wide: <<http://www.otago.ac.nz/disabilities/html/interpreter/interpreter.html>>

Registry of Interpreters for the Deaf. Code of Ethics. [Online]. Dostupné na World Wide: <<http://www.deaflinx.com/edcoe.html#coe>>

<http://www.signallproject.com>

<http://www.ruce.cz>

<http://www.ticho.cz>

Seznam příloh

Příloha č. 1

Dotazník pro sluchově postižené respondenty

Příloha č. 2

Dotazník pro tlumočníky sluchově postižených

Příloha č. 3

Zákon č. 155/1998 Sb. o znakové řeči. [Online]. Dostupné na World Wide Web:
<<http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb98155&cd=76&typ=r>>

Příloha č. 4

Etický kodex tlumočnicků znakového jazyka. [Online].
Dostupné na World Wide Web: <<http://cktzj.com/index.php?page=kodex>>